LAISVĖ

ŠIAME NUMERY RAŠO:

KAZYS ŠKIRPA — JONAS J. BIELSKIS
JONAS GRINIUS — VYTAUTAS VAITIEKŪNAS
ANTANAS MUSTEIKIS — JONAS JASAITIS

* * *

DARBAI IR IDĖJOS — VARDAI ĮVYKIUOSE
IDĖJOS SPAUDOJE

1961 Gruodis Nr. 27 (64)

MIELUS SKAITYTOJUS, BENDRADARBIUS, RĖMĖJUS IR VISUS LF BIČIULIUS NUOŠIRDŽIAI SVEIKINAME NAUJŲ METŲ PROGA, LINKĖDAMI VEIKLIŲ IR KŪRYBINGŲ METŲ

Į Laisvę Redakcija ir Administracija

TURINYS

Kazys Škirpa: Gairės į Tautos sukilimą . 1
Vladas Šlaitas: Nežinomas kareivis . . 9
Jonas Julius Bielskis: Informacija laisvinimo darbe 14
Jonas Grinius: Rezistencija lietuvių literatūroje 22
Aviac. kap. Albertas Švarplaitis 34
Vytautas Vaitiekūnas: Kaip Maskva apiplėšia Lietuvą 37
Antanas Musteikis: Ypatingi kaimynai. . 42
1941 m. sukilimas Amerikos spaudos puslapiuose 45
J. Viekšnys: Periferijos žygis laisvinimo kovoje 48
Jonas Jasaitis: Letuva enciklopedijose . . 51
Darbai ir Idėjos • Idėjos Spaudoje
Vardai Įvykiuose • Žvilgsnis knygų lentynon . . . . . 48 - 64

Redaguoja — Redakcijos kolektyvas: vyr. redaktorius — Stasys Daunys, redaktoriai — Petras Bagdonas, Juozas Baužys, Aloyzas Baronas, Vladas Būtėnas, Vincas Rygertas.

Redakcijos adresas — Į Laisvę, 2801 W. 38 St., Chicago 32, Illinois. Telef.: Cliffside 4-2139.

Viršelio vinjetė — dail. T. Valiaus

* * *

Administratorius — Viktoras Naudžius

* * *

Į LAISVĘ — TOWARD FREEDOM, Lithuanian quarterly of politics. Address: 2801 W. 38 St., Chicago 32, Ill. **Business manager:** V. Naudžius, 1936 S. 49 Ave., Cicero 50, Illinois. Phone: OLympic 2-3596

KU biblioteka

ADMINISTRACIJOS PRANEŠIMAI

Administracija dėkoja visiems tiems, kurie jautriai atsiliepė į paraginimą sutvarkyti savo prenumeratų sąskaitas. Administracija prašo ir tikisi, kad ir visi kiti, gavę paraginimo laiškus, nedelsdami atsilieps į prašymą.

Į Laisvę skaitytojai, pakeitę savo adresus, tuojau praneškite savo adresą administracijai.

Į LAISVĘ METINĖ PRENUMERATA:

Amerikoje (Šiaurės ir Pietų) $3.00; Australijoj ir D. Britanijoj — L. 10; Italijoj — L. 900; Prancūzijoj — F. 10.— Švedijoj — Kr. 10; Šveicarijoj — Fr. 8; Vokietijoj — DM 8.

ATSKIRAS NUMERIS

Amerikoje $1.00; Australijoje ir Britanijoje — L.3; Italijoje — L. 300; Prancūzijoje — Fr.2.50; Šveicarijoje — Fr. 3; Švedijoje — Kr. 3; Vokietijoje — DM. 2.

Norintieji Į Laisvę žurnalą gauti oro paštu primoka faktines oro pašto išlaidas.

Gairės į Tautos sukilimą

ŽVILGSNIS 20 METŲ PERSPEKTYVOJE

Kazys Škirpa

KOVŲ IR PASTANGŲ LAIKOTARPIS

Dvidešimt metų yra tik lašas tautos istorijoje. Bet dabartinei mūsų kartai tai jau atrodo ilgoku laikotarpiu, nes tebeperpildo lietuvių širdis gil'u sielvartu, kad netekome valstybinės nepriklausomybės.

Istorija atžymės šį laikotarpį, kaip dekadas desperatiškų kovų ir nepaliaujamų pastangų gelbėti Tėvynę—Lietuvą iš ją ištikusios nelaimės, kaip etapą didingo bei nepaprasto lietuvių ištvermingumo kryžių kelyje po sovietų žiauria priespauda ir kaip begalinių kančių, nebesuskaitomų aukų, bet sy-

KAZYS ŠKIRPA

Savanoris - Kūrėjas, aktyvus nepriklausomybės kovų dalyvis, Lietuvos kariuomenės pulkininkas. Vėliau politikas, diplomatas, Lietuvos nepaprastas pasiuntinys ir įgaliotas ministeris Vokietijoj. Rezistencijoje Lietuvių Aktyvistų Fronto organizatorius ir vadas, 1941 m. lietuvių tautos sukilimo pastatytosios Laikinosios Vyriausybės ministeris pirmininkas. Nacinei Vokietijai nusprendus Lietuvos nepriklausomybės nepripažinti ir Lietuvos žemę paversti vokiečių žeme, iš Berlyno neišleistas ir tautos patikėtų pareigų perimti negalėjo. Dar vėliau nacių internuotas Godesberge ir kartu su kitais internuotaisiais sąjungininkų kariuomenės išlaisvintas 1945 m. Dabar gyvena Washingtone, D.C.

1961 m. Į Laisvę pusla-

kiu ir aukščiausio heroizmo laikotarpį.

Šį heroizmą vainikuoja 1941 m. birželio 23 d. visuotinas lietuvių tautos sukilimas, nueina į istorijos mėtas ir buvo įgalinęs lietuvių tautos laisvės kovotojus pakartotinai deklaruoti Lietuvos valstybinę nepriklausomybę ir atkurti jos suverenumo vykdomuosius organus, nors po 6 savaičių rezistavimo buvo kito Lietuvos okupanto vėl nušalinti.

Tokie įvykiai, kaip visuotinis tautos sukilimas, nueina į istoriojs garbinguosius puslapius, kurie atžymi taip pat ir aplinkybes, privedusias tautą griebtis desperatiškos priemonės — ginklo — bei sukilti, ir kas nulėmė tokio žygio laimėjimą ar pralaimėjimą.

Garbė už birželio 23 dienos sukilimo laimėjimą tenka ne tai ar kitai paskirai grupei, juo labiau ne tam ar kitam asmeniui, o pačiai lietuvių tautai, pirmoje eilėje jos laisvės kovotojams, nepareinamai nuo to, kas kokiai politinei grupei priklausė, arba nepriklausė jokiai partijai. Kovoje už bendrą kelią arba, kai yra reikalas, — susiniveliuoja į vieningą, drausmės principams laisvai pasidavusią, kovos organizaciją bei ginkluotą pajėgą. LAF tebuvo tik kovos aplinkybių pagimdytas pogrindžio organizacinis įrankis, kad sutelktų ryžtingąsias tautos jėgas po bendra vėliava didžiajam išsilaisvinimo žygiui pravesti. Tų jėgų jau buvo prisiugdžiusi sau pati lietuvių tauta per 20 su viršum metų valstybinio gyvenimo.

Tiesa, politinės vadovybės supasavimas sovietų agresijos akyvaizdoje 1940 metais buvo sakytas jėgas, kaip pačią lietuvių tautą, morališkai smarkiai perbloškęs, tačiau jų galutinai nesudemoralizavo. Greitai atsigaivinusios nuo to pritrenkimo, jos ir be nurodymų iš bet kur, t. y. dar be bendros vadovybės ėmė reikštis sporadiškais pasipriešinimo veiksmais, telaukdamos, kad kas nustatytų gaires, kaip pasiruošti didžiajam kovos žygiui.

KELIONĖ Į KAUNĄ IR PADĖTIES APTARIMAS

Tatai paaiškėjo man, kai 1940 m. birželio gale, prisidengdamas tarnybos reikalais, buvau surizikavęs nuvykti į Kauną asmeniai aptarti padėtį su man geriau pažįstamais visuomeninės veikėjais bei kokiu nors būdu patirti sovietinių įsibrovėlių tolimesnius planus Lietuvos atžvilgiu. Ta proga kreipėsi į mane kaikurie karininkai (kovos draugai iš 1918-1920 m. kovų už Lietuvos nepriklausomybę), šaulių ir jaunuomenės atstovai, kad nurodyčiau ką turėtų daryti ir kaip

---

piuose minėjome 1941 m. lietuvių tautos sukilimo 20 metų sukaktį ir apžvelgėme sukilimo pastatytosios Laikinosios Vyriausybės darbus, pastangas, nacinio okupanto darytus trukdymus, vartotas priemones ir turėtas užmačias. Sukilimo minėjimą baigiame Kazio Škirpos žodžiu, specialiai Į Laisvę žurnalui parašytu, rodančiu kelią į tautos sukilimą, vertinančiu sukilimo reikšmę ir Laikinosios Vyriausybės darbą jau istorinėje dvidešimties metų perspektyvoje.

jiems laikytis akyvaizdoje įvykdytos sovietų agresijos prieš Lietuvą. Patariau, kad vengtų okupantą erzinančių veiksmų ir perankstyvių aukų, o vieton to pasistengtų suslėpti galimai daugiau ginklų, kol dar buvo praktiškai įmanoma tai padaryti, ir kad imtųsi tylių pastangų palengva nutiesti pogrindžio organizacijos tinklą susidrausminimui ir planingam pasiruošimui kovai, kada tam bus pribrendęs laikas ir ateis tinkama proga. Vienkart paskatinau jaunuomenės atstovus, kad sudarytų pastovų ryšį per sieną su manim, kaip artimiausiu Lietuvos diplomatiniu postu užsienyje.

Tai betgi tebuvo tik vienas pirmųjų ryžtingo apsisprendimo pasireiškimų. Panašūs pasiryžimai jau virė tada ir kiekvieno kito lietuvio patrioto širdyje. Jie savaime cementavosi į bendrą tautos dinamizmą ateities kovai už naują išsilaisvinimą ir, rezultate, privedė prie 1941 m. tautos heroinio akto.

Jaučiuos laimingas, kad į šį aukščiausio lietuviškojo patriotizmo pasireiškimą teko ir man padaryti savo įnašą, iš pradžios dar tebesant Lietuvos Pasiuntinybės rūmuose, o po to — einant LAF vado pareigas. Tačiau prisimindamas čia apie tai, nesiekiu nei kiek pervertinti savo ano meto vaidmens 1941 m. sukilimo suplanavime bei jo paruošime. Esu nuomonės, jog to ar kito heroinio akto laimėjimas priklauso ne tam, kas tokį aktą suplanavo, o tam, kas asmeniai stojo ant kovos barikadų prieš galingesnį priešą, rizikuodamas tai, kas kiekvienam žmogui yra brangiausio — savo gyvybe!..

Šio straipsnio rėmuose neįmanoma plačiau aprašyti, kodėl, veikdamas minėtose dvigubose pareigose iš užsienio, laikiausi taip, o ne kitaip, ir kas per vienus metus laiko buvo LAF vadovybės nuveikta tautos ryžtingesniųjų elementų paskatinimui tinkamai iš anksto pasiruošti sukilimui ir kaip jį pravesti. Todėl čia apibūdinu tik pagrindinius sakytos veiklos momentus, nesileisdamas į jos smulkmenas, kurioms būtų reikalinga daug puslapių.

LIETUVOS PROTESTAS BERLYNE. KODĖL JIS PAVĖLUOTAS?

Kadangi paskutinioji nepriklausomos Lietuvos Vyriausybė (A. Merkio) jokio formalaus protesto prieš 1940 m. sovietų agresiją nebuvo pareiškusi, tuo pačiu buvo automatiškai sukliudytas ir Lietuvos dipl. postų protestų pareiškimas, kada tam buvo tinkamiausias laikas. Tatai galėjo sukomplikuoti Lietuvos tarptautiniai-teisinį statusą. Todėl teko visų pirma susirūpinti, kaip įvykusią klaidą atitaisyti: nutykojus kitą tinkamą progą Lietuvos dipl. protestus būtinai pareikšti, kad tuo būdu Lietuvos tolimesnį statusą, kaip nepriklausomos valstybės, formaliai paryškinus.

Tokia proga pasidarė numatoma tada kai man tebesant Kaune, prof. Krėvė-Mickevičius, tada ėjęs Paleckio marijonetinės Vyriausybės Užs. Rkl. Ministerio pareigas, atskleidė man, jog yra ruošiamas naujas Seimo rinkimų įstatymas, kad numatoma jį greitai sušaukti, ir kad yra pagristų žinių, jog bus jam iš sovietų pusės padiktuota deklaruoti Lietuvos įjungimą į Sov. Rusiją.

Ši svarbi žinia ir faktas, kad Sov. Pasiuntinys Pozdniakov pa-

reikalavo, kad būčiau Kaune ilgiau užlaikytas, paskatino mane tuojau grįžti į savo postą Berlyne, kad skubiai apie viską painformuočiau savo kolegas, kitus Lietuvos Pasiuntinius užsieny, ir pasiūlyčiau St. Lozoraičiui, kaip likusios užsieny Lietuvos diplomatijos šefui, imtis reikalingų žygių suorganizuoti solidarišką visų Lietuvos dipl. atstovų protestų pareiškimą. Tai buvo įvykdyta tuojau po to, kai pasitvirtino, jog tariamam "Liaudies Seimui", sudarytam prievartos ir suklastotų rinkimų keliu, okupantas liepos 21 d. padiktavo "priimti" Lietuvos valstybinės nepriklausomybės nužudimo aktą — deklaruoti Lietuvos įjungimą į Sov. Rusiją ir užkergti lietuvių tautai bolševistinį jungą.

Savo protestais Lietuvos dipl. atstovai, kurie tada dar visi tebebuvo savo postuose, iš vienos pusės — formaliai nunuogino prieš visą pasaulį tą sovietinio okupanto mėginimą užmaskuoti jau prieš tai jo įvykdytą agresiją prieš Lietuvą; iš kitos pusės — autoritetingai pažadino pačią lietuvių tautą nepasiduoti nevilčiai ir ruoštis visuotiniam pasipriešinimui jos laisvės žudikams.

Lietuvos dipl. protestą Berlyne įteikiau vok. Užs. Rkl. Min-jai liepos 22 d. ir pasiunčiau Kaunui atvirą (nešifruotą) telegramą sekančio turinio:

"Dabartinį Seimą, kaip rinktą po svetima militarine okupacija ir svetimos valstybės priespauda, užslopinant kitokios negu komunistų partijos nuomonės reiškimą, skaitau nekompetetingu reikšti bet kuriuo klausimu mūsų tautos tikrąją valią. Protestuoju prieš jo padarytus liepos 21 d. nutarimus įvesti Lietuvoje sovietų santvarką ir Lietuvą įjungti į Sovietų Rusijos sąstatą, tuo panaikinant Lietuvos valstybinę nepriklausomybę. Sakytus nutarimus, kaip nekompetetingo organo priimtus, priešingus esančiai Krašto Konstitucijai ir mūtų tautos ir valstybės interesams, skaitau neteisėtai, mūsų tautai, valstybei ir man, kaip teisėtam nepriklausomos Lietuvos valstybės atstovui, neprivalomais."

Kadangi telegrama buvo sensacingo turinio ir atvira, tai laiškanešys netik pats ją perskaitė, bet davė ir kitiems ją pasiskaityti, ką tik sutiko pakeliuj eidamas įUžs. Rkl. Min-ją, jų tarpe p. E. Galvanauskui, kurį sutiko einantį Laisvės Aleja. To pasėkoje žinia apie mano pareikštą protestą paplito Kaune žaibo greitumu, iš kur ji greitai nuaidėjo į visą kraštą, tuo būdu virsdama tikru signalu visiems ruoštis pasipriešinimo kovai.

LIETUVIŲ AKTYVISTŲ FRONTO BRANDUOLIAI BERLYNE IR LIETUVOJE

Sumanymas siekti ryžtingesniųjų tautos jėgų apjungimo po bendra kovos vėliava gimė ne 1940 m. lapkričio 17 d., kuomet susiformavo LAF branduolys ir pačiame Berlyne, bet žymiai anksčiau — jau liepos pradžioje, kuomet dar tebebuvau Lietuvos Pasiuntinybės rūmuose. Jis nebuvo man nei kieno pakištas iš šalies, bet išsiugdė visai natūraliai pagal tada gautas tikras žinias, jog Maskvos-Berlyno paktas galėjo staigiai susisprogdinti ir kad buvo pagrįstų vilčių atkurti Lietuvos valstybinį suverenumą be jokio ilgesnio laukimo kitos progos. Toksai eventualumas reikalavo konkrečių iš mūsų pusės pasirengimų. Tam

tikslui ir buvo mano suformuluotas pirmas LAF platformos projektas. Tik jis tada dar nebuvo paskelbtas, nes lauktas Maskvos-Berlyno pakto susisprogdinimas tada vistik dar neįvyko.

Kaip šiame pirmajame, taip ir visuose paskesniuose LAF platformos projektuose tikslas atkurti Lietuvos nepriklausomybę bei jos valstybinį suverenumą buvo statomas priekyje visų kitų LAF platforminių tezių ir idealų. Savo šio tikslo LAF vadovybė nuo vokiečių ne tik neslėpė, bet priešingai — kiekviena proga jį jiems pabrėždavo. Tokios taktikos buvo laikomasi ne tiek tam, kad stebėjus vokiečių nusistatymą Lietuvos klausimu, kiek iš principo, jog lietuvių teisė į valstybinę nepriklausomybę yra tokio pobūdžio vertybė, kurios sąskaita jokie kompromisai negali būti daromi, nei su sava lietuviškąja sąžine, nei santykiuose su kitomis tautomis.

Apskritai buvo laikomasi tvirto nusistatymo nieko iš hitlerinės Vokietijos nemaldauti, o tik patiems ruoštis ir tinkamai iš anksto pasiruošti Lietuvos valstybinio suverenumo atkūrimui tautos sukilimo keliu, išnaudojant numatytą Maskvos-Berlyno pakto susisprogdinimą. Tiesa, kalbamas pasiruošimas buvo susiėjęs su išlaidomis, ypač palaikymui ryšių su pogrindžio veikėjais krašte Sovietų okupacijoj. Bet lėšų klausimu jau buvau pasirūpinęs, būtent forma Lietuvos Atstatymo Fondo, kurį sudariau iš Pasiuntinybės ir Lietuvos Konsulatų piniginių likučių, kuomet tų Lietuvos įstaigų veikimas buvo Reicho vienašališkai sustabdytas.

Kiek besąlyginis valstybinės nepriklausomybės siekimas buvo kiekvienam lietuviui patriotui patrauklus ir juos natūraliai jungė po LAF vėliava, tiek nebuvimas preliminarinio su Reichu susitarimo Lietuvos ateities klausimu statė LAF vadovybę į nelengvą, stačiai net rizikingą padėtį, kaip veikusią į kraštą iš Berlyno. Tokio susitarimo nebuvimas, be to, slėpė savyje pavojų, jog Reichas galėtų nesiskaityti su Lietuvos nepriklausomybe bei jos valstybiniu suverenumu, kad ir atkurtu pačios lietuvių tautos heroiniu pasiryžimu ir kraujo aukomis.

Bet preliminarinis susitarimas su Reicho Vyriausybe nebuvo įmanomas, nes ji laikėsi formaliniai savo pakto su Maskva. Antra, mėginimas, pavyzdžiui, susitarti slaptai, jei vok. Užs. Rkl. Ministerija ir būtų parodžiusi tokio palinkimo, atrodė mums patiems perdaug rizikingu dalyku, kuris būtų gal suteikęs progos Reicho Vyriausybei statyti Lietuvai nepriimtinas sąlygas, pavyzdžiui, kad užkergus jai ankštus saitus su III-ju Reichu. Todėl buvo laikomasi politikos išsiaiškinimą su Reicho Vyriausybe nudelsti iki paskutinių savaičių prieš rusų-vokiečių karo pradžią, tikintis jog, akyvaizdoje iš anksto paruošto lietuvių tautos sukilimo, ta Vyriausybė pasidarytų sukalbamesnė ir mums nepriimtinų sąlygų gal nebestatytų, kad neatbaidytų nuo Reicho ir kitų tautų.

Kai atsirado Rytprūsiuose ir pačiame Berlyne daugiau atbėgėlių iš sovietų okupuotos Lietuvos buvo prasminga juos kokiu nors būdu įjungti į LAF veiklą. Jų daugumą sudarė kovotojiškai nusiteikę jauni vyrai, pasiryžę aukščiau-

sioms aukoms Tėvynės — Lietuvos gelbėjimo tikslams. Atbėgėlių tarpe buvo taip pat ir buv. Lietuvos valstybės vyrų, žinomų visuomenės bei politikos veikėjų, kultūros darbuotojų, buv. karininkų, ir t.t. Jie visi pilnai pritarė mano jau pradėtai LAF veiklai, nežiūrint to, kad seniau priklausė skirtingom partijom. Todėl, po pavieninių išsiaiškinimų su jų grupėmis ir galutino suformulavimo LAF organizacinės platformos, lapkričio 17 d. galėjau sukviesti savo bute LAF branduolio Berlyne steigiamąjį susirinkimą. Jame dalyvavo 28 rinktiniai asmenys. Buvo aptarta ano meto bendra padėtis, priimta LAF platformos metmenys ir sudaryta LAF vadovaujamoji grandis su manim priešakyje, kaip LAF vado.

LAF branduolio susiformavimas Berlyne, aplamai, nieko naujo į LAF planus neįnešė, o tik patvirtino, tai, kas jau prieš tai buvo mano nutiesta. Tačiau LAF branduolio susidarymas Berlyne buvo reikšmingas šiais požiūriais: tatai veikė paskatinančiai į LAF pogrindžio tinklo formavimąsi Tėvynėje ir teikė jo veikėjams konkretų politinio apsijungimo pavyzdį; stiprino mano autoritetą, kaip LAF vado, ir sudarė praktišką galimybę telkti atsiradusias intelektualines pajėgas į LAF komisijas atkursimos Lietuvos problemoms iš anksto aptarti.

SAVANORIŲ PAVYZDŽIU

Iš viso LAF sudarant buvo inspiruotasi mūsų pačių 1918-1919 metų patirtimi — savanorių pašaukimu kovai už Lietuvos nepriklausomybę. Skirtumas buvo tik tas, kad savanorius 1918-1919 m. buvo galima pašaukti viešai, laisvai organizuoti jų pulkus, arba sudarinėti savanorių partizanų būrius, kuopas ir net batalijonus vietose visur krašte, tuo tarpu kai 1940-1941 m. LAFui prisiėjo veikti konspiratyviai bei formuoti kovos jėgas slapta iš apačios, paliekant maksimum iniciatyvos vietiniams pogrindžio veikėjams ir apsiribojant tik bendru viso pogrindžio tinklo pastangų derinimu. Nuo bolševikų seklių geresnei apsaugai LAF padaliniai neretai užsimaskuodavo skirtingais pasivadinimais ir susigrupavo į didesnius kovos junginius tik paskutiniu momentu, t. y. jau išeinant į vieną kovą prieš Lietuvos nepriklausomybės paglemžėjus.

Kadangi LAF veikla buvo konspiratyvinio pobūdžio, tai buvo vengiama bet kokio viešo reklamavimosi, agitacijos per radiją ar siuntinėjimo propagandinės literatūros į kraštą. Joks gyventojų pakurstymas iš užsienio, iš tikrųjų tada nė nebuvo reikalingas. Savo griovikiškais darbais ir begaliniais žiaurumais sovietinis okupantas jau buvo suspėjęs nustatyti krašto gyventojus tiek, jog teko susirūpinti, kad neišprovokuotų jų masinio revolto pirm laiko. Faktinai, be pakartotino perteikimo į kraštą pogrindžio veikėjams Lietuvos dipl. protestų rinkinio, su orientaciniais paaiškinimais ir sugestijomis, kaip sudaryti LAF padalinių tinklą, jokios kitokios raštiškos medžiagos į ten nebuvo perduota. Mašinraščio forma sakytas rinkinys buvo pirmą kartą paleistas į kraštą dar prieš LAF branduolio susidarymą Berlyne. Šiam pastarajam susidarius, dipl. protestų rinkinys buvo padaugin-

tas rotatorium (800 egzmpl.), o dar vėliau — rašinio tekstą praplėtus ir patobulinus — buvo atspausdintas (5000 egzmpl.) smulkiu šriftu Šveicarijoje ir, mažos brošiūrėlės forma, siuntinėjamas į kraštą kiekvieną pasitaikiusia proga.

Saugumo bei geresnės konspiracijos motyvais buvo vengiama bet kokio, nors ir slapto, susirašinėjimo su pogrindžio veikėjais krašte. Visi reikalai buvo atliekami vien žodžiu per patikimus ryšininkus, o pavardės buvo užmaskuojamos slapyvardžiais. Kadangi LAF padalinių tinklas krašte vis daugiau plėtėsi ir siuntinėjimas ryšininkų į vieną ir kitą pusę sienos vis labiau intensyvėjo, tai reikalų atlikimas vien žodžiu buvo nebe pavojaus, nes galėjo prisidaryti nesusipratimų arba net painiavų veikloje. Tam išvengti pagrindiniai LAF vadovybės samprotavimai bei sugestijos kaip sukilimui pasiruošti bei jį pravesti, buvo 1941 m. kovo 24 d. sutraukti į vieną viską apėmusį rašinį, užvardyta "Lietuvai Išlaisvinti Nurodymai". Jis buvo duodamas pasiskaityti tik patikimiausiems ryšininkams, kurie būdavo įpareigojami gerai įsidėmėti sakytos instrukcijos nurodymus, kad galėtų juos tiksliai perduoti, kam reikalinga. Iš daugelio tos instrukcijos nurodymų čia prašosi pacitavimo sekanti du:

a) **Kada pradėti sukilimą:**

"Signalu sukilimui reikia skaityti momentą, kai vokiečių kariuomenė peržengs sieną ir pradės rusus pulti. Jei apie tą momentą LAF vadovybei pavyktų sužinoti nors kiek iš anksto, tai tuojau būtų pasistengta duoti apie tai žinią per slaptus ryšininkus, veikiančius vienoje ir kitoje sienos pusėje, kad skubiai perduotų Kauno ir Vilniaus Centrams. Bet kaip ten bebūtų, tikruoju signalu sukilimui turi būti skaitoma vokiečių peržengimas Lietuvos sienos. Kol to nėra įvykę, jokiems kieno nors nurodomiems terminams netikėti, kad nepatekus į provokaciją."

b) **Vyriausybės klausimu:**

"Jei dėl Vyriausybės sudarymo su vokiečiais susitarti nepavyktų, kitaip sakant, jei vokiečiams pradėjus puolimą nebūtų iš lėktuvų platinama Vyriausybės ir Aktyvistų Fronto atsišaukimai, o taip pat apie Vyriausybės susidarymą nieko nebūtų iš Berlyno per radiją pranešta, tai reikia skaityti, jog vokiečiai Lietuvos atžvilgiu dar turi užpakalinių tikslų. Nuo sukilimo betgi ir tokiame atsitikime susilaikyti nereikia. Jis turi būti vykdomas, kaip paruoštas, su tikslu pagrobti krašto valdymo aparatą į savo rankas. Krašto Vyriausybę tokiame atsitikime turėtų paskelbti Vilniaus Centras revoliuciniu keliu, kad pastačius vokiečius prieš įvykusį faktą."

Pirmas, kuriam minėtieji "Nurodymai" buvo duoti pasiskaityti ir įsidėmėti, buvo ypatingas Vilniaus Centro ryšininkas, kuris kaip tik kovo m. antroje pusėje buvo atvykęs į LAF vadovybę Berlyne gauti išsamių informacijų apie padėtį ir nurodymų minėtam Centrui. Balandžio pradžioje jis išvyko atgal, sėkmingai prasiveržė į Lietuvos pusę, bet buvo keliuose kilometruose nuo sienos rusų enkavedistų patrulio pastebėtas. Įvyko susišaudymas, laike kurio tas svarbus ryšininkas buvo sunkiai sužeistas ir neteko sąmonės. Tokioje padėtyje jis buvo pa-

guldytas artimiausioje ligoninėje. Kai sąmonę atgavo, jis rūpinosi ne savo gyvybe, o kaip vistik pertiekti slaptus nurodymus pogrindžio vadovybei. To pats padaryti nebegalėdamas, jis sakytus nurodymus pertiekė toliau pagalba vienos ligonių slaugės, įsitikinęs jos giliu lietuviškuoju patriotizmu. Vėliau sužinojau, jog nurodymai, nors dalinai ir iškreipti, vistik pogrindžio vadovybę pasiekė, o įvykęs už poros mėnesių tautos sukilimas išlaisvino tą laisvės kovotoją iš kalėjimo, tuo išgelbėdamas jį nuo tolimesnių kankinimų ir tikros mirties. Šį atsitikimą čia suminėjau, nes, mano nuomone, jis geriau, negu poetiški aprašymai, pavaizduoja koks buvo gilus LAF kovotojų patriotizmas ir kiek heroizmo buvo jų veiksmuose jau prieš birželio sukilimą.

AIŠKĖJA VOKIETIJOS NUSISTATYMAS NEPRIPAŽINTI LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS

Pogrindžio centrų perspėjimas, kad jie į mano pastangas Berlyne Vyriausybės klausimu perdaug vilčių nedėtų, buvo visai natūralus. Mat kovo mėnesyje, kuomet čia aukščiau minėtos instrukcijos nurodymai buvo surašomi, LAF vadovybė jau turėjo rimtų simptomų, jog Reicho nusistatymas Lietuvos suverenumo pripažinimo klausimu kitėjo, ar jau buvo pakitėjęs, mums nepalankia prasme. Artėjant rusų-vokiečių karo pradžiai, buvo galima vis labiau įsitikinti, jog minėtas pogrindžio centrų perspėjimas buvo tikrai tikslingas, nes vokiečių Užs. Rkl. Min-ja išsisukinėjo nuo mano mėginimų išsiaiškinti su ja mums rūpimuoju Lietuvos ateities bei naujos Krašto Vyriausybės klausimu, lyg toks klausimas sakytai ministerijai, iš viso, nebūtų buvęs svarbus...

Dar blogiau: vienas buv. Lietuvos saugumo policijos pareigūnas, vėliau perėjęs tarnauti vok. Gestapui, birželio 14 d., atvykęs su Gen. St. Raštikiu pas mane į mano butą, įspėjo mane generolo akyvaizdoje, kaip jis sakė — Reicho Vidaus Reikalų Ministerijos pavedimu, kad, kilus rusų-vokiečių karui ar jo išvakarėse, neskelbtume jokios politinės deklaracijos ir nesudarytume jokios Krašto Vyriausybės nei Berlyne, nei Lietuvoje be susitarimo su Reichu. Šitoks "įspėjimas" reiškė ne ką kitą, o tik piktą pasikėsinimą iš nacių pusės sukliudyti lietuvių tautos sukilimą už savo politinį idealą.

Paprašęs Gen. Raštikį, kaip pasikalbėjimo liudininką, kad viską užrašytų, atsakiau minėtam Gestapo agentui, jog niekas negali davinėti įsakymų lietuvių tautai bei jos pogrindžio vadovaujantiems organams, ką jie gali daryti ir ko negali, siekiant Lietuvos išlaisvinimo iš Sovietų jungo. Gestapo apraminimui dar pridėjau, jog iš kitų vok. įstaigų, kompetetingų užsienių politikos klausimais, buvau patyręs palankesnių Lietuvos atstatymui nuomonių, bet kad be išsiaiškinimo su vok. Užs. Rkl. Min-ja niekas iš lietuvių Vokietijoje nesiruošia Krašto Vyriausybę Berlyne sudaryti.

Tikroji padėtis tada buvo tokia: viskas jau buvo padaryta tautos sukilimui įvykdyti ir joks nacių spaudimas į LAF vadovybę Berlyne tos padėties nė nebebūtų galėjęs pakeisti. Tai matyti iš ypa-

tingojo LAF įgaliotinio pasienio zonoje birželio 13 d. raporto, kurio turinys buvo sekantis:

"Paskutiniu laiku mačiaus su daugeliu anos pusės asmenų, kurie tuojau grįžo atgal. Iš jų susidariau tvirtą nuomonę, kad jau dauguma anos pusės veikėjų mūsų nurodymus žino. Be to kiekvienam jų perduota tos instrukcijos vietos, kurios atrodė jiems žinotinos. Tokiu būdu painformuota į ten grįžtančių asmenų: mano paties — 9, pasienio postų — per 10. Kaip anksčiau minėjau, pasiųsta pilnoji instrukcija raštu Vilniaus ir Kauno centrams. Iš to išeinant, be jokios abejonės jau galima tvirtinti, kad visas pogrindžio organizacijos tinklas atliks savo pareigas."

20 RYŠININKŲ SLAPTA IŠVYKO Į LIETUVĄ

Suminėtas Gestapo pasikėsinimas, priešingai, tik paskatino LAF vadovybę griebtis paskutinių priemonių paveikti pogrindžio vadus, kad sukilimą būtinai įvykdytų ir naują Krašto Vyriausybę paskelbtų pirma, negu vok. kariuomenės priekinės dalys pasiektų Kauną ir Vilnių, kaip Lietuvos sostines. Tuo tikslu paskutinių savaičių bėgyje prieš rusų-vokiečių karą, LAF vadovybė, išsemdama savo likusias galimybes, pasiuntė į kraštą išsyk apie 20 rinktinių vyrų, kuriuos ji buvo ištaupiusi lemiančiam momentui. Kad tai buvo tikrai ryžtingi, aukščiausio pasitikėjimo verti laisvės kovotojai, pasako pats faktas, jog jų tarpe buvo tokie vyrai, kaip a.a. Jonas Dženkaitis, a.a. Petras Skurauskas, a.a. Julijonas Butėnas ir kiti.

Vladas Šlaitas

NEŽINOMAS KAREIVIS

Ateis vidurnaktį nežinomas kareivis,
ateis toks liūdnas ir išbalęs
ir ims grūmot,
ir ims pamišėliu kvatoti,
ir amputuotas, sopamas rankas iškels.

Nusiraminkmežinomas kareivi,
nusiraminki, broli:
mes su tavim, atsimeni?, andai tą patį
purvą apkasuose bridom,
gulėm į drėgną guolį;

arba, atsimeni?, svajojom apie meilę
(lyg atvirutėje) su mylima po liepom.
Tik kad buitis tave lyg tyčia
sušaudė ir išniekino.

Tik tu nešauk, nežinomasis kareivi
senų žaizdų nejudink:
tą pačią žaizdą aš nešu
kiekvieną mielą rudenį.

Nežiūrint to, kad sienos perėjimas bei prasiveržimas pro Sovietų spygliuotų vielų tvoras ir pasienio "mirties" zoną buvo tuo metu jau pasidarę tikrai nelengvi ir begalo rizikingi gyvybei, čia suminėtieji laisvės kovotojai, kaip ir dauguma jų tos grupės draugų, sugebėjo prasiveržti per visas pasienio zonos kliūtis, ir nueiti jiems nurodytomis kryptimis visur perduodant LAF vadovybės nurodymus pogrindžio padalinių vadams, apskričių ir centrų vadovybėms. Laimingai pasiekęs Kauną, Jonas Dženkaitis tuojau įsijungė į tenykščių laisvės kovotojų eiles, bet birželio 23 d. mirtinai sužeistas beginant su saujele sau lygių ko-

votojų Aleksoto tiltą nuo sprogdinimo. P. Skurauskas žuvo laisvės kovotojo mirtimi Kauno nebepasiekęs, o J. Butėnas, sėkmingai atlikęs jam duotą kovos uždavinį, paruošė ir jau birželio 24 d. išleido pirmąjį "Į Laisvę" numerį, kuriame autentiškiausiai, spausdintu žodžiu, uždokumentuotas tautos sukilimo laimėjimas. Deja, ir J. Butėnas laisvės kovotojo likimo neišvengė: jis savo aukščiausiąją auką Tėvynei — Lietuvai sudėjo 1951 m. pavasarį, grįžęs į kraštą įsijungti į lietuvių partizanų herojišką pasipriešinimo kovą Lietuvos laisvės budeliams...

PASIKALBĖJIMAS SU DR. B. P. KLEIST. GRUNDHERR NENORI PRIIMTI MEMORANDUMO

Kad išsiaiškinus sau, koks buvo vokiečių nusistatymas Lietuvos klausimu Maskvos-Berlyno pakto susisprogdinimo momentui priartėjus, birželio 17 d. turėjau pasikalbėjimą tuo reikalu su Dr. B. P. Kleist. Jis nesiskaitė jokiu vokiečių Užs. Rkl. Min-jos pareigūnu, o tebuvo neoficialus nacių politikos veikėjas, artimas Reicho Užs. Rkl. Ministeriui von Ribbentrop'ui asmuo. Iš jo patyriau, jog tuo metu jau ėjo Reicho viršūnėse pasitarimai rytų politikos klausimais ir kad pačiam Dr. Kleist'ui pavesta rūpintis specialiai Pabaltijo kraštų problema. Jis žadėjo painformuoti mane konkrečiau už kokių 2-3 dienų, prileisdamas, jog per tą laiką galutinas nusistatymas jau būsiąs išryškėjęs.

Ši žinia mūsų netik nedžiugino, bet priešingai — kėlė naujo susirūpinimo. Pats faktas, kad Pabaltijo kraštų, taigi ir Lietuvos klausimu, buvo pavesta rūpintis ne kokiam kompetetingam Užs. Rkl. Min-jos pareigūnui, o nacių partijos atstovui, nieko gero nežadėjo. Jis tepriminė man Hitlerio "Mein Kampf" knygą, kurioje lietuvių nuo amžių-amžių gyvenama žemė buvo numatyta erdvė vokiečių ekspansijai, o pati lietuvių tauta — paprasta tai ekspansijai trąša.

Bręstančiam pavojui pastoti kelią tą pačią birželio 17 d. pakartojau telefonu vok. Užs. Rkl. Minjai savo ankstyvesnį pageidavimą, kad būčiau priimtas Valstybės Sekretoriaus von Weizseacker'io arba kurio kito tos Ministerijos atsakingo pareigūno. Į tai gavau atsakymą, jog mane priimti pavesta Pasiuntiniui von Grundherr'ui, Pabaltijo bei Skandinavijos Skyriaus vedėjui, kurį asmeniškai pažinojau iš seniau. Buvau numatęs įteikti per jį Reicho Vyriausybei motyvuotą Lietuvos reikalu memorandumą, kuriame buvo apibūdinta ano meto faktina padėtis krašte ir Lietuvos teisė būti laisva ir nepriklausoma. Formaliai painformuodamas vok. Užs. Rkl. Min-ją apie tai, jog, kilus rusų-vokiečių ginkluotam konfliktui, yra numatomas Lietuvoje visuotinis tautos sukilimas, pasiūliau, kad iš anksto susitartume dėl naujos Krašto Vyriausybės paskelbimo, atkreipdamas vok. Užs. Rkl. Min-jos dėmesį į tai, jog priešingu atveju Vyriausybė gali būti tautos sukilėlių paskelbta revoliuciniu būdu.

Kai birželio 19 d. sutartą valandą pas von Grundherr'ą atsilankiau ir trumpai apibūdinau reikalą, lą, von Grundherr iš pradžios kratėsi memorandumą priimti. Jis net suvaidino naivumą, pasakydamas,

kaip esą man, iš viso, galėjusi ateiti į galvą mintis tokį raštą siūlyti vok. Užs. Rkl. Min-jai, nesiskaitant su tuo, jog Reichas buvo normaliuose santykiuose su Sov. Rusija. Į tai tegalėjau pastebėti, kad niekam nebe paslaptis, jog rusų-vokiečių santykiai yra prieję kritiško momento ir kad kiekvieną dieną galima laukti nepaprastų įvykių Rytuose. Pažymėdamas, jog jie Lietuvos neaplenktų, aiškinau von Grundherr'ui, kad tokiomis aplinkybėmis aš, kaip Lietuvos Pasiuntinys ir Įgal. Ministeris Vokietijoje, negaliu nesirūpinti Lietuvos klausimu ir kad, mano nuomone, istorija vargu ar rastų pateisinamų motyvų, jei vok. Užs. Rkl. Min-ja mano memorandumo, siūlomo Lietuvos vardu, nesiteiktų priimti abipusiškam reikalo apsvarstymui.

Šių argumentų paveiktas, von Grundherr susipažino su mano memorandumo formulavimais. Po to, paprašęs mane palaukti svečių salionėlyje, patsai su dokumentu rankoje nuėjo referuoti reikalą Valstybės Sekretoriui von Weizseacker'iui. Grįžęs už kokių 20 min., von Grundherr, su malonia šypsena veide, pasakė, jog esąs autorizuotas memorandumą priimti, kad jis bus patiektas Reicho Užs. Rkl. Ministeriui von Ribbentropui, ir pažadėjo duoti skubų atsakymą į mano keliamą klausimą.

ŽINIA APIE SOVIETŲ PRADĖTAS DEPORTACIJAS LIETUVOJE

Grįžęs namo iš pasikalbėjimo su von Grundherr'u radau gautą iš ypatingo LAF pasienio įgaliotinio telegramą sekančio turinio:

"Nuo šeštadienio vyksta Tėvynėje masiniai areštai ir deportavimai. Tauta prašo pagelbos."

Tai buvo šiurpulinga žinia. Ji kėlė spėliojimų, ar sovietiškajam okupantui nepavyko kartais iššifruoti LAF pogrindžio organizacijos tinklą krašte, o gal tą tinklą kas nors išprovokavo pasireikšti prieš laiką, kad jį iš anksto sulikviduotų?.. Atsakymo į šiuos baisius klausimus tuojau pat dar nebuvo. Tai, kad tie masiniai areštai ir deportavimai nebuvo nukreipti specialiai į LAF-tą ir kad su šiuo pastaruoju jokia kaatastrofa nebuvo įvykusi, tepaaiškėjo tik paskui, kada išryškėjo, jog birželio 14—17 dienomis buvo iš sovietinio okupanto pusės įvykdytas pirmas bendras genocidinis pasikėsinimas prieš lietuvių tautą. Ta proga nukentėjo ir dalis LAF pogrindžio veikėjų, kurie tokios staigmenos buvo užklupti. Užtat tas žvėriškas sovietiškojo okupanto užpuolimas ant krašto gyventojų dar daugiau įkaitino laisvės kovotojus ir visą lietuvių tautą griebtis ginklo vyriškam pasipriešinimui žmogžudžiams iš Sov. Rusijos.

Noriu pastebėti, jog atsižvelgiant minėtos gelbėjimo šaukiančios telegramos, nestigo sugestijų tiek pačioje LAF vadovybėje, tiek iš šalies, kad tuojau, Lietuvos Pasiuntinio ir Įgal. Ministerio titulu, prašyčiau Reicho Vyriausybę suteikti skubios Lietuvai pagelbos ginklu arba kad, vardan humaniškumo, pareikalautų Maskvą sakytą genocidinį pasikėsinimą tuojau sustabdyti. Tačiau neatrodė, kad toksai apeliavimas būtų galėjęs Maskvos-Berlyno pakto susisprogdinimo datą priartinti. Todėl nuo tokios pagundos buvo susilaikyta, kad nebūtų suteikta nacių propa-

gandai formalinio argumento vėliau prezentuoti Reichą, kaip neva Lietuvos išgelbėtoją. Telegramos turinį tepaskaičiau von Grundherr'ui telefonu painformuoti vok. Užs. Rkl. Min-ją apie tą nepaprastą įvykį Lietuvoje, paliekant vokiečių iniciatyvai, kaip Reichas turėtų į tai reaguoti.

VOKIEČIAI, PAŽADĖJĘ Į MEMORANDUMĄ ATSAKYTI, NIEKADA Į JĮ NEATSAKĖ

Von Grundherr'o pažadėto atsakymo į mano birželio 19 dienos memorandumą nesusilaukiau nei 19 birželio po piet, nei per sekančias dvi likusias dienas iki Maskvos — Berlyno pakto sutrupėjimo. Tai buvo ženklas, jog hitlerinė Reicho vadovybė pasirinko dar kartą ne politinio blaivumo, bet konflikto kelią su dar viena tauta, šį kartą lietuvių tauta, kuriai buvo geografijos lemta būti Reicho kaiminystėje. Tokia išvada piršosi juo labiau, kad dar birželio 17 d. Dr. Kleist, kurį buvau supažin dinęs su memorandumo projektu, buvo prasitaręs, jog manąs, kad, greičiausia, "viskas bus paprasčiau", tik neprecizavo, kaip tą išsireiškimą reikėjo suprasti . . .

Viskas rodė į tai, jog hitlerinė Vokietija rengiasi su Lietuvos teise į valstybinę nepriklausomybę nesiskaityti ir ją okupuoti savo ruožtu. Tatai vertė LAF vadovybę pagalvoti ir apie kitokio pasipriešinimo gaires, kurių skelbti dar nebuvo galima. Tačiau apie jas byloja sekantis faktas: birželio 20 ir 21 dienomis buvo priduotas vokiečių kariuomenės priešakiniems daliniams, numatytiems žygiui per Lietuvos teritoriją, didesnis skaičius lietuvių kalbos vertėjų. Juos painformavau apie tai, kokių turėjau sunkumų Lietuvos klausimu ir paprašiau, kad apie tai orientuotų vietinius LAF veikėjus, kur tik sueitų su jais į kontaktą, ir, kad patartų jiems prisirankioti įvykių eigoje visų rūšių ginklų ir juos paslėptų ateičiai.. Viešas motyvas — ginklai yra brangi prekė, bet kartais labai reikalinga!!

LIETUVA NE TIK PIRMOJI SOVIETINIO IMPERIALIZMO AUKA, BET IR PIRMOJI JO NUSIKRATĖ

Kadangi ir birželio 22 d., taigi rusų—vokiečių karui jau prasidėjus, atsakymo į birželio 19 dienos memorandumą iš vok. Užs. Rkl. Min-jos nesusilaukiau, tai įvyko tai, prie ko per ištisus metus laiko buvo kruopščiai ruošiamasi: 1941 m. birželio 23 d. ankstį rytą, tuo metu kai buvę Maskvos—Berlyno pakto partneriai milžiniškomis karinėmis pajėgomis kovojo vienas prieš kitą Lietuvos pasienio srityse, lyg siekdami nusverti, kieno grobiu Lietuva turės likti, Lietuvos laisvės kovotojai stojo, kaip Dovydas prieš Galijotą, ant kovos barikadų prikelti Lietuvą naujam laisvam valstybiniam gyvenimui. Jie stojo į tą kovą dažnai net be ginklo, plikomis rankomis jį atimdami iš priešo, nes jų širdys buvo perpildytos teisės ir laisvės troškimu.

O kai Lietuvos himno žodžiai "Lietuva, Tėvynė Mūsų, Tu Didvyrių Žeme..." ir Nepriklausomybės deklaravimas tik nuaidėjo iš Kauno radijo LAF įgaliotinio Levo Prapuolenio tvirtu balsu per kraš-

tą, į išsilaisvinimo kovą įsijungė visa lietuvių tauta, visi jos socialiniai sluoksniai, vieningai kaip vienas vyras ir visur: netik didžiuosiuose Lietuvos centruose — Kaune ir Vilniuje, bet taip pat provincijos miestuose, miesteliuose ir kaimuose; įmonėse ir mokyklose ir t. t. Todėl ji veikiai nubloškė sovietinį jungą nuo savo pečių, žaibo greitumu atkūrė tautinį kraštо valdymo aparatą priešakyje su savo Krašto Vyriausybe, tuo pastatant netik Sov. Rusiją, bet ir hitlerinį Reichą prieš Lietuvos valstybinio suverenumo atkūrimo faktą.

Šiuo savo heroiniu žygiu lietuvių tauta pademonstravo prieš savo priešus ir visą pasaulį savo nepalaužiamą valią būti laisva ir nepriklausoma, ir dar kartą atžymėjo Lietuvos istorijos garbinguosiuose puslapiuose, jog kovai už savo politinį idealą ji moka prisiugdyti tikrų didvyrių.

Žiūrint į 1940—1941 m. laikotarpį pro 20 metų laiko prizmę, mes matome, jog lietuvių tauta buvo ne vien pirmoji sovietinio imperializmo auka, bet ir pirmoji iš visų kitų sovietų pavergtų tautų tarpo, pareiškusi ryžtingo pasipriešinimo bolševizmo prasiveržimui į Europos Vakarus. Savo 1941 m. sukilimo laimėjimu ji pasipuošė garbės laurais ne tik Lietuvos istorijoje, bet ir kitų pavergtųjų tautų akyse, nes iki šiol nei viena jų panašaus laimėjimo neįstengė atsiekti, nors ir netrūko iš jų pusės mėginimų nusikratyti sovietinio jungo masinio gyventojų sukilimo bei ginkluotos kovos keliu.

LIETUVIŠKOS KNYGOS MECENATO SUKAKTIS

Prel. Pranciškus M. Juras, Amerikos lietuvių tarpe vienas iškiliausių visuomenininkų ir nepavargstąs lietuviškosios knygos mecenatas, 1961 m. atšventė 70 metų sukaktį. Gimė 1891 m. birželio 16 d. Bridų kaime, Šiaulių parapijoj. 1911 m. baigė Šiaulių gimn. 4 kl. ir 1912 m. rudenį atvyko į JAV. Kun. A. Varnagirio paremtas, 1913 m. pradėjo studijas šv. Karolio kolegijoj Catonsville, Md. Susirgęs džiova, 1914 m. turėjo studijas nutraukti ir pusę metų išbūti sanatorijoj. Pasveikęs toliau tęsė studijas šv. Vincento Pauliečio universitete Čikagoje, Kenrick seminarijoj St. Louis, Mo., šv. Jono seminarijoj Brightone, Mass. 1922 m. birželio 18 d. kardinolo W. O'Connellio Bostono Šv. Kryžiaus katedroje buvo įšventintas kunigu ir paskirtas vikaru į šv. Pranciškaus lietuvių parapiją, Lawrence, Mass. 1927 m. paskirtas Lowillio, Mass., šv. Juozapo lietuvių parapijos klebonu. 1929 m. kun. Pranciškus M. Juras paskirtas Lawrence, Mass., šv. Pranciškaus lietuvių parapijos klebonu, kur baigė įrengti naują bažnyčią, atidarė parapinę mokyklą, nupirko namus mokyklai ir seselėms mokytojoms.

Prel. Pranciškaus M. Juro veikla gausi ir šakota. Aktyviai dalyvauja visumeniniame darbe, reiškiasi šalpos veikloje, su ypatinga meile remia lietuvišką knygų leidimą. Tarp daugelio kitų knygų išleido Šalkauskio Ateitininkų ideologijos antrą laidą, Maironio Pavasario balsus, J. Baltrušaičio Poeziją, F. Kiršos, A. Vaičiulaičio, J. Aisčio kūrinių, dainų rinkinėlių. Jo pastangomis pasirodė Antano Maceinos Didžiojo inkvizitoriaus antroji laida (pirmoji laida išleista Vokietijoj), Jobo drama ir Saulės giesmė. Iš muzikos veikalų išleido V. K. Banaičio 100 liaudies dainų, J. Kačinsko Mišias ir St. Šimkaus dainas.

1961 m. gruodžio mėn. Čikagoje surengtas prel. Pranciškaus M. Juro 70 metų sukakties proga pagerbimas, kuriame dalyvavo ir pats sukaktuvininkas.

INFORMACIJA

LAISVINIMO DARBE

Moderniaisiais laikais valstybių ir tautų grumtynėse ir lenktynėse informacijai skirtas milžiniškas uždavinys. Kiekviena valstybė ir tauta rūpinasi savosios informacijos paskleidimu. Informacijai nesigailima pinigų, laiko, jos paruošimui skiriami tinkamiausi žmonės.

Lietuvos laisvės kovoje informacija paliko gal svarbiausias ir vienintelis ginklas, kuriuo galime kovoti ir kuriuo kovoti laisvajame pasaulyje mums niekas nedraudžia ir nevaržo. Betgi lietuviškoji informacija svetimųjų tarpe negausi, liesa ir neatlieka jai skirto uždavinio.

Spausdinamo straipsnio autorius, prieš 43 metus įsteigęs lietuviškosios informacijos biurą ir jam vadovavęs, kai buvo siekiama Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo, su informacijos paskirtimi ir darbu yra gerai susipažinęs.

Jonas Julius Bielskis

Informacijos tikslas

Mūsų veikloje informacijų tikslas yra sudominti platesnę visuomenės dalį savais reikalais, supažindinti ir įsigyti jos palankumą. Tai pavyksta, jei teikiamos informacijos būna apgalvotai ir gerai paruoštos. Šių laikų veikloje viešoji nuomonė beveik viską nulemia. Kartą prezidentas Lincoln'as yra pasakęs: "Viešoji nuomonė yra viskas. Su viešąja nuomone galima viską nuveikti. Todėl, kas sudaro viešąją nuomonę, tas pasiekia giliau negu tas, kuris sprendžia".

Gerai parengta ir sumaniai vartojama informacija viešąją nuomonę ugdo ir pageidaujama kryptimi pasuka. Kaip kitataučiams taip ir saviems informaciją rengiant laikomasi tų pačių bendrų principų. Platinamų informacijų pageidaujamos pasėkos daug pri-

JONAS JULIUS BIELSKIS

Daktaras, teisininkas, Lietuvos konsulas, politikas, visuomenininkas ir lietuvių spaudos bendradarbis. 1961 m. pradžioje atšventė 70 m. sukaktį. Veikli ir šakota asmenybė.

Jonas Julius Bielskis gimė 1891 m. Tytuvėnuose, Raseinių apskrityje. Lietuvoje išėjęs pradžios mokslą ir pradėjęs gimnaziją, 1908 m. atvyko į JAV. 1915 m. baigė Blumer Naturopathic College Hartforde, Conn., naturopatijos daktaro (N.D.) laipsniu. 1917 - 1919 m. George Washingtono universitete klausė bendrosios ir tarptautinės teisės paskaitų. Vėliau New Yorko universitete studjjavo ekonomiką ir finansus, o Georgetowno universitete tarptautinius santykius ir konsulinę tarnybą. 1932 m. baigė teisę American University,

Konsulas J. J. Bielskis

Calif. L. L. B. laipsniu. 1916 m. buvo Amerikos lietuvių tarybos įgaliotiniu Lietuvoje ir dalyvavo pavergtųjų tautų kongrese Lozanoje. Grįžęs iš Lietuvos į JAV, lankė kolonijas ir organizavo aukas nukentėjusiems dėl karo Lietuvoje. 1917 m. įsteigė lietuvių informacinį biurą Washingtone ir jam ligi 1919 m. vadovavo. Tuo pačiu metu buvo Amerikos Lietuvių Tarybos pirmininkas. 1918 m. Lietuvos Vyčių centro pirmininkas. 1919 - 1920 m. Lietuvos karinės misijos JAV narys, vėliau finansinės komisijos narys. 1921 m. paskirtas Lietuvos finansiniu įgaliotiniu JAV, 1923 m. konsuliariniu agentu. Tas pareigas eidamas suorganizavo pirmąjį Lietuvos konsulatą JAV. 1924 m. paskirtas Lietuvos konsulu, kuriuo išbuvo ligi 1926 m. pabaigos. 1939 m. paskirtas Lietuvos garbės konsulu. Tas pareigas tebeina ligi šiol Los Angeles, Californija. Spaudoje bendradarbiauja nuo 1915 m. Lietuviškai ir angliškai yra parašęs ir išleidęs keletą knygų.

Spausdinamas straipsnis originale yra kiek sutrumpinta paskaita, skaityta 1961 m. lapkričio 11 d. Los Angeles Lietuvių Fronto Bičiulių parengime lietuvių visuomenei.

---

klauso nuo pačių informacijų turinio ir formos. Bet ypatingai priklauso nuo to **kur, kada, kam ir kaip** tos informacijos būna teikiamos.

Besisielodami savais reikalais, dažnai pamirštam, kad ir kiti turi savus, gal būt net sunkesnius reikalus. Paprastai skundas dėl mums padarytos skriaudos ir reikalavimai tą skriaudą atitaisyti mažai sudomina tuos, kurie turi irgi savųjų skundų ir reikalavimų. Taip, tiesa, jie pareikš mums užuojautą, apgailestavimą, bet tas tuo ir baigsis, nes liks užimti savais reikalais. Vien savais skundais ir reikalavimais palankios viešosios nuomonės nesudarysim. Susirūpinę savais reikalais, priešininko smūgių perblokšti, mes dažnai dvasiniai sumenkėjam ir esame

linkę savo silpnybes padidinti. O toji nuotaika neigiamai paveikia mūsų pastangas ir teikiamą informaciją. Mes pamirštam, kad ir mūsų priešininkai turi savo vargų, rūpesčių ir silpnybių. Tuo faktu reikia gerai susidomėti ir rengiant informacijas tas priešo ypatybes saviems reikalams panaudoti.

Informaciją rengiant negalima vien jausmais vadovautis. Iš tokios informacijos tebus tik laikina nauda. Būtinai reikalinga duoti savo informacijai logišką pagrindą. Tam reikalui tokį pagrindą sudaro visuomenės gerovė, aktualūs reikalai, ir tos visuomenės veikiantieji siekiai ir pageidavimai. Savoji informacija jungtina su tokiais pagrindiniais reikalais.

Savieji reikalai jungtini su visuomenės interesais

Ieškodami visuomenės pritarimo ir paramos, kitaip tariant, norėdami sudaryti sau palankią visuomenės nuomonę, teikiamoje informacijoje privalome aiškiai nurodyti, kas mes esame, ko siekiame, ir kodėl mūsų siekiai turėtų būti patenkinti. Tiesioginis, aiškus ir suglaustas faktų nušvietimas visuomet bus greičiausiai išgirstas. Sulauksime gerų pasėkų, jei mes savus reikalus jungsime su reikalais ir rūpesčiais tos visuomenės dalies, kuriai mes taikome savo informacijas.

Gyvename tarp įvairių žmonių, skirtingų įsitikinimų, skirtingai galvojančių, ir savotiškai veikiančių. Bet toji įvairi visuomenė sudaro vieną bendruomenę, valstybę, kraštą. Mes irgi esame jos dalis. Toji bendruomenė, valstybė ir kraštas turi savus reikalus ir rūpesčius, ir tie reikalai ir rūpesčiai bendrai visus gyventojus lygiai paliečia. Todėl rengdami savo informacijas privalome įpinti ir nušviesti, kad ir mes, lietuviai, esame šios bendruomenės dalis, esame šios šalies piliečiai, esame susirūpinę šio krašto gerove ir saugumu kartu su kitais. Tai yra mūsų bendras reikalas. Svarbu pažymėti, kad mes, lietuviai, kaip šios bendruomenės ar miesto gyventojai ir piliečiai, dedamės prie visakeriopos visuomenės veiklos, kad šioji bendruomenė augtų, bujotų, visokeriopai klestėtų.

Taikydamiesi prie pereinamų pasaulinių reikalų, privalome savo informacijon įterpti, kad šio krašto rūpesčiai yra laisvojo pasaulio bendrų rūpesčių dalis. Tokie yra ir mūsų reikalai. Šiandien visi esame labiausiai susirūpinę tais pačiais reikalais, būtent: taika, laisve, žmonijos gerove, žmogaus garbe ir teise, ramiu, draugingu ir pažangiu sugyvenimu. Bet mes, lietuviai, turėdami savo praeitį, istoriją, kultūrą, papročius, veikiame todėl pagal savo veiklos būdus ir papročius. Bet mes visgi kartu su laisvojo pasaulio žmonija siekiame to paties tikslo.

Mes, turėdami savo garbingą praeitį, papročius ir kultūrą, geriau pramatom ir įvertinam savo tėvų krašto likimą, to likimo reikšmę pasaulinei taikai ir gerovei, ir todėl mes veikiame pagal savo principus. Bet mūsų veikla yra susijusi su laisvos žmonijos veikla už laisvę ir gerovę, o skirtumas yra tik toks, kad mes veikiame išeidami iš kito punkto. Kadangi toji tiesa yra labai svarbi, todėl mes savo informacijoje dar

kartą aiškiai pažymime, jog mūsų veikla jungiasi su visos geros valios žmonių veikla, pasaulio laisve, taika, gerove ir pažanga.

Mums svarbu, kad mūsų atsišaukimai arba platinamoji informacija tilptų ne tik spaudoje, bet taipgi ir kitose su žmonija susisiekimui naudojamose priemonėse, Mums lygiai svarbu, kad mūsų atsišaukimai pasiektų ir sudomintų kaip galima didesnę žmonijos dalį, nes tik tam pavykus tegalima tikėtis gerų pasėkų. Tą galėsime pasiekti, jei savo informacijoje jungsim ir subendrinsim savo reikalus su reikalais tos žmonijos ar visuomenės, į kurią taikome savo informacijas. Žinom gerai, kad yra įvairių žmonių, su savotiškais galvojimais, palinkimais, siekiais, pastovumais. Bet daugumas sveikos protinės nuotaikos pirmiausia yra savo likimu susirūpinę — asmens saugumas, pasižymėjimas, vadovybė, labdarybė, savo bendruomenės ir šalies gerovė, pasaulio taika, ramus sugyvenimas. Todėl jiems taikomi atsišaukimai arba rengiamoji informacija privalo numatyti ir sutapti su jiems rūpimais klausimais. Mūsų reikalas turi būti taip įpintas į praeinančius dienos klausimus, kad jisai atitiktų gavėjo galvoseną, suteiktų naujų minčių dienos klausimams praplėsti ir paryškinti.

Informacija rengiama pagal visuomenės susigrupavimą

Informaciją rengiant, mes privalome pažinti visuomenės susigrupavimą. Informaciją reikia atitinkamai parinkti ir pritaikyti. Matykim tokias grupes, kaip darbininkų unijas, moterų klubus, pensininkų organizacijas, ūkininkus, tikybines grupes, veteranus, tautines mažumas, profesionalų organizacijas ir t. t. Daugelis jų turi savus organus, yra veiklios ir įtakingos grupės, o svarbiausia, jų nariai yra balsuotojai. Prie kai kurių tų grupių ir mes priklausome, kas palengvina prie jų priėjimą. Teikiant savo informacijas organizacijoms ar grupėms, reikia jas patiekti tų grupių ar organizacijų vadams. Viešojo santykiavimo specialistai sutinka, kad visuomenę pasiekti yra geriausia per jos vadus.

Svarbiausieji šių dienų reikalai

Svarbiausieji šių dienų visus liečiantieji reikalai yra kova su komunizmu ir naikinimas kolonijalizmo visose jo formose. Toje kovoje siekiame grąžinti žmogui, esančiam už geležinės uždangos, jo savigarbą, žmoniškumo teisę, tautoms laisvę ir apsisprendimo teisę, pasauliui taiką ir ramybę. Į šią veiklą nesunku savus reikalus įpinti, nes to ir mes siekiame, tik iš savojo taško.

Paprastai laikoma, kad Rusija yra komunizmo šaltinis, o tikrenybėje visai kitaip yra. Tą mes gerai žinome ir suprantam. Paskutiniuoju laiku jau ir kiek platesnė visuomenė pradėjo tiesą matyti ir suprasti. Todėl savo informacijoje kelkime faktą, kad komunizmas Rusijai yra tik savojo imperijalizmo priedanga. Dabartiniai Rusijos vadai vykdo jų pirmtakų pradėtus svetimų kraštų grobimus. Komunizmas jiems tėra tik jų grobuoniškumo įrankis, priemonė ir priedanga. Įdomu pastebėti, kad šios šalies spauda dažnai

rašo "Rusija", o ne fiktyviu pasivadinimu USSR. Reikia tikėti, jog netolimoje ateityje bus plačiau ryškinama, jog tos Rusijos vadinamos jų "respublikos" yra tik pagrobti svetimi kraštai ir paversti kolonijomis.

Rusai savo gudriai propagandai suranda klausytojų kituose kraštuose. Taip jiems sekasi drumsti ir ardyti laisvojo pasaulio vienybę. Anot seno posakio: "Drumstame vandenyje sėkmingiau žvejoti". Bet kurioje pasaulio dalyje sukelta netvarka nukreipia laisvojo pasaulio vadų dėmesį. Tuo pasinaudodami rusai kitoje vietoje užgrobia daugiau svetimų kraštų, arba bent per savo agentus ten įsistiprina. Jiems rūpi kuodaugiausia svetimų kraštų užvaldyti, kad vėliau galėtų kalbėti apie mainus.

Rusai sukėlė didelį triukšmą dėl Berlyno. Buvo spėliojama, kur ir ką dabar rusai siekia pagrobti arba įsistiprinti. Neseniai paiškėjo, ko jie siekia, kai pareikalavo Suomiją tartis dėl bendro saugumo. Panašiai jie elgėsi su Lietuvą, Latvija, Estija. Dabar jiems rūpi pribaigti Suomijos laisvę, vėliau kitiems kaimynams kilpą užnerti. Berlyną jie tikisi paimti, kuomet Rusija įsigalės kaimynų kraštuose. Kyla klausimas, kuris kaimynas bus sekantis? Ateitis tą parodys.

Kad Rusijos vadams terūpi plėtimas Rusijos imperializmo, tą jie patys aiškiai įrodo vykdydami užimtuose kraštuose sistematingą rusinimo politiką. Naikina viską, kas ne rusiška, visur pabrėžia savo rusiškumą. Jų vadai supranta tarptautinėje diplomatijoje įprastas kalbas, bet tuose santykiavimuose jie visuomet kalba vien rusiškai. Ką bendro turi rusiškumas su komunizmu? Taigi nereikia pamiršti fakto, kad iš visų komunistinių kraštų daugiausia žymių komunistų vadų iššudyta Rusijoje. Tie faktai turėtų sudominti ypač tuos, kurie vis dar žavisi komunizmu.

Tokiais faktais laisvasis pasaulis domisi. Tai yra gera medžiaga mūsų informacijom parengti. Pabrėžtinai — kovojame su komunizmu ir su rusiškumu, nes kaip vienas taip ir antras, neša žmonijai tik vargą ir skurdą.

Paminėti faktai apie Rusijos besidangstymą komunizmu sukelia visą eilę kitų minčių. Tarp tų yra Rusijos vadų savanaudiškumas, priemonių žiaurumas, žmoniškumo paneigimas, naujai išsilaisvinusių tautų išnaudojimas, senųjų kultūringų tautų pavergimas. Tas viskas jų naudojama Rusijos sienoms praplėsti, Rusijos įtakai stiprinti. Bet, pagalvokime, štai didelis klausimas: ką gera neša šiam arba kitam kraštui Rusijos įsistiprinimas pavergtų tautų kapinynuose? Ko gero galima tikėtis iš atsilikusių, sužverėjusių žmonių?

Savo informacijoje mes būtinai privalom pabrėžti mūsų atkaklų priešinimąsį ateistiniam komunizmui, nurodant, ką toji rusų atnešta Lietuvai "dovana" yra padariusi. Turime daug medžiagos tam blogiui nušviesti. Tegul laisvasis pasaulis mato, ko gali tikėtis iš Rusijos siūlomo "gerbūvio". Tegul laisvieji jaučia, jog lietuviai kartu su jais kovoja už laisvę, taiką ir ramų sugyvenimą. Mūsų partizanų kovos su rusais komunistais yra įrodymas didžiausio pasiaukojimo. Savoji gyvybė yra

brangiausia auka už tėvynės laisvę ir gerovę.

Savųjų sutartinė veikla

Geresnėms pasėkoms savo informacijai užtikrinti savųjų sutartinė veikla yra būtinai reikalinga. Aplamai, mūsų visų troškimai yra vienodi, visi norime matyti Lietuvą laisvą ir nepriklausomą.

Todėl, rodos, toje srityje sutartinei veiklai kliūčių neturėtų būti. Nelaimei šiuo tarpu taip nėra. Bet, man rodos, kad pasitaikiusius sunkumus ir kliūtis galima nugalėti arba bent pakenčiamai sušvelninti.

Šis uždavinys ne daug kuo skiriasi nuo kitų uždavinių gerinant viešąjį santykiavimą. **Pirmiausia ieškoma tų negerumų priežasčių, o suradus stengiamasi jas šalinti.** Blogumų priežastis pašalinus, beveik visa problema išsisprendžia.

Dabar daugelio lietuvių apgyventuose vietose turime daug ir gražios inteligentijos. Tai mūsų pasididžiavimas ir garbė. Todėl geresnis, bent didesnėse vietose persitvarkymas ir sutarimas yra galimas. Suprantama, pirmiausia reikia nesutarimo priežastis patikrinti. Vietos organizacijų glaudesnis sutarimas, bent Lietuvos laisvinimo veikloje, be abejo centrinius veiksnius teigiamai paveiktų ir kai kuriuos iš jų priverstų nusikratyti demagogija apsvaigusių pareigūnų ir tuo tautinei veiklai nepageidaujamus stabdžius pašalinti. Galima tikėtis, kad tas veiksnius paskubintų mesti šalin nusidėvėjusias ir savo naudingumą atgyvenusias veiklos priemones.

Mūsų veikla praeityje

Yra visų priimta nuomonė, kad praeities patyrimai sudaro pagrindą dabarčiai suprasti ir ateities veiklai pasiruošti. Todėl norėčiau nors trumpai ir bendrais bruožais atpasakoti mūsų vadinamos senosios kartos informacijų parūpinimą ir teikimą ankstyvesniais laikais laisvinimo darbą dirbant.

Įsteigę informacijų biurą Washingtone greit patyrėm, kad mums pirmiausia tenka aiškinti, kas ir kur toji Lietuva yra. Pradžioje, kaip naujiena, mūsų informacijos sudomino ir lengvai pateko spaudon. Vėliau buvo daug sunkiau to pasiekti. Rusų ir lenkų turtingi informacijų biurai kalbėjo apie Lietuvą kaip apie savo provinciją. Reikėjo jų klaidinimus atremti, taisyti.

Tarp kitų veiksnių, pasirūpinom kad bent retkarčiais kuris nors kongresmanų Jungtinių Amerikos Valstybių kongrese, posėdžiavimo laiku prakalbėtų ir pasiūlytų mūsų parengtą rezoliuciją, prašant teikti pagelbą Lietuvai. Vėlesniose rezoliucijose Lietuvai pripažinimo prašėm. To pasekoje kongresmanų kalbos pasiekė spaudos galeriją ir daugelis laikraščių apie tai rašė. Be to, kongresmanų kalbos ir pateiktos rezoliucijos buvo atspausdintos "Congressional Record", kurio tiražas siekė keliasdešimts tūkstančių.

Be kitų priemonių panašiai veikėm kurį laiką, bet vėliau ir tos priemonės pasunkėjo. Vien mūsų pačių, informacijos biure dirbančių, besilankymas pas kongresmanus ir svarbiuosius pareigūnus suprastėjo, taip sakant nusidėvėjo, ir gal kai kuriems įkyrėjo. Todėl sumanėm savo reikalą jungti su savo numatytų bičiulių reikalais. Tam tikslui pasirūpinom kiekvie-

noje bent didesnėje lietuvių apgyventoje vietoje sudaryti savo atstovybę iš vietos organizacijų, arba bent iš parinkto pavienio darbuotojo. Atsiradus reikalui, davus ženklą tokia atstovybė sušaukdavo vietos savųjų sueigą ir ten priimtą rezoliuciją pasiųsdavo savo miesto, valstybės aukštiems pareigūnams, vietos spaudai ir savo rajono kongresmanams. Gavę tokius atsišaukimus nuo savo balsuotojų, pareigūnai visuomet palankiai atsiliepdavo. Kiti tą mūsų reikalą suliedavo su savo reikalais ir dar plačiau pagarsindavo.

Kitais kartais mūsų patariami Washingtonan atvykdavo iš provincijų žymesni žmonės ir asmeniškai lankydavo savo rajono kongresmanus. To pasėkoje patekdavo platesnėn spaudon mums pageidaujami aprašymai ir nuotraukos.

Šaukėm veikėjų suvažiavimus New Yorke, Pittsburge, Clevelande, Waterburyje ir kituose didesniuose miestuose. Rengėm parodas ir eisenas. To pasėkoje buvo rezoliucijų ir aprašymų. Taipgi tomis priemonėmis savieji buvo labiau sudominti ir pageidaujamon veiklon išjudinti.

Dar svarbesniems reikalams iškilus, šaukėm savų organizacijų atstovų suvažiavimus Washingtone. Ten tarėmės, kalbėjom, ėjom delegacijomis ir pavieniais kongresan, pas Jungtinių Amerikos Valstybių aukštuosius pareigūnus, ir net pas patį prezidentą. Tarp kitų klausimų, taipgi klabenom klausimą apie lietuvių dalinių prie JAV kariuomenes organizavimą, ir jų veikimą po Lietuvos vėliava šalia JAV vėliavos. Stengėmės, kad tos mūsų pastangos patektų spaudon ir tos žinios pasiektų kaip galima platesnę visuomenę.

Šalia kitos veiklos, sumanėm ir pravedėm rinkliavą milijono parašų po peticija, reikalaujančia pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Skelbėm, kad parašai renkami tik aukštų pareigūnų, mokslininkų ir įtakingų įžymenybių. Tai buvo puiki proga Lietuvos reikalams garsinti, lietuviams prielankią viešą nuomonę ugdyti. Kaip centre taip ir provincijoje, kur tik parašai buvo renkami, toji proga savajai informacijai buvo pilnai panaudota.

Vėliau skoningai sutvarkę tas peticijas, ir įrišę jas į šimtą trisdešimts kelias knygas, sušaukę platesnį organizacijų atstovų ir visuomenės darbuotojų suvažiavimą Washingtone, iškilmingai vežėm tas knygas į Baltuosius Rūmus. Su pritaikytom apeigom tas knygas įteikėm JAV prezidentui Hardingui. Tai buvo dar kita puiki proga Lietuvos reikalus tinkamai pagarsinti. Jau iš anksto buvo tuo pasirūpinta.

Mūsų veiklą sunkino stoka literatūros apie Lietuvą anglų kalba. Patys stengėmės kiek išgalėdami tą spragą užpildyti. Buvom išleidę ir Lietuvos žemėlapį. Savo leidinius taikėm svarbiausiom įstaigom ir įtakingiems pareigūnams.

Visuomet stengėmės savus reikalus jungti su šio krašto reikalais. Todėl Pirmojo pasaulinio karo bėgyje dalyvavom įvairiose patriotinėse iškilmėse, įterpdami savus kalbėtojus. Taipgi dalyvavom įvairiose eisenose. Vienoje tokių eisenų Washingtone dalyvavom su savo menine programa ir su atitinkamai papuoštu savo vežimu. Rodos, tai buvo pirmas toks lietuvių pasirodymas JAV sostinėje.

Tobulinom priemones

Pagaliau Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus, ir karo laiko Jungtinių Amerikos Valstybių vyriausybės įstaigai "Committee on Public Information" darbą baigus, sumanėm tos įstaigos aparato bent dalimi pasinaudoti. Ton įstaigon buvo sutelkta tuo laiku žymiausieji žurnalistai, publicistai ir kitokie viešojo santykiavimo specialistai. Tai įstaigai vadovavo George Creel, kartu su Carl Byoir ir Edward L. Bernays. Pastarieji du, su savo specialistų štabu, sutiko mūsų lietuviškame darbe padirbėti. Mūsiškių pareiga buvo parūpinti tiems rašytojams pageidaujamą medžiagą. Jie naudojosi mūsų ribotais leidiniais. Patys pasakojom jiems apie įvairius dalykus, liečiančius Lietuvą ir lietuvius Susiradom kai kuriose provincijose senesnių žmonių, patys juos apklausinėjom, kitus atsivežėm Washingtonan arba New Yorkan ir leidom patiems rašytojams juos apklausinėti.

Iš surinktos medžiagos tie specialistai prirašė daug įvairių trumpų straipsnių. Tuos straipsnius gražiai sutvarkėm į tam tikras atplėšiamais lapais knygeles, ir išsiuntinėjom jas įvairių leidinių redaktoriams. To pasėkoje, per ilgą laiką tie straipsniai rodėsi amerikiečių spaudoje. Jų iškarpas gaudavome ir mes.

Bet, tegul vienas iš anos specialios veiklos vadų atpasakoja apie tą veiklą. Vienoje iš savo knygų, išleistų 1952 metais, p. Bernays štai kaip tą veiklą įvertina:

"In 1919, the country of Lithuania sought to become an independent nation, and we were engaged to advise the Lithuanian National Council on ways and means of archieving popular sympathy in, and official recognition from the United States. The firs problem was to overcome America's indifference to and ignorance about Lithuania and its desires. Here we resorted to the segmental approach.

"An exhaustive study was made of Lithuania from its remote and contemporary history, to its present—day marriage customs and popular recreations. This material was divided into various categories, and each category was addressed to the public to which it was likely to appeal.

"Many media of communications were employed. To inform ethnologists about Lithuania's etnic origins, linguists about the development of its language from Sanskrit, sports fans about its athletic contests, women about its clothes, jewelry users about its amber. United States senators and congressmen were furnished facts about the country that would give them a basis for favorable action. All avenues of approach to the public were used to arouse interest and stimulate action: the mails, the lecture platforms, mass meetings, petitions, committees, newspaper advertising, the radio and motion pictures.

"As a result of these activities, the public, the press and government officials became familiar with the character, customs, problems, and aspirations of Lithuania. And Lithuania obtained recognition."

Iš to atpasakojimo matote, kaip

(Pabaiga 33 psl.)

Rezistencija lietuvių literatūroje

Jonas Grinius

Lietuviai savo temperamentu yra gana ramūs žmonės. Tačiau jų literatūra dėl istorinių aplinkybių nuo XIX amž. pradžios iki šių dienų yra kovos literatūra, išskyrus laikotarpį tarp 1906-40 metų, kada buvo nemažai dėmesio skirta psichologinėms, estetinėms ir meno technikos problemoms. Susirupinimas jomis nėra nė dabar išnykęs, bet tarp jų galingai suaidi ir sutelktinės kovos motyvai. Bet čia tuoj reikia pasakyti, kad lietuvių literatūros kovingumas, pasirodęs XIX amžiuje, suprastinas plačia prasme, kaip užsiangažavimas kai kurioms vertybėms bei idealams, kuriuos rašytojai norėjo matyti realizuotus lietuvių viešajame gyvenime. Pradedant Ant. Strazdeliu ir Ad. Mickevičium, per visą XIX amžių beveik iki I-jo pasaulinio karo lietuvių literatūroj dažnai skambėjo trys kovos temos: 1. Protestas dėl socialinių skriaudų, 2. kultūrinės, ypač moralinės pažangos skelbimas bei reikalavimas, 3. protestas prieš Lietuvos rusifikaciją ir polonizaciją su reikalavimu gerbti lietuvių kultūrinį savitumą, atremtą į lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją. Šitos trys kovos trimitų gaidos kartais suskambėdavo viename ir tame pačiame kūriny duetu arba tercetu. Sakysim, A. Baranauskas Anykščių šilely simboliškais vaizdais protestavo prieš socialines ir kultūrines skriaudas Lietuvai; V. Kudirka Lietuvos tilto atsiminimuose kėlė ironišką protesto balsą taip pat prieš kultūrines ir socialines neteisybes, kurias atnešė į Lietuvą rusų carų priespauda; Maironis savo poemoj Per skausmus į garbę (vėliau perdirbtoj į Jaunąją Lietuvą) panašiai protestavo, ypač pabrėždamas kultūrinės kovos svarbą ir į ją kviesdamas įvairių pažiūrų bei luomų lietuvius. Panašiai elgėsi Vydūnas, Vaižgantas, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana ir kiti XIX ir XX amž. pradžios lietuvių rašytojai.

Tačiau šitoje kovingoje lietuvių literatūroj vis dėlto mažai tebuvo ginkluotos lietuvių kovos vaizdavimų, ypač ginkluotų lietuvių sukilimų prieš rusus. Kada rašytojai norėdavo paskatinti lietuvių kovingumą dėl laisvės, jie neretai nukreipdavo savo žvilgsnį į herojines lietuvių kovos su kryžiuočiais, kaip tai buvo padaręs Ad. Mickevičius Gražinoje bei Konrade Valenrode ir Kraševskis Kuni-

ge. Tačiau būtų neteisinga pasakyti, kad vaizdų iš ginkluotų lietuvių sukilimų prieš rusus visai nebūtų buvę iki nepriklausomybės laikotarpio. Jų buvo, tik labai nedaug. Kaip ryškius, bet negausius pavyzdžius galima paminėti V. Pietarį, kuris savo Algimanto romane vaizdavo senovės lietuvių kovas su Volynijos kunigaikščiais slavais ir jų talkininkais rusais, ir J. Biliūną, kuris savo Liūdnoj pasakoj palietė 1863 metų lietuvių sukilimo viltingas priežastis ir liūdnas pasėkas. Nors apie lietuvių pasipriešinimą dėl bažnyčios uždarymo Kražiuose V. Kudirka plačiai rašė Varpe, išeinančiame Rytprūsiuose (Tilžėje), bet dailiosios literatūros pirmasis kūrinys apie lietuvių kovas dėl Kražių bažnyčios tepasirodė nepriklausomybės laikais, 1938 metais. Tai buvo J. Marcinkevičiaus dviejų tomų romanas Kražių skerdynės. 1831 metų sukilimas lietuvių literatūroj taip pat tepasirodė nepriklausomybės laikais. Tai buvo dvi dramos: Petro Vaičiūno Aukso gromata ir A. Vienuolio-Žukausko 1831 metai. 1863 metų sukilimas net nepriklausomybės laikais nebuvo susilaukęs nė vieno dailiosios literatūros kūrinio. Gal taip buvo dėl to, kad jis ilgą laiką buvo vadinamas lenkmečiu. Tik po II pasaulinio karo rašytojai jį pradėjo prisiminti. 1948 metais A. Škėma Živilės dramoj tą sukilimą prisiminė antrojo veiksmo fone, o 1956 metais Mykolaitis-Putinas Sukilėlių romane visą dėmesį nukreipė į 1863 m. sukilimą. Deja, lig šiol tėra išėjęs tik vienas to romano tomas, kuriame rašytojas tevaizduoja socialines ir ekonomines aplinkybes, žmonių nuo-

Jonas Grinius,

gimęs 1902 m. vasario 21 d. Šaulių apskrityje, yra rašytojas, literatūros kritikas. 1926 m. baigė Lietuvoje teologijos filosofijos fakultetą, vėliau studijavo Paryžiuje ir Grenoblyje prancūzų kalbą, literatūrą, estetiką. 1929 m. gavo daktaro laipsnį už studiją apie poetą Milašių. Vėliau profesoriavo VD Universitete Kaune. Vokiečių okupacijos metu buvo uždarytas kalėjiman drauge su kitais universiteto senato nariais, už nesutikimą pritarti nacių skelbiamam studentų mobilizacijos planui. Yra paskelbęs mokslo veikalų, dramos kūrinių, buvo visos eilės laikraščių bei žurnalų redaktorius. Buvo Vasario 16 d. gimnazijos direktorius. Šiuo metu gyvena Vokietijoj.

taikas ir idėjas, kurios tą sukilimą pribrendino. Paties sukilimo vaizdų tegalima laukti kituose tomuose, jeigu juos Putinas parašys.

Už XIX amžiaus lietuvių sukilimus prieš rusus šiek tiek "laimingesnis" buvo 1905 m. sukilimas literatūroj. Šito sukilimo vaizdų pirmoji davė Lazd. Pelėda savo Klaidos romane, kuriame socialdemokratų veikla sukilime vaizduojama kaip klaida. To 1905 m. sukilimo atgarsius, kiek jie palietė tikinčių kaimo žmonių pasaulėžiūrą, vaizdavo Lindė-Dobilas Blūdo romane. Tiesiogiai 1905 m. sukilimui visą dramą Baisiąją naktį yra paskyręs B. Sruoga. Joj jis pavaizduoja ir sukilimo idėjines priežastis, ir jų svarbiausius veikėjus, jo reikšmingesnius epizodus, ir pasėkas, nors visa tai ir susieja su tėvo bei sūnaus (Skumbinų) priešingumų drama.

Ši trumpa rezistencinių temų apžvalga apie lietuvių sutelktinius pasipriešinimus prieš caristinę Rusiją rodo, kad lig šiol kovingoj arba užsiangažavusioj lietuvių literatūroj ginkluotų kovų vaizdavimai nebuvo gausūs, nors pasipriešinimai dramoms ir romanams galėjo duoti dėkingos probleminės medžiagos.

Gausesnius ir gilesnius pėdsakus dailiojoj lietuvių literatūroj yra palikęs pasipriešinimas prieš sovietinę priespaudą Lietuvoj. Lietuvių partizanų sunkią dalią ir kovas su okupantais lietuviai rašytojai pradėjo minėti Vakaruose tuoj po II pasaulinio karo, kada lietuviai rezistentai tebežuvo Lietuvos miškuose, o jų lavonai buvo viešai išniekinami miestelių aikštėse. 1946 metais Alė Rūta savo poezijos rinkiny "Be tavęs" jau buvo paskyrusi eilėraštį Lietuvos partizanui, kuriame rašė:

Tau juodas miškas — brolis, juoda [neviltis — sesuo,
o mylimoji — mirtis kovoje.
Šalta krūtinė amžiais gimtoj že-[mėje alsuos,
o kruvina širdis maldaus už ją.

Dar rezistencinėms kovoms tebeinant Lietuvoj, atsiliepė ir dailiosios lietuvių prozos autoriai. Antai, 1947 metais išspausdintoj Bakužėj samanotoj A. Vaičiulaitis Pilkojo bernuko istorijoj vaizdavo epizodą iš 1941 m. lietuvių sukilimo, kuriame žuvo mažametis Vytukas, atlikdamas kautynių ryšininko pareigas. Jautriai laisvės kovotojus Lietuvos giriose prisiminė Nelė Mazalaitė šv. Jurgio legendoj. Buvo ir daugiau literatūrinių nestambių rezistencijos prisiminimų iki 1950 metų, kada iš spaudos išėjo pati stambiausia ir esmingiausia knyga, kurią parašė daugiausia iš savo atsiminimų J. Daumantas. Tai jo Partizanai už geležinės uždangos.

Tai ne tiek dailiosios literatūros, kiek atsiminimų knyga apie priešsovietinę rezistenciją, kurioj labai aktyviai dalyvavo ir joj žymią vietą užėmė J. Daumantas -Skrajūnas-Juozas Lukša, kuris didelėmis pastangomis buvo atvykęs į Vakarus jų sąžinei pažadinti ir vėl grįžo pas kovojančius draugus Lietuvoj, kad joj mirtų išduotas.

Kad ir šifru pridengdamas kai kurias vietas, datas ir asmenis, kurie 1948 metais dar buvo gyvi, Partizanuose už geležinės uždangos J. Daumantas atskleidė Lietuvos laisvės sąjūdžio tikslus bei konkrečius uždavinius, rezistencinės orga-

nizacijos struktūrą, kovotojų darbus bei gyvenimo būdą, jų nuotaikas ir nelaimes. Jis ten nemažai davė didesnių ar mažesnių ginklinės kovos vaizdų. Gal būt, kad J. Daumanto atsiminimai nevisai patenkina istorikus, tačiau rašytojams jie duoda nemažai medžiagos, o juose pačiuose galima rasti su rašytojo įkvėpimu parašytų vietų, kurių vienos lyriškos, antros dramatiškos, o trečios nuotykinės.. Štai, iliustracijai elegiškai nuspalvinta vietelė:

Dabar ilgu žaliajam sodžiui
Toli išklydusių vaikų...
Bet lauk, motule, aš sugrįšiu,
Sugrįšiu tavęs išbučiuot...

Vis skambėjo dainos posmai, pildami graudulingą skausmą į kiekvieną sielą ir versdami nenoromis susimąstyti. Ypač stebėjau mergaitę partizanę, kurios akyse blizgėjo stingstančios ašaros, su kiekvienu žodžiu ketindamos prasiveržti. Šis vakaras buvo daug liūdnesnis negu paprastai. Gal iš dalies veikė švenčių nuotaikos ir kažkur klaidžiojančių šeimų pasiilgimas. Giliai dramatinius jausmus atskleidžia epizodas, kuriame J. Daumantas papasakoja žinią apie savo brolio (Juozo?) partizanišką mirtį:

"Mane prislėgė kažin kas baisaus. Apstulbau ir norėjau suvokti tą baisią tikrovę, bet galvoj ūžė tūkstančiai minčių, ir aš nieko negalėjau susigaudyti. Norėjau keršyti visam pasauliui, nes mus gaubianti klaikuma liudijo, kad gal jau nesama žemėje padorių žmonių, kurie padėtų mus išgelbėti."

Literatūrinių atspalvių savo atsiminimuose J. Daumantas sąmoningai nesiekė. Jam buvo svarbu užfiksuoti visus jam žinomus faktus apie lietuvių rezistentų be galo sunkią dramatišką veiklą, o literatūriniai atspalviai atsirado savaime, pasakojant apie tuos nelaimingus žmones, su kuriais jis buvo susirišęs didele ištikimybe.

Kada buvo sumanyta lietuvių laisvės kovas prieš sovietinę priespaudą parodyti Vakarams, J. Daumanto Partizanai už geležinės uždangos buvo sutrumpinti, praleidžiant vietinės ir individualinės reikšmės smulkmenas ir epizodus. Šita santrauka buvo išversta į anglų kalbą. Kai ji buvo paduota vienam pareigūnui patikrinti, tas atsakomybės nejaučiąs žmogus vertimą kažin kur nudėjo, o antro vertimo niekas lig šiol nebesiėmė atlikti. Šitaip liko Vakarai nesupažindinti su lietuvių rezistencinėmis kovomis ir jų paminklo autorium J. Daumantu, apie kurį atsiminimų leidėjai rašė: "Tai nepalaužiamos dvasios, tvirto charakterio, plieninio ryžtingumo ir didelės drąsos vyras. Būdamas aukšto išsilavinimo, savo kilnią pareigą už Lietuvos laisvę pradėjo nuo eilinio kovotojo ir dėl didelės narsos bei aukšto pareigų supratimo pasiekė žymų rezistencijos karininko laipsnį. Buvo apdovanotas narsos ir uolumo atžymėjimo ženklais. Būdamas keletą metų partizaninio judėjimo vadovybės sudėtyje, jis pats giliai pergyveno tautos tragediją ir visa tai neužmirštamai įsispraudė jo sieloje" Todėl nenuostabu, kad dabartiniai raudonieji bajorai Lietuvoj stengiasi šį vyrą sujuodinti. Be kito ko šiam tikslui pernai buvo išleista Lietuvoj neva dokumentinė apysaka Vanagai iš anapus.

Nors J. Daumanto-Lukšos pa-

minklas Lietuvos laisvės kovotojams liko nežinomas Vakarų svetimajai visuomenei, tačiau Partizanai už geležinės uždangos lietuvių rašytojams paliko stiprų įspūdį. Turbūt nėra tokio rašytojo, kuris tų atsiminimų nebūtų skaitęs ir retas tėra toks, kuris nebūtų juose radęs įkvėpimo, kai ėmėsi plunksnos rašyti romanui ar dramai, susietais su naujausių laikų lietuvių rezistencija. Nekalbant apie lyrikus, kiekvienas tų rašytojų skolingas J. Daumantui, nors, žinoma, nevienodu laipsniu.

Per dešimtį metų po J. Daumanto atsiminimų išspausdinimo, lietuvių laisvieji rašytojai Vakaruose yra sukūrę du romanu ir dvi dramas rezistencinėmis temomis, bet skirtingais atžvilgiais, vaizduodami skirtingas rezistencijos fazes. Su Daumanto į Vakarus atvežta medžiaga beveik nėra susijusi Alė Rūta savo romane Broliuose (1961 m.), kur ji vaizduoja Lietuvos kaimo vyrus, išeinančius į mišką slapstytis ir kovoti 1944 metais, kai antrojo pasaulinio karo Rytų frontas pradėjo slinkti į Lietuvą ir Maskvos raudonasis antplūdis užliejo dalį lietuvių tėvynės. Rašytoja savo Brolių romane nurodo, kad lietuvius prie ginklo išprovokavo svetimieji, pirmoj eilėj sovietiniai komunistai, kurie per pirmąją okupaciją savo elgesiu privedė prie to, kad sovietų-vokiečių karo pradžioje lietuviai spontaniškai sukilo. Bet šituo sukilimu tūkstančiai vyrų savaime užsiangažavo ateities kovoms, nes kartą ginklą pakėlusiems komunistiniai totalistai nėra atlaidūs. Todėl, kai raudonasis potvynis antru kartu slinko į Lietuvą, buvusiems sukilimo dalyviams partizanams tebuvo tik dvi galimybės — bėgti į Vokietiją, arba pasilikti Lietuvoj, išeinant į miškus su ginklu rankose. Tačiau pirmoji galimybė — trauktis į Vakarus, į Vokietiją — daugeliui buvusių sukilėlių nebuvo prie širdies: Vokietija jiems buvo svetima, o vokiečių naciai — priešai, nors ne tokie visuotiniai, kaip komunistai. Dilemą — trauktis į Vakarus su vokiečiais, arba liktis Lietuvoj ir griebtis ginklo prieš okupantus iš Rytų — ir sprendžia Alės Rūtos romano veikėjai, kai Rytų frontas atgriaudi prie Lietuvos. Jie, daugiausia Berčių kaimo ir apylinkių jauni vyrai, susieina pasitarti į slaptą susirinkimą pas mokytoją Aldoną Juknaitę. Kai ši iškelia galimybę bėgti iš Lietuvos, vienas vyrų atsako:

— Tegul ponai bėga, o mužikėliai kovosim...

— Tegu bėga ir mužikėliai, kas gali ir nori, — pataisė mokytoja. — O kas jaučiasi stiprus ir nesvyruojąs, tegu imasi ginklo". Ir Berčių ir jų kaimynų jauni vyrai nutaria priešintis rusams su viltimi, kad kokia nors Vakarų valstybė įsikiš, neleis Rytų totalistams nueiti už Baltijos jūros. Jie deda vilčių ir į Amerikos lietuvius, kurie prašys "savo valdžią, kad Lietuvą gelbėtų".

— O kol išprašys, reikia patiems laikytis", priduria vienas vyrų.

Jų tarpe yra ir pagrindinis romano veikėjas, Kazys Mikėnas, buvęs 1941 m. sukilimo dalyvis, raudonųjų desantininkų gaudytojas. Šio vyro padėtis ypatingai sunki, nes su atplūstančiais į Lietuvą rusais tikriausiai grįš ir jo

pusbroliai Buteikiai, kurių vyriausias, Longinas, Ginvilų kaime buvo pasėjęs komunistinių idėjų, o karo pradžioje su broliais pabėgo į Rusiją. Tačiau ne tiek Longinas, kiek Buteikių Tomas yra Kazio Mikėno priešas, nes Tomas myli Buteikių tarnaitę Albiną, kurią taip pat myli ir Kazys. Jam kova būtų aiškesnė ir lengvesnė, jei Albina būtų aiškiai apsisprendusi. Bet ji nuolat svyruoja. Nuo vaikystės metų palinkusi į Tomą, ji vis prisimena jį ir jo žodžius laukti. Ir ji laukia jo, nors jai patinka ir Kazys, kurio būdo ypatybes ji vertina. Be to Kazys fiziškai panašus į pusbrolį Tomą ir ją nuoširdžiai myli. Tas Albinos neapsisprendimas ir plėšo Kazio širdį, nes vienu kartu jis įtaria, kad Albina — slapta komunistė, o kitu kartu jis įtaria, kad ji laukia sugrįžtant Tomo Buteikio, Su raudonuoju potvyniu Tomas iš tikro grįžta ir galutinai laimi Albiną sau, nors ir yra vedęs kompartijos pareigūnę žydę dėl karjeros. Tik šito nežino į partizanus išėjęs Kazys. Bet kai vokiečiai laikinai atmuša Sovietų kariuomenę per keletą valsčių į Rytus, Kazio didžiausias troškimas aplankyti Albiną išsipildo. Jis išsiprašo iš partizanų būrio neva išžvalgyti apylinkei. Slaptai bevaikščiodamas apie Ginvylus, motinos tėviškę, kur gyvena Albina, Kazys nugirsta pasikalbėjimą, kuris labai svarbus lietuvių partizanams. Bet, užuot bėgęs pas savuosius nugirstai žiniai pranešti, Kazys delsia, ieško progos susitikti Albiną. Ją pagaliau susitinka su motina ir pasikalba. Bet kai juodvi nepakviečia Kazio užeiti į Buteikių gryčią, jis lyg nutirpsta. "Jo širdį palietė metalo šaltis, — sako autorė. — Tarytum prie pat jo gerklės švystelėjo peilio ašmenys. Įtarimas. Nuolatinis įtarimas, kuris drumstė ir temdė jo svajones apie Albiną... Dar prieš minutę jis galvą būtų dėjęs ant Albinos peties, dabar staiga virto vėl partizanu, vyru, stovinčiu tarp gyvenimo ir mirties, miško, nakties, darganų ir kovos ugnių žmogum".

Pagaliau Albinos noru Kaziui pavyksta su ja viena pasikalbėti ir sužinoti nelemtą tiesą, kad ji jau Buteikio. Staiga atsitraukęs nuo jos ir nuėjęs, Kazys buvo kaip apmiręs. "Nebežinojo, ko jam taip buvo gaila: savęs paties ir netektos meilės, ar Albinos, žuvusios su tuo Tomu, su vedusiu, su komunistu... Albinutės. Jis nebe išlaikė: prikrito prie žemės ir pats nebežinojo, ar jo veidas ašaromis drėko, ar šlapo nuo rasos. Tik jis visas degė viduje. Jis mylėjo, jis kentė, jis pavydėjo, jis gailėjosi anos, kuri, kaip žolynas, prilenkta prie žemės, gal, be nuovokos... Tuo laiku jis išgirdo šūvius. Pašoko, lyg įgeltas. Šaudėsi kaip tik toj pusėj, į kur jis ėjo. Jis bėgo su sąžinės priekaištu, kad dėl pasikalbėjimo su Albina susivėlino kovos draugams pranešti svarbią žinią apie raudonųjų partizanų puolimą. O ten miške "Mirtis ypač tyčiojosi šią mėnesienos naktį, nes ji draikėsi tarp savųjų. Ne rusai ir vokiečiai užsiundė mirtį ant tos tylios girios. Ne atėjūnai, o tik atėjūnams patikėję. Šaudėsi partizanai. Raudonieji ir baltieji. Tėvynės pražūtis ir Tėvynės apsauga. Raudoni ir balti raiščiai. Savoj žemėj, savoj girioj, kur maži būdami

drauge atgindavo bandą į krūmų pakraščius" (272 psl.). Šitaip Alė Rūta atskleidė dar vieną sunkenybę, su kuria susidūrė Kazys Mikėnas ir kiti lietuvių partizanai — jie turėjo kovoti ne tik prieš svetimus pavergėjus, bet ir prieš savo pažįstamus tautiečius, talkininkavusius prispaudėjams. Kova buvo perdaug sunki ir nelygi, kad ją būtų buvę galima laimėti. Todėl ir Kazys Mikėnas neišvengė daugelio lietuvių partizanų likimo. Kai jau sovietinė kariuomenė buvo giliai įsibrovusi į Lietuvą, Kazys viename mūšy sunkiai sužeistas mirė.

Kaip matyti iš šio kad ir suglausto Brolių atpasakojimo, Alė Rūta iš ūkininko sūnaus, partizano Kazio, nepadarė herojaus. Jai jis tėra tik paprastas nelaimingas žmogus be galo sunkiose aplinkybėse, kurios neleidžia jam likti pasyviu, neleidžia tapti vergu be pasipriešinimo. Tai ypač matyti iš šių rašytojos žodžių apie Kazį: "Tasai ginklas buvo jam tik neišvengiamybė, tartum pati jo nelaimė, kazi kieno įbrukta į rankas... Anais metais jis kovojo, vijo rusus todėl, kad buvo iš mokytojos prisiklausęs ir spaudoj prisiskaitęs apie meilę tėvynei, apie karžygišką lietuvių dvasią iš senovės, apie reikalą, žūt būt, gintis nuo smurto ir komunistinio melo. Dabar jame grūmėsi anos idėjos su ramybės troškimu... Prisiminęs Albiną, jis ištirpdavo, lyg lajus prieš ugnį. Ta mergina jį kaitino ir migdė. Jis nieko nebetroško, tik piauti su ja rugius, suvežti vasarojų, nusikasti bulves ir žiemoti šiltoje troboje... "Kaip Ragaišius", mąstė Kazys su panieka. ... Tai Ragaišio tikėjimas. Ragaišiai nekovoja, nesipriešina, prisiderina. Jie tiktai dirba ir įsikibę laikosi savos žemės sklypelio". Bet Kazys prisimena, kad jo pusseserę ir kitus į Ragaišius panašius ramius žmones komunistai ištrėmė į Sibirą kaip liaudies priešus, ir jis supranta, "kad jam ir su Albina ramybės nebūtų. Teisybės nebėra. Teisieji dabar paverčiami nusikaltėliais, o nusikaltėliai prisikabina mokytojų vardus. Kazys purtė ir purtė galvą. Kovoti reikia. Nori ar nenori. Kovoti prieš neteisybę" (240 psl.).

Iš šios citatos ir iš kitų vietų matyti, kad Alei Rūtai Broliuose rūpėjo pavaizduoti kelis partizaniškos veiklos aspektus: 1. meilę savo žemei, savo tėviškei, kuri drauge yra susijusi su meile moteriai; 2. laisvės, teisybės vertybių nemenkas supratimas pilkuose žmonėse, daugiausia ūkininkuose; 3. parodyti, kaip tam pilkajam darbo lietuviui ta kova buvo sunki ir dramatiška atsidūrus tarp dviejų ginkluotų milžinų — nacių ir sovietų. Sunki ta kova autorei atrodo ne tiek savo išviršine puse, kiek išvidine, psichine, moraline. Gal kaip tik dėlto, raudonajam tvanui artėjant į Lietuvą, rašytoja vis labiau įsiūbuoja Kazio svyravimus tarp vilties ir nevilties dėl meilės Albinai. Tik žiūrint į vidinės kovos sunkenybes galima suprasti, kodėl tiek daug vietos romano pradžioje rašytoja yra paskyrusi ramiam kaimo gyvenimo ir Kazio meilės vaizdavimui. Todėl Brolių negalima pavadinti grynai laisvės kovų arba rezistencijos romanu. Jis galėtų būti ir ūkininkaičio partizano nelaimingos meilės romanu.

Tačiau šitaip nebūtų galima tar-

JURGIS PYRAGAS
(24a) Lübeck - Meesen

LIETUVOS PARTIZANO PRIESAIKA

Aš prisiekiu Visagalinčio Dievo akivaizdoje vardan kritusių brolių už Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę uoliai dirbti Nepriklausomos Lietuvos atstatymo darbą, nesigailėdamas nei jėgų, nei gyvybės, griežtai pildyti vadovybės įsakymus, didžiausioje paslaptyje laikyti veikimą, nesidėti su prtiešu ir viską pranešinėti savo viršininkams. Man yra žinoma, kad už šios priesaikos sulaužymą būsiu baustas mirties bausme.

Tai, ką pasižadu, tegu Dievas užlaikyti man padeda.

ti apie Vyt. Alanto Taro dviejų gyvenimų, kuriame rašytojas lietuvių rezistencinę veiklą prieš raudonuosius pavergėjus vaizduoja labai plačiai. Istoriškai imant, ir Vyt. Alantas savo dideliame romane vaizduoja ginkluotosios rezistencijos pradžią 1944 metų vasarą, t. y. beveik tuo pačiu laiku, kaip Alė Rūta Kazio Mikėno dramą ir jo partizaninę veiklą. Tik V. Alanto romano vieta yra Rytų ar Vidurio Lietuvoj, kai karo frontas jau yra nuslinkęs į Žemaitiją. Pasinaudodamas licencia litteratica, Tarp dviejų gyvenimų autorius parodo, kaip okupantų ir jų talkininkų žiauriai provokuojami Lietuvos gyventojai greitai susiorganizuoja į didelius, tvarkingus ir drausmingus miško brolių būrius, kurių vienas pasivadina Geležiniu vilku ir yra pajėgus stoti į mūšį su sovietų policijos (MGB) kariškų daliniu ir jį nugalėti, jau nekalbant apie smulkius ir staigius valdiškų įstaigų ir buveinių užpuolimus. Kad toks greitas ginkluotos rezistencijos susiorganizavimas skaitytojui būtų įtikimas, Vyt. Alantas į miško brolių tarpą tuojau įjungia keletą šviesuolių su aukštuoju mokslu. (Jų visai nebuvo Alės Rūtos Broliuose, kur į kovą su raudonąja priespauda išeina kaimo jaunimas, kuriam vadovauja beveik atsitiktinai ten patekęs vienas antras buvęs Lietuvos karininkas ar puskarininkis). Vyt. Alantas miške besispiečiančių vyrų tarpe pastato išmokslintą advokatą Domą Radvilą, jo seserį gimnazijos mokytoją Rūtą, gimnazijos kapelioną kun. Svyrą, kapitoną Nausėdą. Tai žmonės su akademiniu išsilavinimu, su nusistovėjusiomis pažiūromis į gyvenimą, su aukštu pareigos, garbės ir laisvės supratimu. Jie ir suteikia rezistencinei veiklai organizaciją, planingumą ir, kiek sunkiose aplinkybėse įmanoma, dorovinį bei patriotinį švarumą. Tačiau tai nereiškia, kad lietuvių rezistencinį sąjūdį Vyt. Alantas laikytų lietuvių šviesuolių padariniu. Miško brolių būrys jam atrodo miniatiūrine Lietuva. Žvelgdamas į vyrų būrį drauge su Domu Radvilu, pagrindiniu romano veikėju, autorius rašo: "jie buvo visokio amžiaus, visokių profesijų ir visokio išsilavinimo žmonės. Šalia apšepusio aštria barzda berno šypsojosi beūsio gimnazisto veidas, šalia studento ar šiaip jau inteligento miestietiško švarko trynėsi ūkininko milinė, šalia kietų grublėtų amatininko rankų švytravo baltos valdininko rankos, prie įmantriai parišto kaklaraiščio ir baltų marškinių šliejosi gauruota atlapa krūtinė, šalia vienplaukių galvų kur-ne-kur, gindamiesi nuo uodų, miško broliai mojavo savo skrybėlėmis... Visi jie sudarė tiek savo aprėdu, tiek socialine padėtimi margą, palaidą masę, kiekvienas jų turėjo savo praeitį ir, be abejo, savus ateities troškimus. Bet ką šiandien bereiškė vakarykštės socialinės nelygybės? Visi buvo nustoję visko ir turto, teisingiau sakant, neturto atžvilgiu visi liko vienodi. Aplink ugniakurą buvo susispietusi benamė, visko nustojusi Lietuva." (80 psl.).

Kad kiekvienas būsimas laisvės kovotojas slėpėsi miške dėl savo asmeninių motyvų, apie tai Vyt. Alantas savo romane aiškiai pasako. Bet kai šitos įvairios asmeninės skriaudos ir grėsmės buvo suneštos į būrį miške, susidarė

kolektyvinė realybė, kuri miniatiūriškai atstovavo visai pavergtai Lietuvai, kenčiančiai, kraujuojančiai, paniekintai. Beteisių būry asmeniniai interesai susiliejo į tos beteisės bendruomenės interesus, kurie įgalina veikti bendrai prieš tą patį priešą pavergėją, nuo kurio kenčia visi Lietuvos gyventojai, išskyrus mažą saujelę oportunistų, rusų talkininkų. Taigi visuomeninė sąmonė ir visuomeninė pareiga Vyt. Alanto laisvės kovotojuose žymiai labiau pabrėžta negu Alės Rūtos romane. "Tarp dviejų gyvenimų" ir herojinis kovos aspektas yra gana žymus. Todėl ir erotinė meilė tarp lietuvių yra pastatyta antroj ar trečioj vietoj. Nors Domas Radvilas, pagrindinis romano veikėjas ir Geležinio vilko vadas, myli savo žmoną, ją stengiasi apsaugoti nuo sovietinio kalėjimo ir iš jo išgelbėti, tačiau į mišką brolius įsijungė ne dėl jos, bet dėl savo tėvų nužudymo, tėviškės sudeginimo, sesers išniekinimo, paties jo sužeidimo ir arešto. Kad skaitytojas jaustų, kad raudonųjų tironų nusikaltimai išprovokuoja beteisių lietuvių ginkluotą rezistenciją ir jos kerštą pavergėjams, rašytojas ir pradžioj romano parodo labiau žiaurių scenų. Radvilus nubuožinant, ir romano eigoje gana plačiai vaizduoja raudonųjų rusų ir jų talkininkų žemumą bei žiaurumą.

Tarp dviejų gyvenimų romano trumpai atpasakoti neįmanoma, nes jis žymiai platesnis ir sudėtingesnis negu Broliai. Užtenka pasakyti, kad jo romanas prasideda senųjų Radvilų sunaikinimu ir baigiasi, kai visi sunaikinimo dalyviai vienaip ar kitaip žusta. Alantas paliečia jame ginkluotos rezistencijos tų pačių klausimų ciklę, apie kuriuos kalbėjo J. Daumantas savo atsiminimuose. Bet romanas nėra tik beteisių žmonių besiginančio kolektyvo vaizdavimas. Daugelis veikėjų yra nutapyti individualiai, jų elgesiai pasistengta pagrįsti psichologiškai, nors rašytojas ir nesileido į tokią smulkią ir painią sielos analizę, kaip Alė Rūta vaizdavo Kazį Mikėną Broliuose. Tarp dviejų gyvenimų romane nestinga nė įvairių netikėtų nuotykių, kokių nesutikdavo realieji laisvės kovotojai. Tie nuotykiai, nukreipią skaitytojo dėmesį į išviršinį pasaulį, gana gerai derinasi su tuo herojizmu, kokį rašytojas mato lietuvių rezistencijos sąjūdy. O su tuo herojiniu aspektu vėl gana gerai derinasi priesaikos ir giliai išjaustos patriotinės prakalbos ir meditacijos. Štai viena tų patriotinės širdies kalbų, kurios Tarp dviejų gyvenimų romaną nuspalvina herojiškai patetiška šviesa. Pavergėjų sunkiai sužeistas, savo sudegintos tėviškės akivaizdoj Domas Radvilas kalba: "Nuo šios akimirkos mano gyvenimas tebūna tik kerštas ir kova su tėvynės budeliais. Tevyksta žutbūtinė kova su smurtu, niekšybe ir nekaltų žmonių kraujo ištroškusiais, Azijos įsčių pagimdytais barbarais- Tegu tie mano artimųjų kraujo apšlakstyti griuvėsiai duos man stiprybės ištverti, tegu mane įkvepia ir neleidžia pavargti nei mano rankai, nei mano smegenims, kol mano tėvo testamentas bus įgyvendintas iki paskutinės raidės!

Kas ištarė tuos žodžius? Gal Domas, gal Rūta, gal visas Geležinio Vilko būrio štabas, o gal prasivėrusi atėjūnų trypiama Lie-

tuvos žemė? Tuos priesaikos žodžius šnibždėjo pamiškėje prisiglaudęs partizanas, juos kartojo apiplėštos sodybos gyventojas, tas aitrus šnibždesys plito per visą Nemuno šalį nuo vieno krašto iki kito. Išviršinė ramybė buvo apgaulinga. Lietuvos žemė, pavožta po raudonu katilu, virė kunkuliavo, dorojosi pasipriešinimo srovių srovelės, įgaunančios girių paunksmėje laisvės kovotojų būrelių pavidalus... Dar nebuvo išdilę sukilėlių žirgų kanopų pėdsakai tuose pačiuose miškuose, kur buvo telkiami naujam laisvės žygiui ir dar tebevirpėjo ore pirmųjų savanorių kūrėjų iškilmingi pergalės maršai. Vakarykštės laisvės spinduliai ne tik šildė ir kaitino širdis ir protus, bet ir, skverbdamiesi pro vergijos ūkaną, rodė kelią ir diktavo tiems, kurie buvo pasiryžę greičiau mirti, kaip kad lenktis prie kruvinos atėjūno rankos"... (112 psl.).

Be abejo, šitokiais apibendrinimais ir simboliais perpintos romano vietos greta nuotykių ir karišku veiksmų lietuvių ginkluotai rezistencijai suteikia šventiško iškilmingumo, kokio tikrovėje nebuvo. Bet Tarp dviejų gyvenimų — literatūros kūrinys. Jame patriotas rašytojas turi daugiau laisvės negu istorikas.

Apie dramas, sukurtas lietuvių rezistencijos temomis, tenka žymiai trumpiau kalbėti negu apie romanus todėl, kad viena jų, Žiurkių kamera yra parašyta mano paties, o antroji —Algirdo Landsbergio Penki stulpai turgaus aikštėje dar tebėra neišspausdinta, nors ir buvo viešai vaidinta lietuviškose ir amerikoniškose scenose.

Jono Griniaus dramos Žiurkių kameros tema — miestelio aikštėje išniekinto laisvės kovotojo-brolio palaidojimas, kurį slaptai atlieka jo sesuo su draugais. Tema išaiškėja ir išsivysto per tardymus sovietinės policijos (MGB) kalėjime, kur yra įkalintos, laidojime įtartos dvi to mirusio partizano seserys ir kiti miestelio gyventojai. Taigi Žiurkių kameros tema panaši į Sofoklio Antigonos temą — pasipriešinimas tironų valdžios potvarkiams, kurie draudžia net artimiausioms giminėms atlikti paskutinį patarnavimą mylimam asmeniui, broliui. Tačiau Žiurkių kamera neturi intencijos tik perkelti senovės Antigonos temą į Lietuvą sovietinės priespaudos metais ir parodyti, kad tironų nežmoniški įstatymai ir potvarkiai visais laikais išprovokuoja tą pačią reakciją — pasipriešinimą tiems nežmoniškiems potvarkiams net su mirties ir kalėjimų rizika. Šitokia tema ir jos atskleidimas per tardymus sovietiniame kalėjime tėra pretekstas atskleisti komunistinės teorijos ir iš jos einančios sovietinės praktikos antižmonišką ir antikrikščionišką esmę. Todėl ir trys tos dramos veiksmai yra pavadinti tą esmę atskleidžiančiais vardais: Uždraustos raudos, Išpažintis per prievartą, Vestuvės pagal įsakymą. Tiek tais vardais, kurie nurodo į intimiausių žmogiškų jausmų išniekinimą, tiek tardymų priemonėmis Žiurkių kameros autorius ir nori parodyti komunistinės teorijos ir praktikos baisumą, kuris naikina lietuvių tautą ir graso visam pasauliui.

Iš kitos pusės, Žiurkių kameros autoriui atrodo, kad komunistų susitikimas su tikros, drąsiai iš-

pažįstamos krikščionybės asmenimis, kokie yra Joana ir kun. Ginkus, negali likti be įtakos jautresniesiems, tiesos ieškantiems komunistams. Todėl susidurdamas su Joana, kuri nepabijojo išniekinto brolio lavono slaptai palaidoti ir drįsta per tardymus pasakyti teisybę bei išpažinti savo tikėjimą, sukelia abejonių tardytojui Kamniovui, jau nekalbant apie tardytoją Morkų, lietuvį, kuris simpatijų Joanai turėjo ir anksčiau. Šitų dviejų sovietinių tardytojų suklupimu ir išsilenkimu iš nustatytos valdžios linijos autorius nori pasakyti, kad komunistų susidūrimas su tikra krikščionybe jiems neišeina į gerą: benaikindami žmonių įgimtus tauriuosius daigus ir krikščioniškąsias dorybes, Markso pasekėjai patys pradeda naikinti save, kaip išbadėjusios žiurkės. Kas kovoja prieš Dievą-Kristų, tas tuo pačiu tampa žmogaus priešu ir išduoda save. Šitaip trumpai būtų galima suglausti tą idėją, kokią autorius norėjo išreikšti Žiurkių kameroje.

Apie A. Landsbergio dramą Penki stulpai turgaus aikštėje jos nemačius ir neskaičius sunku kalbėti.

Baigiant antisovietinės lietuvių rezistencijos apžvalgą lietuvių literatūroj, reikia pasakyti, kad keturi literatūriniai kūriniai per 10 metų nuo kovų pabaigos yra pakankamas įrodymas, kad laisvųjų lietuvių rašytojams antisovietinė rezistencija yra prie širdies. Kadangi rezistenciniame veikime būna apstu kraštutinių situacijų, kurias brangina rimti rašytojai, yra pagrindo tikėti, kad lietuvių rezistencijos prieš sovietinę okupaciją temos dar įkvėps ne vieną mūsų tautos rašytoją, kaip partizanų kovos ir jų tragiškas likimas ateity dar žadins lietuvių patriotizmą, kaip jį žadina iki šių dienų senovės Pilėnų gynėjų prisiminimas.

Šiandien mums svarbu, kad mes jaučiamės esą lietuviai, matome išeivijoj mus tykojančius pavojus ir organizuojamės jiems pasipriešinti. Mums svarbu, kad matome grėsmę, kuri atsiranda mums išsisklaidant ir mūsų jaunimui nutaustant, todėl siekiame visus burti krūvon tautiniu pagrindu, nes tik visi drauge galime sukurti svetur bent minimalinę savą aplinką, būtiną jaunosiose kartose tautinei dvasiai diegti, ugdyti, išlaikyti. Tai pats didysis mūsų siekimas ir rūpestis.

Stasys Barzdukas

INFORMACIJA LAISVINIMO DARBE

(Atkelta iš 21 psl.)

tie specialistai sistematingai stengėsi mūsų reikalus jungti su pasirinktos visuomenės grupės susidomėjimu ir reikalais. Mūsų reikalus jie taip pristatė, kad skaitytojas jautėsi tuo skaitymu asmeniškai pasinaudojęs. Tokioje formoje pateiktas informacijas ir redaktoriai noriai savo leidiniuose talpino.

Beje, tie specialistai dirbo mūsų darbą apie keletą mėnesių. Tasai darbas mūsų organizacijoms kainavo apie šešiasdešimts tūkstančių dolerių. Tuo darbu mes buvom patenkinti. Skaitėm, kad tai buvo naudingas ir vertingas darbas. Geros pasėkos tą patvirtino.

AVIAC. KAPIT. ALBERTAS ŠVARPLAITIS

Aviacijos kapitonas Albertas Švarplaitis. Nuotraukoje jį matome pėstininkų vyresniojo leitenanto uniformoje.

Albertas Švarplaitis gimė 1911 m. balandžio 19 d. Ežeriūkuose, Sintautų valsčiuje, Šakių apskrityje. Aukštesnįjį mokslą pradėjo Šakiuose, vėliau tęsė Marijampolėje, kur 1930 m. baigė Rygiškių Jono gimnaziją. Tų pačių metų rudenį įstojo karo mokyklon. Ją baigęs, buvo paskirtas į 7 pėstininkų pulką, Klaipėdoj. Ten jis pasireiškė kaip rimtas ir sumanus karininkas, sportininkas ir sporto instruktorius. 1933 metais jis nubėgo 200 metrų per 23,2 sek. ir pasiekė naują Lietuvos rekordą, kuris išsilaikė ilgus metus. Jau būdamas vyresnysis leitenantas, 1937 m. perėjo į karo aviaciją ir 1939 m. gavo kapitono laipsnį. Sovietams Lietuvą okupavus, 1940 m. rugpiūčio gale pabėgo į Vokietiją — savo automobiliu pervažiavo tada dar nestipriai saugomą sieną. Vokietijoje įsijungė į Liet. Aktyvistų Fronto gretas ir pasi-

ALBERTAS ŠVARPLAITIS

Lietuvos karo aviacijos kapitonas, iškilus sportininkas, vienas pirmųjų rezistentų, pirmasis ryšininkas iš Vakarų liko šviesiu pavyzdžiu kiekvienam kritusiam ir išlikusiam rezistencijos kovotojui. Kad kapt. Švarplaitis sienos į Vokietiją neperžengęs buvo išduotas ir peršautas, Liet. Aktyvistų Frontui buvo žinoma tuojau po to įvykio. Visos kitos aplinkybės suži-

darė baimės nežinąs lietuvių rezistencijos kovotojas ir kankinys.

Pirmasis rezistencijos ryšininkas

Jau 1940 m. rudenį pavergtoje Lietuvoje slapta buvo suorganizuotas Liet. Aktyvistų Frontas. Nuo sovietinės okupacijos į Vokietiją pabėgusių lietuvių didžioji dalis taipgi priklausė Liet. Aktyvistų Frontui. Vokietijoj Liet. Aktyvistų Fronto centras buvo Berlyne. Laukta Vokietijos - Sovietų Sąjungos karo. Liet. Aktyvistų Frontas turėjo uždavinį pasirengti ir paruošti tautą sukilimui, kad pirmąją sovietų - vokiečių karo dieną sukilimas įsiliepsnotų visoje Lietuvoje ir Lietuvos nepriklausomybė būtų atstatyta ir deklaruota pačių lietuvių rankomis ir aukomis, dar vokiečiams nepasiekus Vilniaus ir Kauno. Tarp pasitraukusių į Vokietiją ir palikusių Lietuvoje LAF vadų reikėjo palaikyti ryšius. Sunkus tai buvo uždavinys, bet ryžtas ir pasiaukojimas nugalėjo visas kliūtis.

1940 m. gruodžio mėn. kapt. Albertas Švarplaitis slapta atvyko Lietuvon. Atvyko su nepaprastu rezistencijos uždaviniu: papasakoti, kokios nuotaikos Vakaruose, pasiteirauti, kas dedasi ir daroma Lietuvoje. Savo gyvenime niekad daug laimės neturėjęs, čia ją visai prarado.

Pasirengęs ir persirengęs buvo jis puikiai gerai. Kauną pasiekė laimingai. Kaune išgyveno 2 savaites, dažnai matydamas pažįstamus, kurie betgi jo neatpažino. Jau rengėsi keliauti atgal, kai įvyko nelaimė: pasilenkus, iš švarko iškrito pistoletas, įsiskėlė ir peršovė dešinės rankos plaštaką išilgai, nuo mažojo piršto iki nykščio. Ginklo valdyti negalint, nebuvo ir kalbos apie kelionę atgal per stipriai saugomą sieną. Gydytojas ranką sutvarkė, o toliau — reikėjo bent savaitės laiko apgyti, arba bent kiek ištreniruoti kairę ranką.

Sutarta, kad gydymosi laiką saugiausia būtų išlaukti Vilniuje. Tuojau buvo sudarytas ryšys, ir kapt. Albertas Švarplaitis saugiai nuvažiavo į Vilnių. Kažkokiu nelaimingu supuolimu tą dieną Vilniaus ligoninėms buvę pranešta tuoj painformuoti policiją, jei kas pasirodytų su peršauta ranka. Tai patirta iš ryšininkų. Atrodė, lyg kapt. Albertas Švarplaitis būtų buvęs išaiškintas. Reikėjo greitai veikti. Nenorėdamas rizikuoti jų saugumu, pas ryšininkus nepasiliko. Pernakvojęs viešbuty, sekančią dieną grįžo į Kauną. Kaune

---

notos iš kartu su juo kalėjime buvusiųjų. Alberto Švarplaičio sušaudymą patvirtino kartu su juo Minsko kalėjime buvęs kapt. Jasiunkas, miręs tremties metu Vokietijoj. Vėliau paaiškėjo, kad kapt. Alberto Švarplaičio lankymasis Vilniuje nebuvo išaiškintas ir jis nebuvo ieškomas.

*

Sovietams įskundėjas pusbrolis Kyzelbakas ir jo bendras Jančaitis, Albertą Švarplaitį sužeidęs kirviu, tuojau po 1941 m. birželio mėn. lietuvių tautos sukilimo buvo sušaudyti.

palikęs svarbius nurodymus, pasienio linkui išvyko garlaiviu, bet didelę kelio dalį ėjo pėsčiomis. Pėsčiomis teko eiti apie 30 km., dažniausiai ne keliais, nors laukuose buvo daug sniego. Sniegas nelaikė, apačioje buvo pažliugęs. Stiprus vyras vos pastovėjo, kai kai netoli sienos užėjo pas žinomą ūkininką. Pailsėjęs ir pernakvojęs, išėjo pasienio link.

Kapt. Albertas Švarplaitis turėjo palyginamai saugią ir sutartą vietą sienai pereiti. Ja tačiau nutarė šiuo atveju nesinaudoti. Manė, kad gali būti sekamas, arba laukiamas prie tos vietos, jei buvo išduotas. Jam rūpėjo tą vietą išlaikyti paslaptyje.

Atėjo pas prie sienos gyvenantį ūkininką, savo pusbrolį Kyzelbaką. Pusbrolis maloniai priėmė. Kyzelbakas užtikrino, kad per sieną bus galima pereiti. Pakvietė pernakvoti, o rytojaus dieną duosiąs žmogų, kuris per sieną saugiai pervesiąs. Čia Kyzelbakas savo pusbrolį ir pardavė.

Išdavimas ir užpuolimas

Rytojaus dieną, auštant, pas Kyzelbaką prisistatė tūlas Jančaitis. Jis turėjo Albertą Švarplaitį pervesti per sieną. Atsisveikinęs su Kyzelbakais, Albertas Švarplaitis kartu su Jančaičiu išėjo. Jančaitis nešėsi kirvį, lyg norėdamas vaidinti, kad juodu eina malkų pasikirsti. Prie pat sienos buvo apleista kalvė — Jančaičio ir rusų sutarta vieta. Čia Jančaitis, eidamas užpakaly, kirviu smogė Albertui Švarplaičiui į petį. Tuo momentu iš visų pusių pasipylė rusai su šunimis. Albertas Švarplaitis krito ant žemės ir pradėjo šaudyti. Matė, kad nušovė vieną ant jo šokantį šunį ir neteko sąmonės. Rusų šūviai jam nukirto dešinės kojos abu kaulus.

Rezistencijos kovotojo mirtis

Kauno kalėjime kapt. Albertas Švarplaitis buvo kietai tardomas ir žiauriai kankinamas. Be sovietams įprastų kankinimo būdų, jam buvo sukinėjama peršauta koja. Nepaprastos valios ir pasiaukojimo vyras ir žiauriausiai kankinamas nieko neišdavė, nė vienos pavardės nepasakė. Taip mirštą rezistencijos kovotojai! Vėliau buvo nuteistas mirti. Karui prasidėjus, kartu su kitais kaliniais perveztas į Minsko kalėjimą, kur, kartu su Pranskonienė, Rusteika ir kitais (viso 10) buvo sušaudytas.

Keli charakterio bruožai

Albertas Švarplaitis buvo nepaprastai jautrios sielos, draugiškas ir draugų visada mėgiamas. Nuo pat vaikystės dienų skaitė knygas. Perskaityti per dieną du romanus jam buvo paprastas daiktas. Visada buvo vienas iš pirmųjų mokinių, turėjo gerą atmintį. Istorija ir kalbos buvo jo mėgiamiausi dalykai. Dar gimnazijoj būdamas, kartu su savo draugu, iš vokiečių kalbos išvertė J. F. Cooper'io Pėksakys, kuris vėliau buvo atspaustas Skautų Aide. Rašinėdavo Kariui, Kardui, Trimitui. Daug laiko skyrė sportui. Religiniai buvo evangelikas.

Laisvinimas nevienam virto šventu žodžiu. Tačiau laisvinimo vardu pažymėtoje veikloje nesunku supainioti vertybes ir atsidėti netikrų idealų tarnybai.

Juozas Brazaitis

Kaip Maskva apiplėšia Lietuvą

Okupuotos Lietuvos biudžetinės teisės

Vytautas Vaitiekūnas

Šiokia tokia pažanga nuo 1959

Sov. Sąjungos aukščiausiasis sovietas tik 1959. 10. 30. priėmė "Sovietų Sąjungos ir Sąjunginių Respublikų Biudžetinių Teisių Įstatymą" (Tiesa, 1959/256). O pagal jį 1961. 6. 26. ir okup. Lietuvos aukščiausiasis sovietas priėmė "LTSR ir LTSR Vietinių Darbo Žmonių Deputatų Tarybų Biudžetinių Teisių Įstatymą" (Tiesa, 1961/153). Nors iš esmės tiedu sovietiniai įstatymai į okup. Lietuvos biudžeto sudarymą nieko nauja neįnešė, vis dėlto okup. Lietuvos biudžetinių teisių atžvilgiu šiokia tokia pažanga padaryta.

Kaip žinia, sovietinio biudžeto pajamų pagrindines pozicijas sudaro: (1) suvalstybintų įmonių bei ūkinių organizacijų pajamų dalis pavidalu apyvartos mokesčio ir atskaitymų nuo pelno, (2) kolchozų ir kitų vadinamų kooperatinių bei visuomeninių įmonių ir organizacijų pajamų mokestis, (3) asmeninių pajamų mokestis, (4) kolchozininkų mokestis už naudojamus sklypus, (5) privačiai laikomų, vadinamų pavienininkų, arklių mokestis, (6) muitai, (7) viengungių ir mažašeimių mokestis, (8) miškų ūkio pajamos, (9) mašinų-traktorių stočių, dabar mašinų remonto stočių pajamų, (10) valstybinės paskolos realizavimo pajamos, (11) valstybinės loterijos pajamos, (12) vietiniai mokesčiai bei rinkliavos. Iki 1959 įstatymo kiekvienerių metų Sov. Sąjungos biudžete Kremlius kiekvienai respublikai savo nuožiūra nustatydavo, kuris procentas respublikos pajamų, gautų pagal vieną ar kitą aukščiau minėtą pajamų poziciją, tenka pačiai respublikai ir kuris jų procentas tenka vadinamam sąjunginiam, t. y. Kremliaus biudžetui. Pvz. 1957 okup. Lietuvoje gautų biudžetinių pajamų Kremlius jai paskyrė tik 52,4% apyvartos mokesčio, 40% valstybinės paskolos pajamų, 25% asmens pajamų mokesčio, 40% viengungių ir mažažemių mokesčio, 40% kolchozų pajamų mokesčio, 75% kolchozininkų mokesčio už sklypą, 40% miško pajamų, 25% MTS pajamų. (Tiesa 1955/306, 1957/35). Metai iš metų tie %% įvairavo pagal Kremliaus nuožiūrą. 1959 įstatymas nustatė, kad respublikoms tenka: (1) kolchozų ir kitų vadinamų kooperatinių bei visuomeninių įmonių ir ūkinių organizacijų pajamų mokestis, (2) 50% asmeninių pajamų mokesčio, (3) kolchozininkų žemės sklypų mokestis, (4) miškų ūkio pajamos, (5) pavienininkų arklių mokestis, (6) viengungių ir mažašeimių mokestis, (7) mašinų-traktorių arba

mašinų remonto stočių pajamos, (8) vietiniai mokesčiai bei rinkliavos. Tiesa, šių pozicijų biudžetinės pajamos sudaro ne daugiau kaip 12%—15% visų biudžetinių pajamų. Pvz. okup. Lietuvos kolchozų pajamų mokestis tesudaro apie 3% visų biudžetinių pajamų, asmeninių pajamų mokestis — apie 6%. Bet vistiek, nors ir tik 12%-15%, biudžetinių pajamų pastovių pozicijų įstatyminis nustatymas vietoj Kremliaus nuožiūros sovietinės respublikos biudžetinių teisių atžvilgiu jau yra šiokia tokia pažanga.

Pagrindinė biudžeto pajamų pozicija Kremliaus nuožiūroj

Kiekvieno sovietinio biudžeto pajamų pagrindinę poziciją sudaro atskaitymai nuo suvalstybintų įmonių bei ūkinių organizacijų pajamų. Tai sovietinis apyvartos mokestis. Šio mokesčio atžvilgiu 1959 Kremliaus įstatymas patvirtino faktinę padėtį, palikdamas ir toliau šią pagrindinę sovietinio biudžeto pajamų poziciją visiškai Kremliaus nuožiūrai. 1961. 6. 26. okup. Lietuvos biudžetinių teisių įstatymui beliko konstatuoti, kad į Lietuvos biudžetą "įskaitomi TSRS (Sov. S-gos) Valstybiniame biudžete nustatyto dydžio atskaitymai nuo apyvartos mokesčio" (8 str.). Sov. Sąjungos biudžete respublikoms skiriamoji apyvartos mokesčio dalis nustatoma, tvirtinant patį Sov. Sąjungos biudžetą. Kas metai ir kas respublika skiriamasis procentas įvairuoja. Pvz. okup. Latvijai kai kuriais metais tebuvo grąžinta iki 20% apyvartos mokesčio. Okup. Lietuva savo apyvartos mokesčio 1957 atgavo 52,4%, 1958 — 76,5%, 1959 — 72,7%, 1960 — 61,6%, 1961 — 78%,8%. Kad tai yra pagrindinė sovietinio biudžeto pajamų pozicija, matyt iš to, kad okup. Lietuvai grąžintoji jos dalis vistiek sudaro didesniąją dalį visų okup. Lietuvos biudžetinių pajamų. Pvz. 1959 apyvartos mokesčio pozicija sudarė apie 62% visų okup. Lietuvos biudžetinių pajamų, 1961 — per 60%.

Nei 1959 Kremliaus įstatymas, nei 1961 okup. Lietuvos biudžetinių teisių įstatymas visai nieko nesako apie pavaldumą įmonių ir ūkinių organizacijų, kurių apyvartos mokesčio dalį Kremlius grąžina respublikoms. Kaip žinia, suvalstybintos įmonės ir ūkinės organizacijos Sov. Sąjungoje ir jos okupuotuose kraštuose yra trejopo pavaldumo: sąjunginio, t. y. priklausančios Kremliui, respublikinio, t. y. priklausančios respublikos liaudies ūkio taryboms, ministerijoms ar žinyboms, ir vietinio, t. y. priklausančios rajonų ir miestų vykdomiesiems komitetams. Aišku, Kremlius suima visų įmonių bei ūkinių organizacijų apyvartos mokestį. Bet neaišku, ar visų, ar tik respublikinio ir vietinio pavaldumo įmonių bei organizacijų apyvartos mokesčio dalį grąžina atitinkamoms respublikoms. Turint galvoj Kremliaus manipuliacijas su pelno mokesčio pajamomis, panašių manipuliacijų galima prileisti ir su apyvartos mokesčio pajamomis.

Riebiausios pelno pajamos — Kremliui

Po apyvartos mokesčio antra iš eilės didumo atžvilgiu sovietinio biudžeto pozicija yra suvalstybintų įmonių bei ūkinių organizacijų pelno pozicija. Biudžetinių

teisių atžvilgiu 1959 Kremliaus įstatymas lig tol buvusioj praktikoj nieko nepakeitė. Jo 29 str. p. "b" sako kad "atskaitymai nuo **sąjunginės priklausomybės** (mano pabraukta. Vt. Vt.) valstybinių įmonių ūkinių organizacijų pelno" yra sąjunginio, t. y. Kremliaus biudžeto lėšos. Iš šio nuostato matome, kad sąjunginės priklausomybės, tiksliau tariant, Kremliaus užgrobtų sovietinės respublikos įmonių bei ūkinių organizacijų pelno visos biudžetinės pajamos atitenka tik Kremliui. Pačiai respublikai — nieko.

Okup. Lietuvos 1960 ūkinio plano apyskaitoje randame, kad "Liaudies ūkio taryboje, ministerijų, žinybų ir vietinių Darbo žmonių deputatų tarnybų pramonė" 1960 pagamino: elektros energijos 1,103 mil. kwh, metalo piovimo staklių 8.959, metalo piovimo įrankių už 2,5 mil. rub., elektros instaliacijos dirbinių už 1,8 mil. rb., elektrinio suvirinimo agregatų 12,500, elektrinio suvirinimo transformatorių 19,500, elektros variklių iki 1 kw 825,200, elektros variklių iki 100 kw 18,700, elektros skaitiklių 2,700,000, kilnojamų kompresorių 16,000, automatizavimo prietaisų ir jų dalių už 31 mil. rb., kuliamųjų 1051, vėtyklių 2014, autobusų 363, šildymo katilų 47,900 m², radiatorių 78,500 m², emaliuotų vonių 159,000, dviračių 221,000, radijo aparatų 32,900, magnetofonų 36,200, dulkių siurblių 79,000, cemento 468,500 tn., kalkių 193,600 tn., šiferio plokščių 35,300, plytų 505,5 mil., drenažo vamzdžių 74 mil., surenkamųjų betono konstrukcijų 311,500 m³, faneros 27,900 m³, celiuliozės 30,900 tn., popierio 49,200 tn., kartono 34,200 tn., metalinių lovų 45,400, baldų už 17,3 mil. rb., audinių: lininių 8,5 mil. m², medvilninių — 15,4 mil. m², vilnonių 9,7 mil. m², šilkinių 15,4 mil. m², linų pluošto 7,500 tn., baltinių trikotažo 16,3 mil., viršutinio trikotažo 5 mil., kojinių 33,6 mil. porų, odinės avalynės 6,8 mil. porų, guminės avalynės 3,1 mil. porų, veltinės avalynės 575,000 porų, siuvinių už 106,6 mil. rb., mėsos ir dešrų 138,600 tn., žuvies 118,000 tn., sviesto 23,500 tn., cukraus 150,100 tn. (iš runkelių 47,700 tn.), augalinio aliejaus 6 400 tn., konditerijos gaminių 24,000 tn., konservų 77 mil. dėžučių, spirito 11 mil. litrų, alaus 52 mil. litrų, cigarečių 9,180 mil., muilo 15,400 tn.

Kaip matome apyskaitoje visai nefigūruoja nei geležinkelių dirbtuvių gamyba, nei sovietinės propagandos nuolat garsinamas turbinų fabrikas, nei laivų statyklos, nei trąšų ar kita cheminė pramonė, nei bekono gamyba, ir t.t. Tas reiškia, kad tos įmonės okup. Lietuvai nepavaldžios, o priklauso Kremliui. Jų todėl ne tik apyvartos mokestis, bet ir pelno atskaitymai eina išimtinai Kremliaus kišenėn. Ar šių Kremliaus žinioje esančių įmonių apyvartos mokesčio dalis grąžinama okup. Lietuvai, kaip auksčiau pažymėjau, įstatymuose nepasakyta. Bet jų pelno atskaitymų tikrai nė kiek negrąžinama. Nors sovietiniai šaltiniai sąmoningai neskelbia, kiek konkrečiai ši sovietinio kolonizmo politika duoda Kremliui pelno, bet, turint minty, kad ši Kremliaus ekspropriacija taikoma pačioms stambiausioms įmonėms, pigu suprasti, kad tuo būdu Kremlius

pasiglemžia žymią okup. Lietuvos biudžetinių pajamų poziciją.

Nuo Kremliaus ekspropriacijos neapsaugos nė respublikinis pavaldumas

Kaip anksčiau matėme, 1959 Kremliaus biudžetinių teisių įstatymo 29 str. "b" nustato, kad Kremlius savo užgrobtų įmonių pelno biudžetinėmis pajamomis su respublikomis nesidalina, visas pasilaikydamas sau. Tačiau to pat 29 str. p. "c" nustato, kad "dalis atskaitymų nuo pelno ekonominių administracinių rajonų Liaudies ūkio tarybų žinioje esančių (reiškia respublikinio pavaldumo) įmonių ir ūkinių organizacijų, pagal TSRS Ministrų Tarybos nustatytą normą" atitenka sąjunginiam biudžetui. Šiuo atveju sovietų kolonizmo taisyklė labai ryški: kas mano — ne tavo, kas tavo — mano.

Atskaičius Kremliaus žinioje esančias sąjunginio pavaldumo įmones, likusiųjų ne mažiau kaip 80% priklauso liaudies ūkio tarybai. Paprastai iš jų pelno atskaitymų Kremlius sau pasiskiria 50%, nors, įstatyme nesant nustatytos normos, Kremliaus nuožiūra yra neaprėžta.

Kad ir šių respublikinio pavaldumo, liaudies ūkio tarybai priklausančių, įmonių bei ūkinių organizacijų pelno duoklė Kremliui yra didelė, matome iš to, kad okup. Lietuvos biudžetui Kremliaus paliekama to pelno dalis sudaro iki 20% visų Lietuvos biudžetinių pajamų. Pvz. 1961 biudžeto pajamų bendroj 547 mil. rb. sumoj šios pozicijos pajamų numatyta 112 mil. rb. Tiesa, čia reikalinga turėti galvoje, kad ši okup. Lietuvos biudžetinių pajamų pozicija apima ir liaudies ūkio tarybai nepriklausančių įmonių pelno atskaitymų pajamas. Tačiau pastarosios toj 112 mil. biudžetinių pajamų sumoj sudaro ne daugiau kaip 10%, nes liaudies ūkio tarybai nepriklauso daugiausia tik vietinio pavaldumo, miestų ir rajonų vykdomiesiems komitetams priklausančios, smulkios įmonės.

Kaip okup. Lietuvos biudžetas atsiranda

1959 Kremliaus įstatymas (15 str.) nustato, kad "Sąjunginių respublikų Ministrų Tarybos TSRS liaudies ūkio vystymo plano ir sąjunginių respublikų liaudies ūkio vystymo planų pagrindu sudaro sąjunginių respublikų valstybinių biudžetų projektus ir pateikia juos TSRS Ministrų Tarybai svarstyti ir įjungti į TSRS Valstybinio biudžeto projektą." Prieš svarstydama tuos projektus, Sov. Sąjungos Ministerių Taryba juos pateikia Sov. Sąjungos finansų ministerijai. Ši kartu su atitinkamos respublikos atstovais respublikos biudžeto projektą parengtinai aptaria ir su savo nuomone pateikia Sov. Sąjungos Ministerių Tarybai jau tik kaip dalį bendro Sov. Sąjungos biudžeto, kurį dar svarsto Sov. S-gos Ministerių Taryba, Sov. Sąjungos Sovieto ir Tautybių Sovieto biudžeto komisijos ir tvirtina Sov. Sąjungos Aukščiausias Sovietas, t. y. Sąjungos Sovieto ir Tautybių Sovieto bendras posėdis.

Priėmus Sov. Sąjungos biudžetą, apimantį ir respublikų biudžetus, prasideda jau iškultų Kremliuje šiaudų kūlimas iš naujo res-

publikose. Anot okup. Lietuvos 1961. 6. 26. biudžetinių teisių įstatymo (15 str.) "sutinkamai su TSRS (Sov. S-gos) valstybinio biudžeto įstatyme numatytais Lietuvos TSR valstybiniam biudžetui rodykliais" Lietuvos Ministrų Taryba svarsto Lietuvos biudžeto projektą ir pateikia jį Lietuvos Aukščiausiajam Sovietui tvirtinti. Šitokia procedūra būtų suprantama prieš Kremliaus biudžetinius sprendimus. Po jų ji teturi reikšmės sovietinei propagandai, įtikinėjančiai naivų Vakarų žmogų, kad sovietinės respublikos yra suverenios. Šia prasme būdingas okup. Lietuvos biudžetinių teisių įstatymo 5 str. nuostatas, kad "Lietuvos TSR valstybinį biudžetą tvirtina Lietuvos TSR Aukščioji Taryba."

* * *

Kurias išvadas perša okup. Lietuvos biudžetinių teisių padėtis? Kai "mokesčius nustato TSRS Aukščiausiasis Sovietas", kai "Lietuvos TSR valstybinio biudžeto pajamos ir išlaidos sudaromos sutinkamai su TSRS liaudies ūkio vystymo planu" ir su "TSRS valstybinio biudžeto įstatyme nurodytais Lietuvos TSR valstybiniam biudžetui rodikliais", kai Sov. Sąjungos Aukščiausiasis Sovietas sprendžia, kuris suvalstybintų Lietuvos įmonių ir ūkinių organizacijų apyvartos mokesčio procentas paliktinas pačiai Lietuvai, kai stambiųjų Lietuvos įmonių pelno atskaitymai eina tik Kremliui, kai ir Lietuvai pavaldžių suvalstybintų įmonių pelno atskaitymų dalis Kremliaus nuožiūra jam atitenka, ir, pagaliau, kai sovietinės respublikos biudžetą taria ir tvirtina Kremlius, — tai, nors nuo 1959 sovietinių respublikų biudžetinių teisių atžvilgiu šiokia tokia formali pažanga yra padaryta, iš esmės sovietinės respublikos biudžetinės teisės, kaip buvę, tebėra suredukuotos tik į Kremliaus administracinio tarpininko teises. Kaip administracinis Kremliaus tarpininkas sovietinė respublika, vykdydama savo teritorijoje Kremliaus nustatytų pajamų surinkimą ir Kremliaus leistų išlaidų paskirstymą vietoje, faktiškai yra priversta vykdyti Kremliaus ekspropriacinius planus respublikos nacionalinių pajamų atžvilgiu. Kad šiokios biudžetinės "teisės" nieko bendra su respublikos valstybiniu suverenumu neturi — aiškinti netenka. Net ir marionetinis suverenumas privalo daugiau biudžetinio savarankiškumo. Bet Kremliaus patvaldystė, sovietiniu žargonu tariant, negali pakęsti net ir mažiausios savivaldos apraiškų sovietinėje respublikoje.

* * *

Nelemta laikyti prabanga, „šiose sąlygose" nereikalinga, visa kas yra aukščiau liaudinio lygio. Negalima tautos tapatinti su liaudimi, nes lygiai ir šviesuomenė priklauso tautai. Ir dar labiau negalima liaudiškumo tapatinti su primityvumu, nes ir liaudies skonį tenka ugdyti, o ne smukdyti. Kaip mes visi neesame tik „liaudis", taip ir lietuviškji kultūra negali likti liaudinio lygio. Norėti „liaudies" skonį dogmatizuoti neliečiamu kanonu būtų lygu imtis iš savo tarpo išstumti visus „neliaudinius" talentus, kaip atsitiko senojoj išeivijoj. Kiekvienam talentui reikia rasti vietos reikštis ir mūsų tarpe.

Juozas Girnius

Tauta ir tautinė ištikimybė

Siekiant geresnio tarptautinio bendravimo, pirmiausia reikia pažinti svetimas kultūras. Pasauliui mažėjant, tarptautiniai ryšiai didėja, ir jie nesiriboja tik diplomatais, o apima ir žmonių mases. Meskime žvilgsnį į kaimynų lenkų daržą.

YPATINGI KAIMYNAI

Antanas Musteikis

Šovinistinis amžius

Nors nacionalizmo pradai sietini su naujųjų amžių pradžia, dvidešimtasis šimtmetis ateities istorikų gali būti labiausiai charakterizuojamas tautiniais siekiais bei savitomis kultūromis. Pirmasis ir antrasis pasaulinis karas pasėjo nacionalizmo sėklą ir tuose kraštuose, kurie buvo laikomi atsilikę. Mat, didžiosios Europos tautos, valdydamos svetimus kraštus, koloninę politiką dažnai remdavo ‚augštesnės tautos pranašumu'. Tą pačią misiją skelbė ir japonai Azijoj. Kraštutine nacionalizmo filosofija — rasės ‚grynumu' bei ‚augštumu' rėmėsi ypatingai nacinė Vokietija. Vienos ar kitos rūšies nacionalistinės bacilos užkrėtė daugybę Afrikos ir Azijos tautų. O po nacizmo ir fašizmo kritimo ir pats nacionalizmo vardas pasirodė esąs suteptas. Mūsuose, pvz., jo vietoje yra vartojamas kitas žodis — tautiškumas, o viena politinė grupė save vadina tautininkais arba dar atsargiau — tautine sąjunga, bet ne nacionalistais.

Žinoma, žodžio prasmė gali kisti, ką rodo etimologiniai žodynai, pilni mirusių žodžių prasmių, tad galim susitarti, kokią žodžio prasmę vartosim. Tautiškumas tad gali būti suprastas kaip ‚geras' arba ‚neutralus' žodis. Šia prasme tautiškumas yra siejamas su patriotizmu (savo krašto meile) ir tautine kultūra (charakteringa žmonių galvosena, jausena, kūryba ir t. t.). Tačiau gyvi gyvenimo pavyzdžiai nesiduoda lengvai įspraudžiami į ‚normalaus' tautiškumo ar ‚kraštutinio' tautiškumo-šovinizmo rėmus. Šitai aš daug kartų patyriau pokalbiuose su lenkų emigrantais Amerikoje.

Akloji siena

Kaip žinome, ateiviai gana greit prisitaiko prie naujojo krašto bent kai kurių sąlygų: įsijungia į naują ekonominį gyvenimą, pramoksta kalbą ir aplamai stengiasi pasekti vietiniais papročiais. Bent paviršutiniškai tai pavyksta. Giliau gi pasikasęs, atrasi dažnai maža pakitusių pastovesnių emigranto bruožų, kurie iš dalies pateisina visų kartojamą posakį, jog emigrantai nieko nepamiršta ir nieko neišmoksta. Šia prasme lenkai ga-

lima vadinti ‚klasiškiausiais' emigrantais.

Dažnai, kalbėdamasis su lenku, aš jaučiuosi atradęs europietį, kuris dažniau nei amerikietis sielojasi ‚prakeiktaisiais gyvenimo klausimais', kurio interesai sustoja ties teatru, menu, literatūra, filosofija ir kuris niekaip neatsisako atsineštinio inteligento — kultūros nešėjo vaidmens, nors naujoje aplinkoje šia prasme jam nėra kur pasireikšti. O ne, nepasakyčiau, kad jo filosofavimas visiškai užmerkia akis kasdienio gyvenimo praktikos reikalavimams. Tačiau kada tik pokalbio tema nukrypsta į Lenkijos istoriją, politiką ar kultūrą, aš atsiduriu prieš aklą sieną. Ir jai atstovauja visi be skirtumų; ar lenkai yra buvę karininkai, ar prekybininkai, ar mokytojai ar eiliniai darbininkai — vis tiek pat. Taigi, jei lenkas yra istorikas, jis nė nemirktelėjęs rašys apie vakarinės Lenkijos provincijas 14 a., turėdamas galvoje Lietuvą. Politikas išreikš nusistebėjimą, kodėl Lietuva 20 a. nesijungė drauge su Lenkija, ‚kad būtų apsaugota nuo priešų', ir neprisimins, jog lenkai prarado nepriklausomybę anksčiau nei lietuviai. Mokytoja peršasi: „Mes mylime lietuvius! Visą laiką jus globojome. Su visais kaimynais buvome taikingi". Kai aš paklausiau, ar ir kaimynai (lietuviai) privalo lenkus mylėti už tai, kad, pvz., pastarieji iš jų atėmė didžiosios kunigaikštystės laikais — Ukrainą, o vėliau Vilnių, gi iš čekų — Tešiną ir t. t., ji lyg apstulbusi atšovė: „Kodėl jūs nekenčiate lenkų?". Kita lenkė, baigusi pedagoginį institutą savo krašte, o dabar tapusi socialine tarnautoja (social worker), išgirdo mane telefonu kalbant lietuviškai ir nustebo: „Kaip keista, kad visiškai negaliu suprasti tos kalbos". Mat, ji manė, kad lietuviai privalo kalbėti lenkams suprantama kalba...

Bravūriška drąsa

Yra buvę dėta ir mokslinių pastangų lenkų tautiniam charakteriui nustatyti. Pagal Sula Benet lenkams apibūdinti tinka drąsos sąvoka. Bet ta drąsa aplamai yra bravūriška ir paika arba net akla. Lenkų mėgiami kariniai didvyriai — Kosčiuška (kurio ryšys su Lietuva nutylimas), Pulaskis, Sulkowski, Traugut ir kiti nebuvo nugalėtojai, o nugalėtieji, bet tai lenkų galvosena jų garbės ne tik nemažino, bet dar padidino. Kai Poniatowski, vadovavęs vienam lenkų karių jungtiniui Napoleono armijoj, gavo įsakymą trauktis, įsakymo nevykdė. Traukimasis yra laikomas negarbingu dalyku, tad garbus karys įsakė savo daliniui pirmyn žygiuoti, pats gi įšoko į upę ir galą gavo.

Bene žinomiausias lenkų drąsos aklumo pavyzdys yra išlikęs iš antrojo

Antanas Musteikis

Sociologijos daktaras, pedagogas, lituanistas, nuo 1955 m. sociologijos katedros vedėjas Buffalo D'Youville kolegijoj, 1961 m. pakeltas į pilnus profesorius.

Antanas Musteikis gimė 1914 m. sausio 11 d. Laučiūniškių kaime, Salako valsčiuje, Zarasų apskrityje. Mokėsi Bukanto vardo komercijos mokykloj, 1933 m. pradėjo lituanistikos ir pedagogikos studijas VDU Kaune. Diplomą gavo 1941 m. Vilniuje. Gyvendamas tremtyje, Vokietijoj, studijavo sociologiją Heidelbergo universitete. New Yorko universitetą magistro laipsniu baigė 1951 m., o 1954 m. jam suteiktas daktaro laipsnis. Lietuvoje ir tremtyje mokytojavo gimnazijose, priklauso eilei organizacijų ir mokslinių draugijų, bendradarbiavo ir bendradarbiauja spaudoje. Žurnaluose yra išspausdinęs straipsnių anglų kalba. Aktyvus Į Laisvę bendradarbis.

pasaulinio karo, kai lenkų kariuomenės raiteliai puolė vokiečių tankus. Didžiajame kare lenkų lakūnai buvo gerai žinomi beatodairiška bravūriška drąsa, tik sąjungininkų vadovybė nebuvo tuo patenkinta: lakūnai perdaug lėktuvų sunaikino. Strateginiu požiūriu lenkai dažnai privirdavo košės, nepaisydami bendro karo plano, kuris gal nevisada leisdavo aklai drąsai realizuotis. Pripažindami jų drąsą, sąjungininkai vis dėlto juos pravardžiavo lunatikais, maniakais ir avantiūristais.

Iliuzinė tikrovė

Štai dar viena anekdotinio pobūdžio istorijėlė iš antrojo pasaulinio karo.

Grupė besimokančių sąjungininkų parašiutininkų ruošėsi iššokti iš lėktuvo. Pirmiausia buvo paskatintas anglas. Jis paklausė, ar ponas Čiurčilis žino, kad „aš einu šokti". Gavęs teigiamą atsakymą, jis vėl klausė, ar karalius žino. Kai atsakė, kad ne, tai jis ir atsisakė šokti. Iš eilės buvo pakviestas prancūzas, bet ir tas pasiteisino, jog turįs rendezvous tą vakarą. Čekas savo ruožtu pasiteiravo, ar filmų aparatai filmuosią jo šokimą. Gavęs neigiamą atsakymą, ir tas atsisakė. Tada kareiviai ėmė ginčytis su karininkais, kas turėtų šokti pirmas. Kažkas veptelėjo, kad ,lenkai yra bailiai". Tai išgirdę mūsų kaimynai prasiveržė į priekį ir vienas po kito iššoko iš lėktuvo... be parašiutų.

Tad nenuostabu, kai poetas Broniewski, giliai įsitikinęs, eiliuoja, jog

Per Kaspijos jūrą,
Per Libijos smėlį
Mes žygiuojam stačiai Lenkijon.

Originale poezija gal ir nebloga, bet lenkiška psichologija šiose eilutėse nuošaliai stovinčiam stebėtojui yra gaiži, o geografija raiša, nes minėtos vietovės žemėlapy vargiai yra pakeliui (stačiai) į Lenkiją.

Mėgdami pasigarsinti idealais, lenkai visuose karuose save laiko tėvynės gynėjais ar laisvės riteriais, nors, pvz., drauge su Napoleonu jie kariautų prieš Ispaniją, neturinčią jokio ryšio su Lenkija Taip pat keistai skamba lenkų tikėjimas jų pralietu krauju: nežiūrint, kuriame krašte ir kokiomis aplinkybėmis bei priežastimis tas kraujas buvo pralietas, jis ,privalo' išpirkti Lenkijos laisvę ir galią. Ir atrodo, kad visas pasaulis turės kada nors atmokėti jų kančias, tartum niekas daugiau pasauly nė nenukentėjo, tartum prieškarinė Lenkija neturėjo trečdalio savo gyventojų ne lenkų, vaidinusių primestą podukros vaidmenį.

Nors tėvynės meilė nebūtinai yra remtina racionaliais išskaičiavimais, tačiau laipsnis, ligi kurio lenkai pasiduoda savo tautinėms iliuzijoms, yra per aukštas, kad jų kaimynai galėtų toleruoti. Nes pastarieji yra liečiami. Iliuzijos, laikomos tikrove, be abejonės, prisideda prie tautinio stiprinimo, tačiau santykiuose su kaimynais jos virsta neperžengiama užtvara. Štai kodėl mūsų ryšiai su lenkais, ypatingai politinėje plotmėje, vargiai gali būti sėkmingi. Kiekvienu atveju yra svarbu geriau pažinti lenkų būdą.

Čia tenka pastebėti, kad irracionalizmo yra ir lietuvių patriotizme, tačiau aplamai lietuvių kultūra yra blaivesnė. Neatrodo, kad tas blaivumas nuvertintų mūsų patriotizmą.

* * *

Negalime įsivaizduoti, kad Europos jungtinės valstybės galėtų išsivystyti pagal Šiaurės Amerikos pavyzdį, nes Europoje yra kitos sąlygos: atskiros valstybės čia kartu ir etnografiški vienetai, su savo kalba, šimtmetine istorija ir tradicijomis, kai tuo tarpu Amerikos Jungtinės Valstybės buvo daugiau ar mažiau vienodos, todėl ir susijungimas galėjo įvykti lengviau ir giliau.

Andrius Baltinis

AMERIKOS LIETUVIŲ SPAUDOS PUSLAPIUOSE

Amerikos lietuviai ir jų spauda su didele meile ir giliu pasišventimu rėmė Lietuvos nepriklausomybės atstatymą ir didvyriškas laisvės kovas. Rėmė pinigais, darbu Amerikoje ir tarptautinėse konferencijose Europoje, organizavo informaciją (apie tai šiame ĮLaisvę nr. rašo Lietuvos konsulas Los Angeles mieste dr. J. J. Bielskis), Amerikos vyriausybei siuntė rezoliucijas, surinko vieną milijoną parašų, kad iš Jungtinių Amerikos Valstybių išgautų greitesnį Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą. Šis darbas nuvedė į pergalę. Lietuva tapo laisva ir nepriklausoma. Amerikos lietuvių pastangos nesibaigė su Lietuvos nepriklausomybės atstatymu ir pripažinimu. Jaunai Lietuvos valstybei rinko aukas, steigė fondus, organizavo į Lietuvą ekskursijas. Iš Amerikos atvykę Amerikos lietuviai krepšininkai 1937 m. padėjo Lietuvai iškovoti Europos krepšinio nugalėtojo vardą. Niekada neliks užmirštas didvyriškas, nors ir tragiškai pasibaigęs, Dariaus ir Girėno skridimas per Atlantą, skirtas Lietuvos garbei.

Amerikos lietuviai skaudžiai išgyveno Lietuvos pavergimą 1940 m. Lietuvai gelbėti susitvėrė naujos organizacijos, prasidėjo padidintas aukų rinkimas, Amerikos Lietuvių Taryba apsilankė pas Amerikos prezidentą, visose lietuvių kolonijose prieš Lietuvos pavergimą pasipylė rezoliucijos.

Šiais metais, jau dvidešimtmečiui praėjus nuo 1941 m. lietuvių tautos sukilimo ir nepriklausomybės atstatymo, sukilimo sukaktis jautriai minėta Amerikos lietuvių tarpe. Minėjimai rengti Čikagoje, Clevelande, New Yorke, kitose lietuvių kolonijose. Sukilimo minėjimas jau virsta tautine tradicija.

1941 m. lietuvių tautos sukilimo ir visos lietuviškosios rezistencijos išryškinimui, minint 20 metų sukaktį, Į Laisvę skyrė daug vietos. Apie paruošimą sukilimui ir jo įvykdymą rašė Adolfas Damušis ir Levas Prapuolenis, apie didvyriškas partizanų kovas jau antrosios sovietų okupacijos metu rašė Juozas Brazaitis ir K. Jurgaitis. Rezistencijos rasmę ir reikšmę ryškino Julius Vidzgiris, Vincas Natkus, Zenonas Ivinskis, Andrius Baltinis ir kiti. Šiame Į Laisvę nr. Kazys Škirpa rašo apie Lietuvių Aktyvistų Fronto užuomazgą, apie pasiruošimus vsuotiniam tautos sukilimui, apie dėtas pastangas Berlyne ir nacinės Vokietijos apsisprendimą prieš Lietuvos nepriklausomybę.

Betgi ligi šiol dar neryškinta, kaip 1941 m. lietuvių tautos sukilimą sutiko Amerikos lietuvių spauda. Atsivertę pageltusius dienraščio Draugo puslapius, randame daug istorinės medžiagos ir juntame ano meto Amerikos lietuvių spaudos ir visuomenės nuotaikas. Pranešimai apie lietuvių tautos sukilimą ir nepriklausomybės atstatymą rankioti iš visų pasaulio kampų. Juose daug prieštaravimų, pasitaiko netikslumų, pasikartojimų, bet jie rodo, kaip Amerikos lietuvių spauda buvo jautri 1941 m. lietuvių tautos sukilimui. Leiskime kalbėti Leonardo Šimučio redaguotame Drauge paskelbtiems žodžiams, rašytiems prieš 20 metų.

Dienraštis Draugas apie prasidėjusį sukilimą ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymą pirmą kartą paskelbė (pirmame puslapyje) 1941 m. birželio 24 d. Ten skaitome:

"Lietuvoje paskelbta nepriklausomybė. Krašte vyksta sukilimai prieš komunistinius okupantus. Sudaryta nauja Lietuvos vyriausybė. Pulk Škirpa premjeru. Mūsų korespondentas karo fronte (antraštės).

Vokiečių — rusų frontas. — Jūsų (Draugo) korespondentas, ligšiol gyvenęs Berlyne, išvyko į vokiečių — rusų karo frontą ir iš ten, kiek leis sąlygos, pranešinės žinias tiesiog iš karo fronto. Šiuo tarpu galiu pranešti, kad Lietuvoje žmonės sukilo prieš okupantus bolševikus ir paskelbė nepriklausomybę. Lietuvos radijas šiandien pranešė, jog sudaryta Lietuvos vyriausybė ir paskelbė "sukilimą prieš raudonosios Rusijos okupaciją". Radijo pranešimas iš Kauno, laikinosios Lietuvos sostinės, prieš Rusijos okupaciją pareiškė: "Lietuvos žmonės visomis pajėgomis kovos už laisvę ir nepriklausomybę". Pasak Kauno pranešimų, Lietuvos premjeru paskirtas buvęs Lietuvos ministeris Berlyne Kazys Škirpa.

Helsinkis, birželio 23 d. — Čia gaunami pranešimai duoda suprasti, jog trijose Pabalčio valstybėse bet kuriuo momentu tikimasi sukilimų prieš Rusijos okupantus ir tuo pačiu laiku per radijo Lietuva ir Latvija paskelbė savo nepriklausomybes. Pranešimai iš Kauno sako, jog Lietuvos sukilimui vadu yra pulk Škirpa, kuris buvo ministeriu Vokietijai ir šiuo metu esąs paskirtas nepriklausomos Lietuvos premjeru".

Birželio 25 d. nr. 147 Draugas rašo:

"Sukilusi Liet. kariuomenė užėmė Kauną. Vokiečiai perėję Lietuvą pasiekė Latviją — praneša vokiečių kariuomenė Kaune. Estijos sostinė gaisruose. Sukilimai Marijampolėj. Nebus persekiojami žydai (antraštės)

Helsinkis, birželio 24 d. — Pranešama, jog vokiečių kariuomenė išvijo rusus iš Lietuvos ir pasiekė Latvijos sieną. Vokiečiai žygiuoja Rygos linkui.

Stockholmas, birželio 24 d. — Kauno radio šiandie pranešė, jog visa Lietuvos kariuomenė sukilo ir po kruvinų mūšių paėmė laikinąją sostinę Kauną. Lietuvių sluogsniai apie įvykius Lietuvoje pareiškia, jog Lietuvoje paskelbta nepriklausomybė ir jog sukilėliai kaskart perima platesnę kontrolę. (Kiek anksčiau buvo pranešta apie sukilimus Pabalčio valstybėse. Pranešimai iš Stockholmo, Švedijos, pareiškia, jog rusų kariuomenė numalšinusi sukilimą Estijoje).

Kauno radio pranešė, jog Lietuvos sukilėliai Kauno gatvėse kovoja su rusais, bet apie vokiečių kariuomenės dalyvavimą nieko nesakoma.

Jau vakar mes pranešėme, jog Lietuva paskelbta nepriklausoma ir sudaryta nauja vyriausybė, kurios priekyje yra pulk. Kazys Škirpa, šiuo laiku esąs Berlyne. Jo vietoje Lietuvoje laikinai premjero pareigas eina Prapuolenis, vienas katalikų vadų. Krašto apsaugos ministeriu paskirtas gen. Stasys Raštikis, o sukilusios kariuomenės vadu gen. Pundzevičius. Nepriklausomybė paskelbta per radio lietuvių ir vokiečių kalbomis. Anksčesni pranešimai iš Helsinkio, Suomijos, sako, jog Marijampolės ir kituose miestuose Lietuvoje įvykusios riaušės, kurių metu žuvęs skaičius sovietų pareigūnų ir žydų. Paskutinieji pranešimai iš Berlyno sako, jog pulk. Škirpa uždraudęs žydų persekiojimus Lietuvoje"

Birželio 26 d. nr. 148 Draugas pirmame puslapyje praneša:

"Vokiečiai užėmė Vilnių. Lietuvos himnas per radio. Lietuvoje įves socialinį teisingumą (antraštės).

Helsinkis, birž. 25 d. — Šiandien visose trijose Pabalčio valstybėse — Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje — plečiasi sukilimai. Sakoma, jog rusų kariuomenės raitininkų būriai sukelia pasitraukdami gaisrus Pabalčio kraštuose. Šiandien po vienerių metų iš Kauno radio stoties pirmą kartą pasigirdo Lietuvos tautinis himnas, kurį komunistų okupantai buvo uždraudę giedoti. Po himno paskelbta naujosios Lietuvos vyriausybės sudarymas. „Lietuva yra laisva ir nepriklausoma

valstybė. Lietuva vėl atsteigs socialinį teisingumą".

Apie sovietų įvykdytus baisiuosius nekaltų lietuvių trėmimus Draugas pirmą kartą paskelbė birželio 27 d. nr. 149.

"Rusai išgabenę 40.000 lietuvių Sibiran (antraštė).

Berlynas, birž. 26 d. — Vokiečių spaudos žiniomis bolševikai per paskutines aštuonias dienas išgabeno iš Lietuvos Sibiran 40.000 žmonių. Vien iš Kauno išgabenta 20.000 gyventojų. Kaunan įžengus vokiečių kariuomenei, gyvenimas tvarkomas pagal naujus nuostatus. Viena vokiečių markė lygi dešimčiai rusų rublių. Vokiečiai įsakė atidaryti visas krautuves ir visų įstaigų tarnautojus eiti savo pareigas".

Birželio 28 d. nr. 150 Draugas rašo:

"Kaip bus tvarkomas bolševikų valdytas plotas ir jame gyvenančios tautos sutrupinus bolševizmą tuo tarpu nieko konkretaus nesakoma. Tai liečia ir Lietuvą. Kaune ir Vilniuje gyvenimas normalėja. Vyriausybė intensyviai organizuoja ir tvarko krašto gyvenimą. Birželio 26 d. Kaune iškilmingai palaidotos sukilimo aukos. Iš kalėjimų paleisti visi politiniai kaliniai, kurių bolševikai nespėjo išvežti".

Birželio 30 d. nr. 151 Draugas pirmame puslapyje paskelbė:

"Lietuvos sukilėliai nustebino komunistus. Bolševikai nužudė ir sužeidė 10.000 Lietuvos sukilėlių. Kaune eina naujas dienraštis. Švietimo ministeris dr. Ambrozevičius. Panaikino bolševikų primestus įstatymus. Mūšiai Kauno gatvėse (antraštės).

Stockholmas, birželio 29 d. — Kauno radio pranešė, jog sukilimai prieš Rusijos komunistus Kaune prasidėjo pereitą sekmadienį, birželio 22 d. Vokiečių kariuomenė Kaune pasirodė antradienio naktį. Sukilėliai užėmė tiltus, dirbtuves ir vyriausybės buveines. Tada jie pradėjo atakas prieš rusų barikadas ir įsitvirtinimus. Sakoma, jog prasidėjus sukilimui rusai buvo nustebinti ir iškarto lietuvius palaikę persirengusiais vokiečiais. Kovų pačiame įkarštyje lietuviai užėmė du tiltus per Nerį, kai rusai sunaikino tiltą per Nemuną. Kiek vėliau buvo apsupta du Rusijos batalijonai, kurie tuojau pasidavė. Kauno gatvėse net įvykę artilerijos apsišaudymas. Lietuviai suspėjo paimti Rusijos slaptosios policijos archyvus.

Kaune pradėjo eiti naujas dienraštis **Į Laisvę.** Tas dienraštis praneša apie labai iškilmingą sukilėlių, kovotojų už Lietuvos išlaisvinimą aukų laidojimą Kaune birželio 26 d. Šiose laidotuvėse dalyvavo Laikinoji Lietuvos vyriausybė, kuriai atstovavo švietimo ministeris dr. Ambrozevičius, Lietuvos kariuomenės atstovas gen. Mieželis ir vokiečių kariuomenės karininkai. Sukilime už Lietuvos laisvę žuvo keletas tūkstančių darbininkų, inžinierių, studentų, valdininkų ir ūkininkų. Krašte gyvenimas vis labiau normalėja. Paskirti Kauno ir Vilniaus apskričių viršininkai. Lietūkis, Maistas ir Pieno Centras jau veikia normaliai. Provizorinė vyriausybė eile parėdymų panaikino bolševikų primestus įstatymus."

Laikinosios vyriausybės švietimo ministerio ir ėjusio min. pirmininko pareigas Juozo Ambrozevičiaus kelios mintys žuvusių sukilėlių laidotuvėse.

"Šios tylios kuklios laidotuvės, kaip ir kuklus buvo mūsų partizanų pasiaukojimas, ateityje pavers jų kapus gausiai lankoma vieta. Tylos ir ramybės.

Tos ramybės, kurioje telkėsi ir bręsta nauja dvasios energija, naujam gyvenimui kurti ir dėl jo kovoti.

Skyrium ar būriais lankydamiesi prie šių partizanų kapų stiprėsime dirbti, o jei reikės ir mirti dėl to idealo, dėl kurio jie aukojasi, būtent, vėl Lietuvos laisvei".

Redakcijos pastaba:

Visose citatose kalba palikta netaisyta.

PERIFERIJOS ŽYGIS LAISVINIMO KOVOJE

Ar yra vilties Lietuvos bylą iškelti Jungtinėse Tautose

Amerikos lietuvių visuomenės potencialą reprezentuojąs Lietuvos laisvinimo vežimas rutinos ratais besisukdamas vos vos bejuda į priekį, stokodamas ir krypties, ir idėjų, ir plano ir veržlumo. Organizacinė šio veiksnio struktūra, atremta ne į kokį formalų statutą, bet į tradiciją, išsigimė į oligarchinę valdymo formą. Vad. „keturių srovių" principas nebeturi jokio pateisinimo Amerikos lietuvių visuomenėje, juo labiau, kad net su šiomis srovėmis save identifikuoją šio krašto lietuviai neturi įtakos į asmenų parinkimą, sudarant vykdomuosius organus.

Nereikia didelio akylumo, kad pastebėtume dabartinėje lietuvių visuomenėje dvi būdingas apraiškas: nuobodulį ir abuojumą tuose, kurie savo egoizmui ieško lengvų pateisinimų, nerimą ir jaudinimąsi (net pesimizmą) toje visuomenės dalyje, kurioje laisvos Lietuvos troškimas, nepajungtas asmeninei garbei nei autoreklamai, dar skaisčiai tebeliepsnoja. Pasižvalgę, tų nerimo ženklų pastebėtume gan daug. Vienu iš tokių reikia laikyti ir Kuchel-Lipscomb rezoliucijos JAV-bių kongrese atsiradimą.

Oficiali šio judėjimo gimimo data yra 1961 m. sausio mėn. 14 d. Aplinkybės tokios: būrelis losangeliečių tą dieną nagrinėjo nueitąjį laisvės kovos kelią ir dabar susidariusią situaciją. Prieita išvados, jog nėra vilties, kad esamose sąlygose žodinė deklamacija transformuotųsi į realią akciją už Lietuvos laisvę ir taip pat nėra priemonių susidariusią situaciją šiuo metu kokiu nors būdu pakeisti. Rutina naujai idėjai yra be galo negailestinga ir bet kokių kompromisų su naujų kelių ieškotojais nepripažįsta. Būreliui teko atsakyti į klausimą:

— Kas daryti: sudėjus rankas laukti stebuklo ar daryti tai, ką lietuviškoji sąžinė diktuoja?

Buvo pasirinkta antroji alternatyva, ir taip gimė Kuchel-Lipscomb rezoliucija.

Kas jau pasiekta?

Nors kova už rezoliucijoje pasistatytus tikslus yra tik pradinėje stadijoje, tačiau visą eilę apraiškų ir faktų jau galima įrašyti į laisvės kovos aktyvą. Vienu iš didžiausių laimėjimų reikia laikyti laisvės kovos reaktyvizaciją visuomenėje ir laisvinimo veiksniuose. Visuomenė, ilgą metų eilę laikyta statistės ir aukotojos rolėje, šiuokart pasijuto tiesiogine laisvės kovos dalyve. Stebėtinu entuziazmu atsiliepė į raginimą rezoliucijos reikalu rašyti laiškus Kongreso nariams. Per keletą mėnesių Vašingtoną pasiekė per 80.000 laiškų, ginančių Lietuvos laisvės bylą. (Amerikos komunistai giriasi galį per porą savaičių sumobilizuoti 50.000 laiškų). Tai yra didelis laimėjimas ne tik rezoliucijos reikalu, bet ir kitoms laisvinimo kovos operacijoms ateityje.

Kuchel-Lipscomb rezoliucija ir kova už jos pravedimą sudarė paskatą ir veiksniams susimąstyti ir pajudėti. Vieni jau daro konkrečius ėjimus, kiti dar vis skardenasi judėsią. Rezoliu-

cija nurodė ir judėjimo kryptį — Jungtines Tautas.

Didžioji Amerikos, ypač Los Angeles, spauda rezoliucijai parodė nemaža dėmesio. Rezoliucija jau susilaukia rėmėjų ir iš amerikiečių visuomenės tarpo. Šia kryptimi pastangos bus stiprinamos. Pagaliau iš akių nereikia išleisti dar vieno, mūsų manymu, reikšmingo fakto. Atstovų Rūmuose kongresmano Glenard P. Lipscomb įneštajai rezoliucijai (H. Con. Res. 153) duota eiga. 1961 m. rugpiūčio mėn. 2 d. užsienio reikalų komisijos pirm. kongresmanas Morgan šios rezoliucijos reikalu paprašė Valstybės departamentą oficialaus komentaro. Departamento atsakymas, pasirašytas pasekretoriaus Brocke Hays, datuotas 1961. IX. 29, rezoliucijai nėra palankus. Motyvai nurodomi šie:

1. „JAV visą laiką laikosi nusistatymo, kad Jungtinės Tautos turi būti ne užsipuolimų forumas, bet, kaip JT statute pramatyta, rimtų ir atsakingų pastangų centras tarptautinės taikos ir saugumo išlaikymui.

2. Gaila, JT narių didžioji dalis pripažįsta Pabaltijo valstybių inkorporavimą į Sov. S-gą ir jie rezoliuciją... palaikytų labiau pastangomis pastatyti Sov. S-gą į nepatogią padėtį, negu noru palengvinti baltų būklę. Todėl rezoliucija negalėtų gauti plataus pri arimo."

Žinoma, motyvai neišlaiko nė logikos, nė gyvenimo tikrovės kritikos. Kalangi šitokie motyvai lemia visą šaltojo karo strategiją, tad ne nuostabu, kad šitas kraštas patiria vieną pralaimėjimą po kito. Tačiau tame rašte yra ir mūsų reikalui naudingas pasisakymas. Lietuvos okupacijos nepripažinimas yra išreikštas tokiais žodžiais:

„Jungtinės Amerikos Valstybės nepripažįsta Lietuvos, Latvijos ir Estijos prievartinio įjungimo į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą. Jungtinės Amerikos Valstybės tebepripažįsta ir palaiko diplomatinius santykius su Lietuvos, Latvijos ir Estijos atstovais (officials), kurie, Jungtinės Amerikos Valstybės tiki, išreiškia tikrąsias Baltijos valstybių žmonių aspiracijas."

Kad administracija duotų tokį pareiškimą krašto legislatūrai, regis, yra pirmas atsitikimas mūsų laisvės kovoje.

Tolimesni komiteto planai

Kuchel-Lipscomb rezoliucijai remti komitetas, išdiskutavęs kovos tikslus ir priemones, pramato tokius tris etapus: a) pravesti rezoliuciją kongrese, a) išgauti krašto administracijos pritarimą kongreso nutarimui vykdyti ir bylą perkelti į Jungtines Tautas ir c) laimėti bylą Jungtinėse Tautose. Šiuo metu visa komiteto strategija yra nukreipta į pirmąjį tikslą. Kadangi Atstovų Rūmuose rezoliucijai duota eiga ir yra duomenų, kad Senate sen. Thomas H. Kuchel rezoliucija (S. Con. Res. 12) irgi bus pajudinta, komitetas ruošiasi dideliam darbui: ieško naujų rezoliucijų sponsorių bei co-sponsorių Senate ir Atstovų Rūmuose, gruodžio sausio mėnesiais ruošia rezoliucijos reikalu laiškų rašymo akciją administracijos pareigūnams ir partijų vadams, o sausio - vasario mėn. — stiprų spaudimą į kitus kongreso narius; vasario gale pramato skaitlingą delegaciją į Vašingtoną; plečia rezoliucijai remti klubų tinklą, organizuoja finansinius resursus; sudaro iš žinomų amerikiečių garbės komitetą, ruošia atitinkamą literatūrą, judina latvius ir estus, skverbiasi į amerikiečių visuomenę ir t. t.

Visuomenės reakcijos

Visuomenė konkretizuotas pastangas už Lietuvos laisvę, kad ir išėjusias iš periferijos, sutiko entuziastiškai. To entuziazmo dėka geografiniai nepatogioje pozicijoje veikiančiam komitetui pasisekė palyginti ne taip sunkiai suorganizuoti rezoliucijos rėmėjus visame krašte ir pravesti sėk-

mingą laiškų rašymo akciją. Komitetas, vengdamas kai kam sukelti konkurencijos baimę, visai nesiekė apjungti organizuotų vienetų. Visos pastangos buvo ir yra kreipiamos ta linkme, kad į šį laisvinimo žygį **įsijungtų** kuo didesnis skaičius patriotiškai nusiteikusių individų. Lietuvos Vyčių, Kūrėjų - Savanorių S-gos, Lietuvos Dukterų ir kt. organizacijų organizuota parama išplaukė iš jų pačių iniciatyvos, liudydama šių organizacijų ištikimybę Lietuvai.

Vykdomajam komitetui, žinoma, nebuvo jokių galimybių kontaktuoti visus šio darbo entuziastus ir pakviesti jungtis į komiteto sąstatą. Plečiant klubų tinklą, pasidarys daugiau galimybių didesniam skaičiui komiteto darbuose tiesioginiai dalyvauti.

Pagrindinę organizacijos struktūrą suplanavo ir energingomis pastangomis sukūrė Leonardas Valiukas, šio komiteto koordinatorius. Jam talkina visa eilė kitų losangeliečių. Planuojant komiteto darbus, tariamasi su rezoliucijų autoriais — sen. Kuchel ir kongresmanu Lipscomb bei su visais šio reikalo rėmėjais. Pozityvios sugestijos ir konstruktyvi kritika laukiama iš visų lietuvių.

Rezoliucijos pravedimas kongrese yra realybės ribose, ir tai būtų pastarojo dešimtmečio Amerikos lietuvių visuomenės pirmas reikšmingas laimėjimas kelyje į Lietuvos nepriklausomybę.

J. Viekšnys

Juozo Tysliavos minėjimas įvyko gruodžio 24 d. Jaunimo Centre. Minėjimą organizavo rašytojai, žurnalistai ir politikai. Minėjimo programa buvo kondensuota. Kalbėjo dr. S. Biežis ir B. Babrauskas. Smuikininkas Alf. Paukštys, akompanuojant prof. Vl. Jakubėnui, pagrojo Viesnevskio "Andante religioso" ir Svendseno romansą. Elenutė Blandytė dviem atvejais paskaitė mirusiojo poeto eilėraščių.

MINĖJIMAS BE ATSITIKTINUMŲ

Maždaug keturi šimtai Chicagos lietuvių gruodžio 2 d. Jaunimo Centro salėje stebėjo, Santaros — Šviesos federacijos iniciatyva surengtą, rugsėjo 11 d. Pennsylvania autostradoje tragiškai žuvusiųjų: rašytojo Antano Škėmos, visuomenininko Jurgio Jaks-Tyrio ir studentės Juditos Audėnaitės minėjimą. Į minėjimo komitetą simboliškai įsijungė ir kitos žuvusiems artimos organizacijos: Filisterių Varpininkų sąjunga, JAV Lietuvių Bendruomenės Chicagos Apygarda, Lietuvių Skaučių seserija, Lietuvių Studentų sąjungos Chicagos skyrius, Lietuvių Valstiečių Liaudininkų ir Scenos Darbuotojų sąjungos.

Pirmoje minėjimo dalyje, atidarytoje Valdo Adamkavičiaus, iš Kanados atvykęs Henrikas Nagys skaitė dedikacinius eilėraščius žuvusiems ir tarė ilgesnį poetinio pobūdžio žodį, plačiau stabtelėdamas ties Antanu Škėma. Tarp Henriko Nagio dedikacinių eilėraščių ir pagrindinio pirmosios dalies žodžio buvo perduota Antano Škėmos Baltos drobulės ištrauka, juoston įskaityta paties autoriaus.

Antroje minėjimo dalyje, Algimantui Dikiniui režisuojant, pusiau koncertine forma vaidintas — skaitytas antrasis Antano Škėmos Živilės paveikslas, dalyvaujant Irenai Nivinskaitei, Algimantui Dikiniui, Vytautui Juodkai, Jonui Kelečiui ir Juozui Raudoniui. Meninę scenos apipavidalinimą paruošė Vytautas O. Virkau.

Nesileidžiant į smulkesnį minėjimo vertinimą, tenka pasakyti, kad šisai minėjimas buvo paruoštas meniškai ir kruopščiai. Vietos įvairiems atsitiktinumams, kaip dažnai nutinka mūsų minėjimuose, šį kartą nebuvo palikta. Kad rengėjai atsilankiusios publikos nebuvo pasiruošę dirbtinai, sentimentaliai graudinti, parodė ir Vytauto O. Virkau abstraktus, šviesiom

Lietuva Enciklopedijose

Jonas Jasaitis

Dažnai nusiskundžiame, kad apie Lietuvą mažai ir kartais klaidingai informuoja kitų kraštų žinių šaltiniai savo krašto gyventojus. Ypatingai mūsų krašto pažinimą ir žinių stoką pastebime mes patys gyvendami svetimuose kraštuose. Pastebime, kad net mokyklose naudojamuose vadovėliuose ir net mokslo veikaluose ne visada teisingai supažindinama su Lietuva.

Visos kultūringos tautos leidžia enciklopedijas. Enciklopedijos yra siauros, skirtos vienai kuriai žinijos šakai, arba bendrinės, apimančios visas žinijos šakas. Bendrinėse enciklopedijose pakankamai žinių randame ir apie atskiras tautas, jų kilmę, kalbą, kultūrą, istoriją. Netenka abejoti, kad visose bendrinėse enciklopedijose minima lietuviai ir Lietuva.

Apskritai, enciklopedijose, kai kalbama apie tautą ar valstybę, išryškinama pagrindinės tautinės savybės, kurių svarbiausios yra kalba, istorija, kultūra.

Atskirti nuo slavų

Pastebėtina, kad vakaruose išeinančiose enciklopedijose, naujesnėse laidose, lietuvių kalba atskiriama nuo slavų kalbų grupės. Amerikietiškoji Colliers' Encyklopedia liet. kalbą laiko svarbiausiu baltų šakos nariu Indo-Europiečių kalbų šeimoje. Šioje enciklopedijoje, palyginus, plačiai aprašoma lietuvių bendrinės kalbos išsivystymo eiga. Taip pat duodami lietuvių kalba kalbančiųjų skaičiai įvairiuose pasaulio kraštuose, kurie mums gali būti įdomūs, nes svetimų kraštų tarpe yra minimas ir Sibiras, tik nepažymėtas kalbančiųjų skaičius. Skaitoma, kad JAV yra 400,000, Brazilijoje 40,000, Argentinoje 35,000, Urugvajuj 10,000, Kanadoj 10,000, Anglijoj 12,000 ir kituose Vakarų Europos kraštuose 70,000. Šie duomenys yra to laiko, kai tremtiniai dar gyveno vakarų Europos valstybėse.

Encyklopedia Americana lietuvių kalbą pristato kaip senesnę už graikų, lotynų, germanų, keltų ir slavų kalbas ir, kad lietuvių kalba yra seniausia gyvų kalbų šeimoje. Prisimenamas vokiečių filosofo Kanto raštas lietuvių gramatikoje, kur Kantas siūlė, kad lietuvių kalba, kaipo raktas į filologiją ir istoriją, turėtų būti valstybės globoje.

Encyklopedia Britanica lietuvių kalbą pristato panašiai kaip ir jau minėtos enciklopedijos. Taip pat labai plačiai nušviestas bendrinės lietuvių kalbos susidarymo kelias.

Lietuvių kalbos pristatymu nuo angliškųjų enciklopedijų neatsilieka ir

---

spalvom atliktas scenos apipavidalinimas: spalvingos plokštelės ir nemažiau spalvinga mobilo imitacija. (Pirmoje dalyje ant vienos plokštės, einant Antano Škėmos įskaitytai magnetefono juostai, buvo projektuojama rašytojo nuotrauka. Šisai momentas gal ir sudarė viso minėjimo emocinio įspūdingumo viršūnę).

Nešabloniškas, neperkrautas, iš anksto iki visų detalių suplanuotas minėjimas galėtų turėti teigiamos įtakos į publikos susigrąžinimą minėjimams, jeigu ir kitų, būsimų minėjimų rengėjai juos organizuotų taip sąžiningai, kaip buvo organizuojamas Antano Škėmos, Jurgio Jaks-Tyrio ir Juditos Audėnaitės prisiminimas.

vokiečių Der Grosse Brockhaus, šveicarų Schweizer Lexikon ir prancūzų Larousse Du XXe siecle. Visose pripažįstamas lietuvių kalbos skirtumas, senumas ir svarbumas filologijos mokslui.

Apskritai enciklopedijose rašant apie atskirą tautą nemažai vietos skiriama jos literatūrai. Palyginus su kitais skyriais lietuvių literatūra aptariama labai trumpai.

Literatūra ir menas

Jau minėta Collier's enciklopedija lietuvių literatūrą paliečia plačiau nei kitos. Paminėta visa eilė mūsų senųjų ir nepriklausomybės laikais pasireiškusių rašytojų. Panašiai yra enciklopedijose Americana ir Britanica. Minėtosios, vokiškoji, šveicarų ir prancūzų enciklopedijos literatūrai vietos skiria mažiau nei angliškosios. Nei vienoje minėtų enciklopedijų nepristatomi mūsų naujieji išeivijoje subrendę rašytojai.

Schweizer Lexikon pristatant Lietuvą atskiru skyreliu nušviečia lietuvių dailę. Įdėta A. Galdiko paveikslo ir Vytauto statytos Zapyškio bažnyčios, kaipo pirmojo gotikos pastato Lietuvoje, nuotraukos. Iš lietuvių dailininkų mini: J. Aleškevičius (1777-1830) K. Šklėrius, Čiurlionis, Žemaitis, Varnas, Rimša, Zikaras, Galdikas ir Vienožinskis.

Kitos enciklopedijos dailei atskiro skyrelio neskiria.

Iš muzikų enciklopedijose minimi: Sasnauskas, Čiurlionis, Naujalis, Šimkus, Gruodis, Banaitis.

Apskritai, enciklopedijose mūsų kultūrinio gyvenimo pristatymui, palyginus su kitų tautų, arba ir mūsų tautos kitas sritis pristatančiais skyriais, skiriama labai mažai vietos. Bet užtat nemaža vietos skiriama mūsų istorijai.

Mūsų tautos istorija yra įvairi: iš atskirų kunigaikščių valdomų sričių junginio sudaryta vieninga ir stipri valstybė, jos galybės ir net valstybės žlugimas, vergija, kovos už laisvę, nepriklausomybės atgavimas ir praradimas, okupantų priespaudos ir pastangos išsivaduoti. Ir svetimose enciklopedijose istorijai ir, apskritai, kas liečia mūsų pastangas gyventi nepriklausomiems, skiriama nemaža vietos. Šie reikalai ir mums labai svarbūs ir jų pristatymas svetimiesiems reikšmingas.

Žvilgsnis į senovę

The American Peoples Encyklopedijoje sakoma, kad lietuviai 2,000 metų prieš Kristų gyveno prie Juodųjų jūrų ir keliavo link Baltijos. Collier's enciklopedija randa lietuvių tautos pėdsakus tik 1,500 metų prieš Kristų. Vėlesnių laikų lietuvių tautos istorijoje minimas Mindaugas ir jo apsikrikštijimas. Be Mindaugo suminėti: Gediminas, Kęstutis, Algirdas, Jogaila ir Vytautas. Encyklopedia Americana išvardina Lietuvos kunigaikščius be Kęstučio. Plačiausia ir tiksliausia mūsų kunigaikščių gadynę aprašo Encyklopedia Britanica. Britanica Kernavę pristato Mindaugo laikų Lietuvos sostine. Gediminas vadinamas imperijos, su sostine Vilniumi, statytoju, o Vytautas didžiuoju kariautoju ,troškusiu užkariauti Maskvą ir sunaikinti Aukso Hordą.

Prancūziškoji Du XXe siecle Gediminą pristato kaip Vilniaus įkūrėją.

Lietuvos praeičiai vokiškosios enciklopedijos skiria mažiau vietos nei angliškosios ir prancūziškoji.

Iki Vasario Šešioliktosios

Laikotarpiui nuo Lietuvos galybės sužlugimo iki nepriklausomybės atstatymo enciklopedijose vietos skiriama labai mažai. Taip pat pilnai neišryškinamos ir lietuvių tautos pastangos nepriklausomybę atgauti, bei priespaudų žiaurumai. Toks įvykis kaip spaudos draudimas net ne visose, plačiau apie Lietuvą rašančiose, enciklopedijose minimas.

Larousse Du XXe siecle pamini 1863 metų sukilimą, spaudos draudimą ir Muravjovą, pridedant jam ir Koriko vardą. Spaudos draudimą mini ir Encyclopedia Britanica.

Atgimimo laikotarpyje kaikuriose enciklopedijose randame laikraščius Aušrą, Varpą, Tėvynės Sargą, o taip pat Basanavičių ir Kudirką.

Nepriklausomybė ir okupacija

Nepriklausomybės laikotarpis, apskritai, pristatomas gana tiksliai. Ypatingai plačiai ir tiksliai nepriklausomybės laikotarpį atvaizduoja Encyclopedia Britanica. Pateikia daug Lietuvos gyvenimo statistinių davinių. Minimi valstybės kūrimo veikėjai: Smetona, Voldemaras, Stulginskis, Grinius, Šleževičius. Pasitaiko klaidų varduose. Mykolui Šleževičiui duotas Kazio vardas. Encyklopedia Americana Aleksandrą Stulginskį pakrikštijo Antanu.

Minimi Lietuvos valdžios pasikeitimai. Pastebėtina, kad nei vienoje enciklopedijoje nerašoma, kad Lietuvoje buvo diktatūra, ką mes patys dažnai su reikalu ar be reikalo linksniuojame. Schweizer Lexikon, po 1926 m. gruodžio mėn. 17 d. perversmo Lietuvos valdymosi formą vadina autoritetine demokratija.

Šiuo metu labiausia mums yra reikšmingas Lietuvos užgrobimas. Štai kaip Lietuvos okupaciją ir jos pasėkas pristato enciklopedijos.

Schweizer Lexikon pabrėžia Stalino - Hitlerio sutartį, o taip pat ir visas Sovietų - Lietuvos sutartis ir jų sulaužymą. Der Grosse Brockhaus Lietuvos okupaciją pristato taip pat kaip Stalino - Hitlerio susitarimo auką. Kad Lietuva yra prievarta įjungta į Sovietų Sąjungą ir, kad neša sunkų vergijos jungą pirpažįstama visose vakarų didžiosiose enciklopedijose, žinoma, pasitaiko ir retų išimčių.

Encyclopedia Americana pristatydama pirmuosius bolševikinius rinkimus Lietuvoje pabrėžia, kad Lietuvos komunistų partija niekada neturėjo daugiau kaip 2,500 narių. Taip pat pažymi, kad rinkimų metu nebuvo jokios balsuotojų registracijos, nors buvo paskelbta, kad 99.19% balsuotojų pasisakė už oficialiuosius išstatytus kandidatus. Čia enciklopedija pateikia mums labai įdomų ir plačiau pagarsinti vertą faktą, kad rinkimų davinius rusų žinių agentūra Londone paskelbė 24 valandomis anksčiau nei, kad baigėsi balsavimai.

Ta pati enciklopedia, plačiau nei kitos, paliečia 1941 metų birželio mėn. sukilimą prieš Sovietus prasidėjus Rusijos - Vokietijos karui. Šios enciklopedijos patiektomis žiniomis kai prasidėjo Sovietų Rusijos-Vokietijos karas vokiečiams žygiuojant į sovietų kontroliuojamą teritoriją, 125 000 lietuvių, priklausančių Aktyvistų Frontui, remiami 10,000 lietuvių kareivių, kurie buvo Raudonojoje armijoje, jau 23 birželio Kaune savo kontrolėje turėjo visas valdžios įstaigas ir radio stotį. Tuo laiku buvo apskelbta Lietuvos nepriklausomybė ir sudaryta Juozo Ambrazevičiaus pirmininkaujama Laikinoji Lietuvos vyriausybė. Šis sukilimas, padėjęs wermachtui išstumti rusus, jokiu būdu nebuvo provokiškas.

The American Peoples Encyklopedia, kuri skiria labai mažai vietos Lietuvai, mini, kad į Sibirą deportuota milijonas Lietuvių katalikų. Schweizer Lexikon pažymi, kad artinantis sovietų okupacijai didelis lietuvių pabėgėlių skaičius pasitraukė į vakarus.

Anglų kalba leidžiama Universal Jewish Encyklopedia pirmąją Lietuvos okupaciją vadina Lietuvos ir jos seseriškų valstybių okupacijos išbaigimu, nes okupacijos pradžia yra 1939 m. spalio mėnesis, įgulų įvedimas.

Liečiant žydus ši enciklopedia iškelia faktą, kad prasidėjus antrajam pasauliniui karui 1939 m. rugsėjo 1 d. Lietuva tapo viena iš nedaugelio valstybių priėmusi žydų pabėgėlius, o po Lenkijos žlugimo vienintelė tvirtovė

laisvo žydų gyvenimo ir kultūros rytų Europoje.

Peržvelgus keleta mums svarbių kraštų enciklopedijų galima konstatuoti, kad lietuvių tauta, valstybė, jos praeitis ir dabartis pristatoma teisingai. Tiesa, ne visose vienodai, nes ne visų enciklopedijų Lietuvos skyrių autoriai naudojo tinkamą medžiagą. Reikia laikyti, kad geriausią informaciją pateikia Encyclopedia Britanica. Apie Lietuvą ši enciklopedia medžiagą sėmėsi iš prof. Biržiškų, Naujokaičio, Vydūno, Jungferio ir kt. lietuvių autorių veikalų. Ne visos enciklopedijos nurodo kokią medžiagą naudojo Lietuvos skyriaus autorius. Viena pastebima, kad naujose enciklopedijų laidose Lietuva pristatoma daug geriau ir tiksliau nei senose. Iš to aišku išvada — enciklopedijoje rašantieji daugiau naudojosi mūsų autorių medžiaga.

Jei galime pasidžiaugti, kad iki šiol daugumoje enciklopedijų ir lietuvių tautos reikalai tinkamai nušviečiami, tai ateitis kelia rūpestį. Enciklopedijų laidos kartojasi, medžiaga papildoma, praplečiama. Todėl ir mes turime stengtis, kad būtų tinkamos ir vertingos medžiagos svetimomis kalbomis, kuria enciklopedijų bendradarbiai galėtų naudotis. Jau dabar kai kuriose enciklopedijose bendradarbiauja ir mūsų mokslininkai. Būtų labai naudinga, kad amerikietiškose mokyklose dėstantieji mūsų jaunieji mokslo darbuotojai rastų kelius tapti vienos ar kitos enciklopedijos bendradarbiais.

Apskritai informacijų apie Lietuvą, o ypatingai mokslinę vertę turinčių veikalų mums labai trūksta. Ir ši kelių enciklopedijų apžvalga tebūna paskatinimas tokiais veikalais pasirūpinti.

Naudota: Collier's Encyclopedia, The Universal Jewish Encyclopedia, The Encyclopedia Americana, Encyclopedia Britanica, New International Encyclopedia, The Americana Peoples Encyclopedia, Der Grosse Brockhaus, Schweizer Lexikon, Larousse Du XXe siecle, La Grande Encyclopedie.

Į LAISVĘ ŽENGIA Į DVIDEŠIMTPIRMUOSIUS METUS

1941 — 1962. Lietuvoje — Amerikoje

Su 1962 m. pradžia rezistencijos žurnalas Į Laisvę pradeda dvidešimtpirmuosius metus. Istorinėje tekmėje tai nedidelis laikotarpis. Betgi paskutinieji 20 metų išskirtini iš normalaus gyvenimo. Karas, okupacijos, rezistencija pogrindyje, tremtis, emigracija.

Į Laisvę nueitas kelias — rezistencijos kelias, kovos kelias, erškėčiuotas kelias. Saulėtų dienų Į Laisvę neturėjo. Laisvės prošvaistė, sušvitusi po 1941 m. lietuvių tautos sukilimo, buvo trumpa. Nacinis okupantas užgniaužė Lietuvos laisvę ir Į Laisvę. Bet Į Laisvę išliko gyva ir gaji pogrindyje, tarnaudama tiems patiems idealams.

Kovos kelilas dar nebaigtas. Jei Į Laisvę neturėjo šviesių dienų, tai prie jos telkėsi darbo ir pasiaukojimo žmonės. Tokie buvo pirmieji redaktoriai, leidėjai, bendradarbiai, platintojai, skaitytojai.

Jaunas akademikas, pirmasis Į Laisvę platintojas Kaune, dar gatvėse šūviams tebeaidint, taip pasakoja pirmuosius Į Laisvę platinimo įspūdžius:

— Vienos Kauno ligoninės šoferis ir aš su tos ligoninės mašina atvykome prie Į Laisvę pirmojo numerio egzemplioriaus. Išvažiavom platinti. Pavojų pajutom prtie Kauno geležinkelio stoties. Gatvėse dar tebeaidėjo šūviai. Darbininkai su džiaugsmu vartė

L. F. B. Chicagos apygardos surengto rašytojų pagerbimo svečių dalis. Kalba V. Ramonas. Iš k. į d. dr. J. Meškauskas, Marija Ambrozaitienė, kun. dr. A. Juška, Nijolė Baronienė, Al. Baronas, kun. dr. A. Baltinis, kun. Pr. Garšva, už jo — vakarui vadovavęs dr. P. Kisielius. Priekyje matyti inž. M. Kvedaras, Vitalija Baleišytė, rašyt. C. Grincevičius.

Į Laisvę puslapius. Patarė nevykti į Šančius, nes ten vyko susišaudymai. Mes nuvykom ligi A. Panemunės tilto. Pakeliui palikom daug Į Laisvę egzempliorių. Panemunės nepasiekėm. Per Kauną pasukom į Vilijampolę. Buvom įspėti, jog Vilijampolė dar neišvalyta. Nusprendėm važiuoti. Šoferis paklausė ar aš galėčiau valdyti mašiną, jei jis būtų sužeistas. Atsakiau — truputį galiu. Laimingai pervažiavome tiltą ir Į Laisvę paskleidėme Vilijampolės gyventojams ir ten budintiems partizanams. Į Laisvei pareigą atlikom. Matėm skaitytojų entuziazmą ir džiaugsmo ašaras.

Į Laisvę pogrindyje informavo tautą apie naujojo okupanto užmačias. Redaktoriai, bendradarbiai ir platintojai nebuvo išaiškinti.

Žurnalas Į Laisvę Amerikoje atgimė 1953 m. Savo tikslus Į Laisvę taip nusakė:

„Į Laisvę laikraštis pasirodė 1941 m. birželio 24 — į antrą dieną Lietuvių Aktyvistų Frontui pašaukus tautą sukilti prieš sovietinį okupantą; pirmą dieną po Laikinosios Vyriausybės paskelbimo.

Į Laisvę turėjo leistis pogrindin ir iš ten gaivinti tautoje pasipriešinimo bei laisvės dvasią, kai antrasis okupantas, nacinis,sutrukdė laisvosios Lietuvos suvereniniams organams tėvynėje veikti.

Į Laisvę buvo blykestelėjusi tremtyje, Vokietijoje.

Į Laisvę atgaivinam dabar laisvoje, turtingoje ir svetingoje Amerikoje, kad palaikytume tremtyje rezistencijos ir budėjimo dvasią — kokią turėjo pirmieji Į Laisvę leidėjai, rašytojai, platintojai, daugumas jau savo gyvybę dėl laisvės atidavę.

Į Laisvę leidžiame, pasiryžę būti ištikimi jiems — ten žuvusiems, žūstantiems ir tebekovojantiems — draugams, pažįstamiems ir nepažįstamiems, bet BROLIAMS. LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIAI".

Tų pačių idealų vedina ir stiprinama Į Laisvę pradeda dvidešimtpirmuosius metus — gyventi, kovoti, nepavargti.

VASTYBĖS DEPARTAMENTO PAAIŠKINIMAS PABALTIJO KLAUSIMU

Ar Lietuva, Latvija ir Estija tradiciniai Sovietų Sąjungos kraštai?

Paskutiniuoju metu Valstybės departamentas dviem atvejais padarė pareiškimus Pabaltijo valstybių klausimu. Pirmasis atvejis iškilo, kai Atstovų Rūmų narys Derwinsky padarė priekaištus Valstybės departamentui, kad jis Pabaltijo valstybes laiko tradiciniais Sovietų Sąjungos kraštais. Antrą kartą Valstybės departamentas Pabaltijo kraštus paminėjo Latvijos nepriklausomybės šventės proga. Valstybės sekretorius Dean Rusk pasirašytame ir Latvijos atstovui Washingtone atsiųstame laiške pareiškė, kad JAV nepripažįsta Latvijos, Lietuvos ir Estijos pavergimo ir išreiškia viltį, kad tie kraštai laisvę atgaus. Šis pareiškimas skelbtas visoje lietuvių spaudoje. Sustokime ties pirmuoju atveju, kuris lietuvių visuomenei mažiau žinomas.

Valstybės departamentas pagal tradiciją atsako visiems, kurie į jį kokiu nors reikalu kreipiasi. Po kongresmano Derwinsky minėto pareiškimo lietuvių laiškai Valstybės departamente pagausėjo. Iš Valstybės departamento atsakymų būdingesnis atsakymas dr. A. Taruliui, kuriame pats departamentas reiškė norą, kad jo pareiškimas pasiektų lietuvių visuomenę.

Koks Valstybės departamento nusistatymas

"Aš turiu atsakyti į jūsų laišką, rašytą 1961 lapkričio 1 (Valstybės) Sekretoriui, kuriame jūs pasisakote dėl Valstybės departamento priskiriamo nusistatymo, kad Lietuva, Latvija ir Estija yra tradicinės Sovietų Sąjungos dalys. Šis nusistatymas buvęs tariamai departamento praneštas Atstovų Rūmų tvarkos komitetui.

Jūs esate visai tikslus, kad tas nurodymas nereiškia Valstybės departamento nusistatymo. Valstybės departamentas niekada nėra davęs pareiškimo, kad bet kuri iš Pabaltijo valstybių yra tradicinė Sovietų Sąjungos dalis. Jungtinių Valstybių vyriausybė nepripažįsta sovietinės aneksijos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Mes laikome, kad tiem kraštam jėga buvo atimtos jų tautinės nepriklausomybės. Jų buvusių nepriklausomų vyriausybių diplomatiniai atstovai užsieniuose yra pripažįstami mūsų vyriausybės ir eilės kitų".

Ką departamentas buvo rašęs Atstovų Rūmų tvarkos komitetui

Savo atsakyme departamentas cituoja ištrauką, ką buvo rašęs Atstovų Rūmų tvarkos komitetui Pabaltijo valstybių klausimu:

"Jungtinių Valstybių vyriausybės nusistatymas pasilieka aiškus ir tvirtas — Sovietų dominavimo kitiem kraštam sovietinio bloko ribose nepripažinti status quo kaip nuolatinės padėties. Ši vyriausybė yra aiškiai pripažinusi ir remia šių tautų teisę į tautinę nepriklausomybę, į savo pačių laisvai pasirinktą valdymąsi, į naudojimąsi pagrindinėm žmogaus teisėm bei laisvėm. Jungtinių Valstybių vyriausybė jų reikalu yra giliai ir nuolat susidomėjusi, ir Valstybės departamentas kreipia nuolatinį dėmesį per eilę metų į politinę akciją, skirtą šiam dėmesiui perduoti tų sričių gyventojam".

Valstybės departamento sugestijos

"Atsižvelgdamas į jūsų sugestiją, kad mūsų atsakymo į jūsų laišką paskelbimas galėtų būti naudingas baltų kilimo amerikiečiam informuoti apie Valstybės departamento nusistatymą šiuo reikalu, prašau jaustis visiškai laisvas panaudoti šį laišką tinkamu būdu, kuris būtų naudingas departamento nusistatymui išaiškinti".

Laišką pasirašė **Temple Wanamaker,** viešosios tarnybos direktorius.

LIETUVOS LANKYTOJAI PRIEŠ PAGUNDĄ

Pertempti nervai dėl diplomatinės padėties. — Įskilusi vienybė dėl klausimo: imtis akcijos ar ne

Prieš porą metų leista lankytis iš Vakarų ir į Vilnių. Po eilės užsieniečių korespondentų pavyko apsi'lankyti ir keletui lietuvių. Apsilankius natūralu įspūdžiais pasidalyti spaudoje. Tačiau lietuviai patriotai, tenai lankęsi, atsidūrė kitokioje padėtyje nei komunistinio galvojimo turistai. Pastariesiem natūralu papasakoti tai, kas jiem buvo oficialių pareigūnų papasakota ir parodyta. Jie tai ir pakartojo grįžę. Lietuviui patriotui, pažįstančiam, kiek skiriasi sovietinė dekoracija ir už jos esanti tikrovė, sąžinė vargiai leis tenkintis tuo dekoratyviniu vaizdu. nes jis skirtas klaidinti. O jei jam pasisekė ką patirti ne iš oficialių šaltinių, vargiai jam leis saugumo jausmas skelbti tai, kas yra anapus oficialių dekoracijų. Jo atvirumas virstų inkriminuojama medžiaga tiem, su kuriais jis ten buvo susitikęs Gal tokios medžiagos skelbimas pasunkintų ateičiai dar ir kitų kelionę. Tikslingiausia tokiam keliautojui išvada — pamatyti, patirti ir patylėti. Tačiau žmogiška yra ten buvojusius ir grįžusius pakamantinėti Žmogiška tokiai kamantinėjimo pagundai ir pasiduoti. Kas išeina be'gi iš tokio pasidavimo, iliustravo Jokūbo Stuko ir Salomėjos Narkeliūnaitės pasikalbėjimas per radiją, paskelbtas **Vienybės** ir **Nepriklausomos Lietuvos.** J. Stukas klausė:

„Bet aš, Salomėja, būdamas Lietuvoje, drąsiai galiu pasakyti, kad nesutikau nė vieno žmogaus, kuris būtų patenkintas ta tarybine santvarka... Bet ar jūs nematėte troškimo pakeisti tą santvarką?"

S. N. atsakė:

„Na, klausykit, susitinki pažįstamą, su kuriuo kartu dirbęs, viską. Jis dabar pasakoja. Jis dirba ten, bet šitokių, kad sakytų, ot, jūs taip darykit, ar mums taip čia yra... Mes tokių... Aš manau, gal jie irgi varžėsi. Nu, žinot, vistiek kaip čia dabar".

Jeigu paklausėjo nesiskaityta su realia tikrove nusakant žmonių nusistatymą apie santvarką (argi galima tikėti, kad sutiktam nepažįstamam žmogui kas pasakotųsi savo nusistatymus!) tai atsakytojos vengta iš viso kas nors pasakyti, ir to rezultatas — tie jos gausūs žodžiai be jokios minties.

Tie žodžiai rodo, kad debiutas per radiją buvo apgailėtinas apsijuokimas. Bet Salomėja Narkeliūnaitė nepasidarė tokios išvados ir toliau panašios krypties pranešimus jau ėmė demonstruoti visuomenėje, juos iliustruodama filmu. Nenuostabu, jei susilaukė griežtai neigiamos reakcijos. „Tai komunistinė propaganda, tik išvirkščia forma... Jau nekalbant apie vyresniuosius, jaunimui žiūrėti panašius filmus **ir nepaaiškinti tikros tiesos** (m. p. Į Laisvę) — tai mirtis".

Darbininkas.

S. Narkeliūnaitei niekas priekaištų nedarė dėl jos kelionės į Lietuvą. Reakcija kilo, kai grįžusi Amerikos lietuvių kolonijose pradėjo daryti pranešimus ir rodyti filmus. Jos pranešimuose Lietuva graži, nors ir svetimųjų valdoma. Apie pavergtą, kenčiančią ir okupantui tebesipriešinančią

Lietuvą nekalba, nors okupantas Lietuvą plėšia, rusina, komunistina. Nė žodelio apie eilę metų vykdytus baisiuosius masinius trėmimus, apie ištremtųjų kančias, darbo sąlygas ir mirtį Sibire, apie didvyrišką partizanų pasipriešinimą, kovas, partizanų lavonų niekinimą miestelių aikštėse, — lyg to nebūtų buvę...

Daug bažnyčių tik neveikia (pats švelniausias žodis bažnyčių uždarymui apibūdinti), bet nepasako, koks neveikiančių bažnyčių išniekinimo laipsnis, kas dabar jose yra — sandėliai, šokių salės, krautuvės?... Dar blogiau, kai sutinka atsakyti į klausimus, gerai žino, kokios rūšies klausimai bus, bet į juos atsakyti negali. Komunistinė propaganda kartais daugiau ir atviriau pasako — kad kovose krito per 30.000 partizanų, nors jiems ‚banditų" vardą priskiria.

Panašiai ir su filmais. Rodomos Vilniaus bažnyčios, bet jos tolimoje praeityje statytos, jų vaizdus matome albumuose Kur šiandieninis Vilnius. kur žmonių judėjimas Vilniaus gatvėse, kas parodytų Vilniaus gyvenimą ir nuotaikas 1961 metais? Argi S. Narkeliūnaitei į Vilnių atvykus Vilniaus gyventojai išlakstė ar pasislėpė, net ir okupantai rusai?

Ar į Lietuvą važiuosi su akiniais ar be akinių, su filmų aparatais ar be jų, vistiek nieko nematysi ir grįžęs nieko nepasakysi. Tinka pasakymas: Lietuvoj buvau — Lietuvos nemačiau,

* * *

Viena tema spaudoje aprimo — tai "kultūrinio bendradarbiavimo su kraštu". Ji tokia spirginanti buvo prieš metus. Ji įnešė nervingumo į mūsų spaudą. Šiemet **Lietuvių Dienos** pravedė anketą, iš kurios matyt, kad padėtis gerokai išaiškėjus, jog "mainai" galimi tik vienos krypties, ir dėl to "kultūrinių mainų" šalininkų idėjos toje anketoje nesireiškė. Nepasirodė nė žadėtasis tos krypties veikėjų žurnalas. Kai kurie jo buvę skelbti iniciatoriai nuėjo į komunistinę spaudą; kai kurie susilaikė nuo šios temos, o kiti visai pasitraukė nuo spaudos darbo. Šiais metais laisvoji lietuvių spauda buvo nervingai jautri kitai temai: ar Amerika liks ištikima savo tradicijai nepripažinti Baltijos valstybių įjungimo į Sovietų Sąjungą? Nerimą kėlė New Frontier nauji užsienių politikoje žmonės, tarp kurių buvo ieškančių koegzistencijos su komunistiniu pasauliu. Nerimas virto diskusija, kai L. C. Sulzberger (N. Y. Times) atnaujino siūlymą daryti mainus: už ramybę Berlyne pripažinti Baltijos valstybių įjungimą. Šis nerimas su atpalaiduotais nervais labiausiai rodėsi **Nepriklausomos Lietuvos** ir **Naujienų** polemikoje: N. L. rėmė piketus prie N. Y. Times, Naujienos laikė tai spaudos laisvės varžymu. Polemiką sekusiam susidarė įspūdis, kad spauda turi teisę reikšti savo nuomonę, taip lygiai ir piketininkai turi teisę savo nuomonę reikšti. Tačiau jei piketuose buvo gailma pasigesti susivaldymo, tai jo būtum norėjęs daugiau ir šioje lietuviškoje polemikoje.

Antru kartu visų nervus padilgino Illinois kongresmano Derwinskio laiškai Chicagos Altui ir New Yorke Pavergtų Europos Tautų Seimui. Juose informavo, kad valstybės departmentas nelinkęs laikyti pavergtom tautom tokių tautų kaip Estija, Latvija, Lietuva, Gruzija, Ukraina ir kt. Lietuvos atstovas Washingtone lankėsi departamente ir Kongrese. Iš to, ką ten patyrę, du dalykai buvo aiškūs: valstybės sekretorius Rusk savo neigiamame pasisakyme dėl Kongreso nuolatinės komisijos pavergtų tautų reikalams nebuvo minėjęs Baltijos valstybių; antra, Baltijos klausimų klausimas naujai iš viso nebuvo svarstytas. Tik spėta šį paaiškinimą paskelbti spaudoje, tuojau pat Vliko pirmininkas per **Vienybę** aliarmavo, kad anglosaksų sutarta didelė grėsmė Bal-

tijos valstybių diplomatinei padėčiai. Nuvykęs į departamentą drauge su Lietuvos atstovu išgirdo tuos pačius raminimo žodžius. Tada sujudimas saviškių tarpe: kam reikėjo aliarmuoti? Atsakomybę Vliko pirmininkas sumetė laikraščiui, tas grąžino Vliko pirmininkui.

Grįžtant prie kongresmano Derwinskio laiškų — jisai pasisakė, kad Baltijos kraštus jis implikavo tarp tų, kurių departamentas nelaiko pavergtais kraštais. Laiškuose nė nebuvo pasakyta, kad valstybės sekr. Rusk taip rašęs Kongresui. Bet galima prielaida, kad jis implikavo iš kitų departamento pareigūnų pareiškimų. **Darbininkas** čia atkreipė dėmesį, kad gali departamento atskiri žmonės turėti skirtingas nuomones ir savo nuomones perduodami sudaryti įspūdį, lyg tai departamento nuomonė. O su nusiteikimais nekreipti dėmesio į Baltijos valstybių skirtingesnę politinę padėtį nei Ukrainos ar Gruzijos departamente yra žmonių. Tie, kurie gamino valstybės departamento vardu brošiurą "Background Berlin — 1961" žemėlapyje nevengė neišskirti Baltijos valstybių sovietinėje erdvėje, skaitydamiesi su sovietinio valdymo faktu ir tik pažymėdami apačioje, kad žemėlapyje nubrėžtos sienos nebūtinai reiškia, jog yra Amerikos pripažintos. Visame šiame nervingame sujudime dėl diplomatinės padėties optimistiškiausiai laikėsi **Naujienos,** kategoriškai atmesdamos visus galimus esamus politinės padėties pasikeitimus. Kitoje pusėje stovėjo **Dirva,** toliausiai prileisdama pakitimo galimumus.

Viena ir vieninga buvo nuomonė dėl Kuchel-Lipscombo rezoliucijos, kuria Kongresas turėtų paraginti vyriausybę kelti Lietuvos klausimą J. Tautose. Pirmiausia apie tai paskelbė Altas ir pritarė visu šimtu procentų. Rezoliucijai pritarė ir kiti, sudarydami rezoliucijai remti komitetą, vadovaujamą iš Los Angeles. Greitai iš bendros akcijos išsiskyrė Alto sekretoriaus redaguojamos **Naujienos** ir ėmėsi akcijos sulaikyti nuo paramos rezoliucijai. Kita spauda rėmė kaip ir seniau. Ypačiai komitetas rado savo pareiškimam atviras skiltis **Darbininke.** Rugsėjo mėnesį prie Naujienų prisidėjo Talkos pirmininko pareiškimai **Dirvoje.** Tuo tarpu tą pat mėnesį įvykusioje katalikų leidžiamos spaudos konferencijoje buvo pakartotas **Drauge** paskelbtas bendras pasisakymas už paramą rezoliucijai ir akcijai už ją.

Kas čia lietuvius išskyrė? Naujienų ir Talkos pirmininko argumentai maždaug sutapo: dabartinė politinė padėtis yra tokia, kad Kongrese rezoliucija nebus priimta; o jei būtų priimta, tai vyriausybė nesiims jos vykdyti; o jei ir imtųsi, tai daugiau pagrindo yra tikėti, kad J. Tautos priims sprendimą, kuris bus palankesnis Sovietams nei Lietuvai. Antroji pusė griovė tuos argumentus analogijos pavyzdžiais: jei bijom, kad Kongresas ar vyriausybė rezoliucijos nepriims ar nevykdys, tai nevykdys nė Vasario 16 ar Birželio 14 priimamų ir vyriausybei siunčiamų rezoliucijų, o vis tiek jas siunčiame ir, tai darydami, gerai darome; jei Sovietai bijotų, kad jų siūlymai nebus priimti J. Tautose, tai jie nekeltų komunistinės Kinijos klausimo; jie žino, kad kasmet jų keliamas klausimas atidedamas, o betgi kasmet kelia ir, atrodo, su pasisekimu: jie išpopuliarino savo reikalą. Ir Lipscombo - Kuchelio rezoliucija turės bent tiek prasmės, kad ji duoda progą didesniam skaičiui amerikiečių priminti apie Lietuvos padėtį ir neleisti klausimui liktis tyloje.

Naujienos ar kas kitas, pasisakydami prieš Lipscombo - Kuchelio rezoliuciją, galėjo turėti ir kitų motyvų. Pvz Naujienos užsiminė, kad departamentas tam priešingas ir kad departamento to nusistatymo reikia paisyti. Rezoliucijos rėmėjai, atsiliepdami į šį argumentą, pritaria, kad vyriausy-

Sukilimo sukakties minėjimas Clevelande

Prof. Juozas Brazaitis, Lietuvos Laikinosios vyriausybės švietimo ministeris ir ėjęs ministerio pirmininko pareigas, Lietuvių Fronto Bičiulių Tarybos pirmininkas, Darbininko redaktorius gruodžio 3 d. buvo pakviestas į Clevelandą pagrindiniu kalbėtoju minint 1941 m. lietuvių tautos sukilimo 20 metų sukaktį. Minėjimas pradėtas 10:30 val. Šv. Jurgio bažnyčioje prieš pamaldas padedant gyvų gėlių vainiką prie paminklinės lentos, dalyvaujant organizacijoms su vėliavomis, veteranų ginkluotai sargybai, čiurlioniečių chorui. Vainiką padėjo prof. J. Brazaitis, jautrią maldą už kritusius dėl Lietuvos laisvės sukalbėjo kun. Gutauskas, S.J. Dešimčiai vėliavų išsirikiavus prieš altorių šv. mišias dienos intencija atnašavo svečias iš Čikagos jėzuitas tėvas Gutauskas, kuris pasakė ir pamokslą. Pamokslininkas lietuvių sukilimą ir kovą prieš nepalyginamai stipresnį priešą prieš 20 metų apibūdino žodžiais: "Kovotojai už laisvę, tiesą ir tautą ne tik žmonių akyse yra didvyriai ir pažibos, bet ir Dievo akyse stovi aukštai". Bažnyčia buvo pilna besimeldžiančių, darniai skambėjo chorų giesmės. Po pamaldų sugiedotas Lietuvos himnas.

Vakare lietuvių salėje įvyko iškilmingas sukilimo minėjimas. Minėjimą rūpestingai apgalvota tvarka pravedė minėjimui rengti komiteto pirmininkas muz. Alfonsas Mikulskis. Sukilimo paskelbtą atsišaukimą į tautą, prieš 20 metų Levo Prapuolenio paskelbtą per Kauno radiją, perskaitė Juozas Stempužis. Komiteto pirm. Alf. Mikulskis perskaitė Laikinosios vyriausybės min. pirmininko Kazio Škirpos sveikinimo raštą, kuriame laisvės kovų veteranas pabrėžė, kad 1941 m. lietuvių tautos sukilimas įeina į lietuvių tautos garbinguosius istorijos lapus. Tai vienas iš pačių herojiškiausių įvykių. Šis sukilimas paliko neužmirštamą testamentą — tęsti laisvės kovą 1941 m. sukilimo dvasioje. 1941 m. lietuvių tautos sukilimas yra vienintelis tos rūšies sukilimų, kuris tą kovą buvo laimėjęs.

Laikinosios vyriausybės švietimo ministeris ir faktinasis ministeris pirmininkas prof. Juozas Brazaitis savo kalboje sugretino 1831, 1863, 1905 metų sukilimus su savanorių žygiais 1919 - 1921 metais ir visuotiniu lietuvių tautos sukilimu 1941 m. birželio mėnesį. Atskleidęs dokumentinę medžiagą prof. J. Brazaitis prisiminė tuos, kurie subrandino ir įvykdė sukilimą. Sukilimui dirvą paruošė antikomunistiniai lapeliai ir slaptoji spauda, parengta ir platinama patrijotinių organizacijų, studentų, moksleivių. Antikomunistinis judėjimas — pasi-

bės galva prezidentas stojo už tautinio apsisprendimo vykdymą tarptautiniuose santykiuose; rezoliucijos rėmėjai stoja, kad ta prezidento idėja būtų taikoma ir vykdoma visuotinai — net tik Afrikoje, bet ir Baltijos kraštuose.

Tai svarbūs klausimai. Nenuostabu, kad reaguojama į juos kartais nervingai ir skirtingai. Būtų geriau, jei reagavimas būtų suderintas ir vieningas. Ta prasme dėmesio verta pastanga suderinti kai kuriais klausimais katalikų leidžiamos spaudos nuomones. Jei tai bus pasiekta, bus laimėjimas. Bet tai pradžia. Jei ji bus gera, galima būtų mėginti derintis ir su kitų leidžiama spauda ir susiderinti. Tai galima, siektina. Ir tai būtų naujas pozityvus žingsnis.

priešinimas reiškėsi visame krašte. Į jį jungėsi visa tauta, jaunoji karininkija, studentija, darbininkija. Nepriklausoma Lietuva išaugino tokią dvasią, kurios okupantas nepajėgė sunaikinti. 1941 m. sukilimo herojai — nežinomieji. Kalbėtojas sustojo ties eile didvyrių. "Jų kraujas neišgaravo be atminimo. Juo tamsesnė naktis, tuo šviesiau šviečia žiburiai".

Meninėje dalyje prie įspūdingų dail. V. Raulinaičio dekoracijų buvo suvaidintos ištraukos iš Z. Dzukaičio dramos **Miško broliai.** Vaidino V. Žilionytė, Z. Pečkus, V. Plečkaitis, R. Apanavičius, I. Gatautis. Režisavo Z. Pečkus. Lietuvos partizanų dainas dainavo Čiurlionies vyrų choras, ved. muz. Alfonso Mikulskio.

Minėjimas gražiai pasisekė. Žmonių buvo perpildyta bažnyčia ir salė. Gauta daug sveikinimų. Išleistoje programoje skaitome Lietuvių Bendruomenės Tarybos Prezidiumo "Sveikinimus sukilimo vadams ir dalyviams, gynusiems lietuvių tautos gyvybę ir garbę". Kritusiųjų laisvės kovotojų ir partizanų minėjimą su savo vėliavomis pagerbė amerikiečių — lietuvių veteranų kuopa, romoviečiai, skautai, ateitininkai, neolituanai, budžiai.

● **Juozas Kralikauskas** laimėjo 11-tąjį Draugo romano konkursą. Premijuotas romanas Titnago ugnis yra istorinis. Autorius, gim. 1910 m., yra išleidęs jau trejetą knygų.

Dr. Zigmas Brinkis, Į Laisvę žurnalo bendradarbis, lapkričio 23 d. susižiedavo su inž. **Žibute Balsyte.** Jungtuvės numatomos ateinantį pavasarį. Dr. Zigmas Brinkis baigia chirurgijos rezidenciją Illinois Masonic ligoninėje. Studijas pradėjo Vokietijoj, jas tęsė Prancūzijoj, atvykęs į JAV išlaikė valstybinius medicinos daktaro egzaminus. Gyvendamas Europoje aplankė daugelį kraštų — Belgiją, Olandiją, Portugaliją, Ispaniją, Italiją, Šveicariją. Vartoja visas pagrindines Vakarų Europos kalbas. Žibutė Balsytė, gavusi inž. laipsnį, dabar Čikagoje ruošiasi magistro laipsniui inžinerijoje. Abu yra aktyvūs visuomenininkai ir dalyvauja įvairiose organizacijose.

Į Laisvę Administratoriui **inž. Viktorui Naudžiui ir Aldonai Kanaukaitei,** sukūrusiems lietuviškos šeimos židinį, daug laimės ir saulėto gyvenimo linki

Į Laisvę Redakcija
ir
Lietuvių Fronto Bičiuliai

Dr. Albertas Aviža, eilę metų dirbęs Manteno, Illinois, ligoninėje, su šeima persikėlė į Ohio.

Inž. Julius Jodelė, Los Angeles Alto skyriaus pirmininkas ir Kuchel-Lipscomb Rezoliucijai remti komiteto lietuvių sk. pirmininkas, gruodžio mėn. lankėsi Čikagoje, Bostone, New Yorke.

Juozas Tysliava, poetas, Liet. Rašytojų dr-jos pirmininkas ir Vienybės redaktorius mirė staiga širdies smūgiu Brooklyne, 1961 lapkričio 11 d. Buvo gimęs 1902 m. lapkričio 1 d. Geisteriškių km., Keturvalakių valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje. Pirmas jo poezijos rinkinys Žaltvykslės išėjo 1922 m. Toliau pasirodė Traukinys, 1923, Nemuno rankose, 1924, Auksu lyta, 1925, Tolyn, 1926, ir Poezija 1935 m. Pastaroji knyga išleista Amerikoje. Lietuvoje dirbo Eltoje, Lietuvos Aide, buvo Keturių Vėjų kolektyvo narys. Kaip švietimo ministerijos stipendininkas buvo nuvykęs į Paryžių, kur išėjo jo eilėraščių vertimas prancūzų kalba, 1926 m. Į Ameriką atvyko 1932 m. ir nuo 1933 m. redagavo Vienybę. Be to, 1939-41 m. redagavo žurnalą Lietuvą. Juozas

Tysliava buvo taip pat ir visuomeninkas, tačiau didžiausia dvasinį kapitalą susikrovė kaip poetas, kurio skambūs ir nuotaikingi eilėraščiai buvo dedami chrestomatijose kaip pavyzdžiai. Reikėtų išleisti jo poezijos rinktinę.

Lietuvių Fronto Bičiulių Chicagos apygardos suruoštas premijas laimėjusiems bičiuliams pagerbti pobūvis įvyko lapkričio 19 d. Chicagoje, Gold Coast salėje, Marquette Parke. Dalyvavo apie pusantro šimto svečių. Pobūvį pradėjo LFB Chicagos apygardos pirm. St. Džiugas, pakviesdamas maldai sukalbėti kun. dr. A. Jušką. Pobūviui vadovavo dr. P. Kisielius, žodį apie autorius tarė Ben. Babrauskas. Po to kalbėjo premijas laimėjusieji autoriai V. Ramonas, kun. dr. A. Baltinis. Al Baronas tarė humoristinį žodį. Albinas Valentinas paskaitė nuotaikingą humoristinį autorius aptariantį žodį. .Sveikino dr. K. Ambrozaitis ir dr. J. Meškauskas. Po trumpos neoficialiosios dalies buvo gražiai pasilinksminta.

Juzo Girniaus knyga Tauta ir tautinė ištikimybė, kurią išleido Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Remti, jau baigiama išparduoti. Juozo Girniaus knygą teigiamai įvertino lietuviškoji spauda ir visuomenė. Knyga susilaukė pažymėtino pasisekimo. Fondo išleistoji Vytauto Mačernio Poezija taipgi susilaukė pasisekimo. Minėtų knygų įsigijimo reikalu kreiptis Fondo iždininko adresu: **Į Laisvę Fondas**, 7238 So. Francisco Ave., Chicago 29, Illinois.

Fondas išleidžia naujus leidinius. 1962 m. pradžioje pasirodys Juozo Daumanto Partizanai, kurią paruošė prof. Juozas Brazaitis. Partizanų išleidimas skirtas lietuvių rezistencijos 20 metų sukakties atžymėjimui. Partizanai — dokumentinė knyga apie Lietuvos partizanų kovas 1945-1951 metais. Vasarą bus išleistas naujas Juozo Girniaus veikalas Žmogus be Dievo.

Sol. Jono Vaznelio rečitalis, įvykęs gruodžio 10 d., Jaunimo Centre Chicagoje, susilaukė pasisekimo. Atsilankė apie 600 svečių, kurie turėjo progos išgirsti eilę lietuvių ir kitų tautų kompozitorių kūrinių ir taip pat operų arijų. Solistas buvo sutiktas labai šiltai ir, muzikų nuomone, rečitalis meniniu požiūriu buvo geras. Akompanavo muz. A. Kučiūnas. Sol. Jonas Vaznelis yra vienas iš tų nedaugelio talentų, kuris išaugo tremtyje, praturtindamas mūsų solistų eiles. Jaunas solistas yra gražiai pasireiškęs ne tik lietuvių visuomenėj, bet Chicagos Lyric operoj, taip pat keletą sezonų turėjo operoj solisto vaidmenis. Žinant, kaip vyrams, dėl nuolatinio rūpesčio tiesioginiu pragyvenimu, yra gana sunku rūpintis savo kaip solisto lygio kėlimu ar išlaikymu, Jono Vaznelio ryžtas ir pasisekimas yra visiems lietuviams brangus, liudijąs, kad lietuviai yra išvystę daugeriopą kultūrinę rezistenciją. Vaznelio rečitalio rengimo komitetą sudarė: dr. Petras Kisielius, Margarita Momkienė, Jonas Paštukas, Vytautas Radžius, prof. Balys Vitkus.

Stasys Butkus, ilgametis Kario redaktorius, mirė Brooklyne 1961 m. gruodžio 11 d. Velionis buvo ne eilinis vyras. Jis buvo pirmasis nepriklausomos Lietuvos kareivis, nes 1918 m. pirmasis įsiregistravo ir įstojo į atkuriamą Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo nepriklausomybės karuose ir už narsumą buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi. Lietuvos nepriklausomybę iškovojus, beveik visą amžių dirbo Kario žurnale, kaip sumanus sekretorius, reikalų vedėjas, redaktorius. Lietuvoje buvo suredagavęs keletą knygų, o prieš keletą metų išspausdino atsiminimų knygą Vyrai Gedimino kalne. Mirė sulaukęs 64 m. Buvo gimęs Kurtuvėnuose, Šiaulių apskrityje.

Karolis Drunga 1961 lapkričio mėn. Čikagoje leidžiamo **Margučio** puslapiuose išspausdino straipsnį apie Juozo Girniaus knygą Tauta ir tautinė ištikimybė, kurią 1961 m. išleido Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Remti. Prie straipsnio pridėta pastaba, kuri išreiškia didelę knygos vertę: „Citatos imtos iš J. Girniaus veikalo, nenurodant puslapių, nes knygą turėtų perskaityti kiekvienas lietuvis". Įdėta autoriaus nuotrauka ir ištrauka iš jo veikalo.

Margučio žurnalą 1928 m. pradėjo leisti kompozitorius, dainininkas ir didelis lietuvybės žadintojas ir gaivintojas Amerikos lietuvių tarpe Antanas Vanagaitis. Per metus pasirodo 10 Margučio numerių. Paskutiniuoju metu Margutis pasidarė itin patrauklus, pradėjęs plačiau skleisti lietuviškosios kultūros apraiškas.

Jonas Vaidelys paruošė ir tvarkė lietuviškosios knygos ir spaudos parodą, kurią spaudos mėnesio proga Čikagoje surengė JAV Lietuvių Bendruomenės Chicagos apygarda. Paroda gražiai pasisekė. Parodoje buvo išstatyta į Laisvę ir Į Laisvę Fondo Lietuviškai Kultūrai Remti leidiniai.

Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas, Juozas Girnius ir Alfonsas Nyliūnas redaguoja kultūros metraštį **Lankus,** kurį ateinantį pavasarį išleis Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Remti.

Dail. Viktoro Petravičiaus grafikos paroda vyko nuo lapkričio 11 ligi gruodžio 10 d., Chicago Savings & Loan Bendrovės patalpose Chicagoje. Savo naujausiais kūriniais grafikas pasirodė kaip mokąs kūryboje atsijauninti ir jo darbai liudijo, kad dailininkas nestovi vietoj, bet ieško. Nors dail. V. Petravičius ir senais darbais buvo užsirekomendavęs kaip vienas pirmaeilių mūsų grafikų, tačiau jo naujieji darbai liudija, kad jis gali būti ir kitoks ir tačiau meniškai vistiek pat aukšto lygio. Dailininkas

Dail. Viktoras Petravičius

tylėjo eilę metų ir kai išėjo į viešumą pasirodė, kad jo kūrybiškumas neužgeso, tik įgavo naujas, pasakytume modernesnes formas, artėjančias į abstraktą, tačiau neperdaug, ir todėl kūriniai susilaukė didelio pasisekimo ir meną mėgstančioji visuomenė nupirko apie keturiasdešimt darbų.

ŽVILGSNIS KNYGŲ

LENTYNON

Atsiųsta paminėti

★ Dr. Pr. Gaidamavičius **Didysis nerimas,** žvilgsnis ieškančion žmogaus širdin. Išleido Immaculata, Putnam, Conn., 1961 m. Kaina 2.50 dol. Viršelis dail. V. K. Jonyno. 300 psl. Autorius šioje knygoje rašo apie žmogaus sielos amžiną nerimą, netikrumą ligi jis neatranda Didžiosios Tiesos. Gana įdomiai autorius bando nušviesti žmogaus nerimą, panaudodamas žymiųjų pasaulio ir lietuvių mintytojų, rašytojų ir konvertitų pergyvenimus, randamus jų pačių išpažinimuose arba raštuose. Jis žve'gia į žmogaus prigimties polėkį aukštyn, pastebėdamas, kad šis polėkis krypsta į visatos kūrėją. Gyvenime toks polėkis tampa drama, užsibaigiančia Dievo radimu, neradimu arba praradimu. Knyga, kurią peržiūrėjo prof. St. Yla, turi Norwich vysk. V. J. Heines aprobatą.

★ Stepas Zobarskas **The Maker of Gods,** The Lithuanian Stories, With an introduction by Alastair Guinan. Išleido Voyages Press. Kaina 3 dol. 132 psl. Kietais viršeliais. Aplankas dail. P. Osmolskio.

Šioje knygoje autorius duoda keletą novelių, kurios savo turiniu yra lietuviškos, tačiau atverdamos kitą pasaulį amerikiečiams bus gana įdomios. Tai mini ir įvadą parašęs Alastair Guinan, universiteto profesorius. Ši gražiai išleista knygutė yra gana tinkama dovana amerikiečiams šalia kitų to pobūdžio knygų.

★ Alfonsas Gricius, **Pažadinti sfinksai.** "Lietuvių Dienų" leidinys. Finansavo kun. Jonas A. Kučingis (4364 Sunset Blvd., Hollywood 29, Calif., USA). Tiražas 400 egz. Kaina $1.50.

Tai trečias poeto Al. Griciaus eilėraščių rinkinys. Autorius amžiumi gana jaunas, plačios erudicijos, tačiau nesusižavėjo moderniu eiliavimo būdu ir tebesilaiko klasinio eiliavimo, kas be abejo yra sunkiau, tačiau tam tikra prasme ir duoda ilgesnių išsilaikymo galimumų. Poetas nėra gausus, tačiau jo eilėraščiai yra gilūs, originalūs ir nestokoja tikrosios poezijos. Visos šios savybės daro knygą vertingą dėmesio.

★ Ignas Malėnas **Elementorius.** 1961 m. Išleido Ateitis dr. K. Valiūno ir dr. J. Kazicko lėšomis minint "Neries" b-vės dešimtmetį. Iliustravo dail. Viktoras Simankevičius; spaudė saleziečių spaustuvė Italijoj, 112 psl.; kaina nepažymėta.

Tai naujais metodais paruoštas elementorius, kurį naudodamas vaikas gali daug greičiau išmokti skaityti. Vadovėlis gražiai išleistas, patrauklus ir be abejo padės tėvams, besistengiantiems vaikus išmokyti lietuviškai rašyti.

★ **Tautos Praeitis.** Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis žurnalas. Tomas I, Knyga 3. Redaktorius Č. Grincevičius. Į redakcinę kolegiją dar įeina kun. V. Bagdanavičius, MIC, ir M. E. Nauburas. Leidžia Lietuvių Istorijos Draugija. Administratorius kun. dr. K. A. Matulaitis, MIC, 4545 W. 63rd. St., Chicago 29, Illinois. Prenumerata: vienas tomas (4 knygos) — $10, atskiros knygos kaina $3. Lietuvių istorijos draugijos nariams duodama 25% nuolaida.

Tautos Praeities trečioji knyga be viršelio turi 167 psl. Turinyje gausu brandžių straipsnių ir istorinių dokumentų. Jaunas anglų mokslininkas Raphael Sealey (vedęs lietuvaitę Danguolę Sadūnaitę, laisvai kalba ir rašo lietuviškai) aptaria lietuvių kalbos kilmę. Paulius Rubikauskas, remdamasis Pašiaušės jėzuitų kolegijos metraščiais, rašo apie aštuonioliktojo amžiaus Lietuvos bruožus. Mykolas Biržiška nurodo nežinomuosius L. Rėzos akademinius raštus. Dr. Antanas Rukša rašo apie lietuvių kalbos vartojimą Vilniuje. Dr. Jonas Matusas duoda

straipsnį apie Lietuvos lokalinės istorijos L. E. papildymus. Apžvalginiuose straipsniuose kun. dr. K. M. Rėklaitis tęsia atsiminimus iš Petrapilio veiklos, Vincas Liulevičius toliau nurodo ir vertina švietimo židinius tremtinių stovyklose. Platus knygų ir žurnalų aptarimas ir vertinimas. Trečioji Tautos Praeities knyga įdomi, ilustruota, patartina kiekvienam skaitytojui.

★ **Gaudeamus,** Studentų Ateitininkų Sąjungos informacinis leidinys nr. 3, 1961 m. gruodis. Gaudeamus eina jau 10 metų. Šiame nr. išspausdinti Studentų Ateitininkų Sąjungos įstatai, gausu ateitininkiškos informacijos ir kun. dr. P. Celiešiaus straipsnis Dievo buvimo pažinimas ir nujautimas.

★ Dr. Alfonsas Šešplaukis **Adam Mickiewicz and Lithuania.** Tai 16 pusl. anglų kalba studijėlė apie Mickevičių parašyta dr. A. Šešplaukio, Columbijos universiteto dėstytojo, New Yorke, N. Y. Knyga spausdinta Putname, Conn. Knygutėje yra keletas poezijos ištraukų, liečiančių Mickevičiaus santykius su Lietuva, iliustruojančių to paties pobūdžio tekstą. Šis anglų kalba leidinėlis padės amerikiečiams suprasti kas buvo Mickevičius ir ką jam reiškė Lietuva.

★ **Premijuota Birutė Pūkelevičiūtė.** Pasaulio Lietuvių Bendruomenės skelbtas Jaunimo Dramos konkursas, kuriam buvo atsiųsta 17 kūrinių.

Premija 1000 dol. paskirta B. Pūkelevičiūtei už kūrinį Aukso žąsis.

Į Laisvę aukojo:

K. Barzdukas ir Dr. A. Damušis po $3.—, V. Macys $2.15, V. Barisas, Prel. P. Juras, L. Dambriūnas, Z. Prūsas ir J. Stelmokas po 2.—, Dr. K. Bobelis ir K. Brazauskas po $1.—

Mieliesiems žurnalo rėmėjams nuoširdžiai dėkoja

Į Laisvę administracija

Šeštoji Amerikos ir Kanados Lietuvių Fronto Bičiulių studijų ir poilsio savaitė 1962 m. numatoma Kanadoje. Ji įvyks pirmąją rugpiūčio savaitę.

Inž. Bronius Polikaitis, gyvenęs Detroite ir per eilę metų visas jėgas pašventęs Dainavos stovyklai, persikelia į Čikagą.

Į LAISVĘ ATSTOVYBĖS

Anglijoje: S. Nenortas, 1, Ladbroke Gardens, London, W. 11,

Australijoje: N. Butkūnas, 9 Cowper St., St. Kilda South, Victoria. A. Grigaitis, 21 Brunswick St., Fitzroy, Vic.

Italijoje: Dr. Z. Ivinskis, Via Verbania 28, Interno 18, Roma

Jungtinėse Valstybėse: A. Salys, 6540 So. Artesian Ave., Chicago 29, Illinois. Telef. RE 7-6621; B. Polikaitis, 15483 Ward St., Detroit 21, Mich.; J. Ažuolaitis, 2012 N. Catalina St., Los Angeles, Calif.; A. Gaigalas, 335 Titan St., Philadelphia, Pa. Telef. HO 7-4176; V. Vaitkus, 85 Arnold St., Waterbury, Conn.; A. Sabalis, 251 Alphonse St., Rochester, N. Y.; V. Ročiūnas, 1892 Lampson Rd., Cleveland 12, Ohio.

Kanadoje: A. Bumbulis, 200 Indien Grove, Toronto, Ont.; J. Pleinys. 10 Tisdale Ave., So. Hamilton, Ont.; J. Urbonas, 34 Brimorton Dr., Scarborough, Ont. Telef. AX 3-8518; V. Barisas, 336 Clinton, Windsor. Ont.

Švedijoje: P. Duda, Markvards g. 9, Stockholm, Va.

Šveicarijoje: Dr. P. Radvila, Werkgasse 50, Bern

Vokietijoje: A. Grinienė, Kristallstr. 8/1 (13b) Muenchen; V. Krištolaitis, (22b) Kaiserslautern 2, Schliessfach 323; Zigmas Kungys (22b) Mainz, Ebersheimerweg 47.